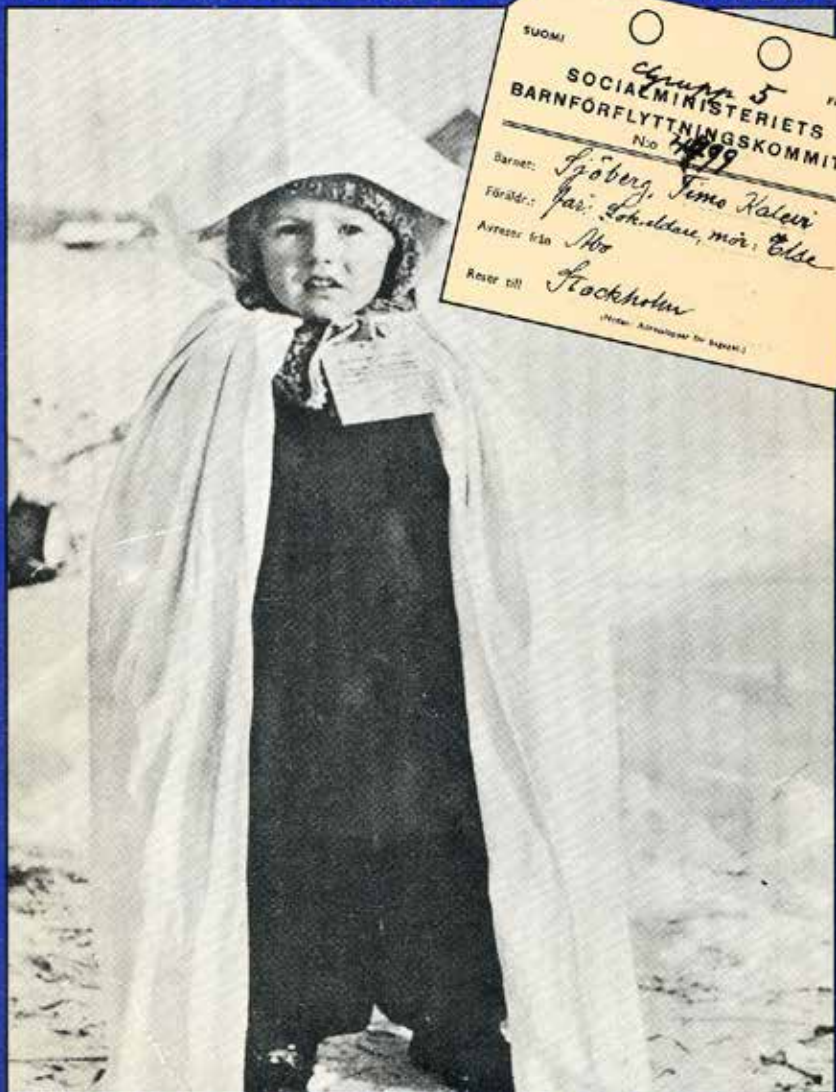

Det får inte hända igen

Annu Edvardsen

A&K

FINSKA KRIGSBARN 1939~45

Det får inte hända igen

Annun Edvardsen

Det får inte hända igen

Finska krigsbarn 1939–1945

A&K

Askild & Kärnekull

Förord

Den här boken som Du nu håller i Din hand kanske vid första ögonkastet verkar svartmålande och polemisk, den kritiserar något som under kriget nästan var något heligt i Sverige: Finlands sak är vår. Det märkliga är att jag själv, när jag inledde arbetet med den, fortfarande trodde att jag skulle finna att den stora entusiasm med vilken man från svenskarnas sida gick in för att hjälpa sitt krigshärjade grannland Finlands små till en lugn och harmonisk uppväxt, skulle gett upphov till något positivt. Att tiden i Sverige skulle ha skapat en framtidstrygghet för de 70 000 barn som sändes dit.

Vad jag fann var rotlöshet, bristande självkänsla, kontaktlöshet och en inre oförklarlig otrygghet. Naturligtvis inte hos alla, men hos det stora flertalet. Sämst gick det för dem som sändes tillbaka till Finland igen efter att ha varit flera år i Sverige. De upplevde sig svikna, främst av sina svenska fosterföräldrar som de i många fall lärt sig se som sina egna – och enda – föräldrar. Den känslan förstärktes genom de "svek"-upplevelser de hade när de tidigare sänts från sina finska hem.

Omkring tio procent blev kvar i Sverige. Till dem hör jag. Jag är alltså själv ett av de här många tiotals tusen som med adresslapp om halsen sändes ut i det ovissa. Eftersom jag bara var drygt två år när jag reste har jag inga minnesbilder av själva transporten, men jag minns mycket väl oron inför de finska myndigheternas besked att alla barn skulle sändas hem igen. Hem, vartdå hem? Mitt hem, likaväl som för den övervägande delen barn som

under de gångna åren glömt sitt ursprung, fanns ju i Sverige.

Det har berättats om fruktansvärda, uppslitande scener när barnen återvände till Finland, om en 11-årig flicka som försvann under båtresan och som misstänktes ha begått självmord i sin förtvivlan, om aggressioner och trots, om anpassningssvårigheter till språk och miljö, men efter en tid tycktes allt ha återgått till det normala. Först långt senare har man förstått att skadorna som barnen fick inte så lätt utplånades. De finns kvar som djupgående bölder som lätt kan spricka upp och som ömmar vid beröring.

Med den här boken vill jag inte anklaga någon, inte smutskasta offerviljan eller klandra de myndigheter i båda länderna som den gången såg barntransporten som en utomordentlig möjlighet att hålla de minsta borta från krig och livsmedelsbrist. Däremot vill jag kasta ljus över resultatet. Idag vet vi mer om begreppet grundtrygghet och hur den skall kunna skyddas. Misstaget med de finska krigsbarnen får inte upprepas, vare sig i stor skala som den här relaterade masstransporten eller i enskilda fall. Kan-ske någonting att tänka på vid hanteringen av våra "vanliga" fosterbarn . . .

Annu Edvardsen

Alltid på resa

Världshistoriens största barnförflyttning har det kallats, det som utspelades under de blodiga krigsåren 1939–1944 i Finland. I tiotusental kastades värnlösa små finska medborgare fram och tillbaka över gränserna. Slets mellan föräldrarna i Finland och fosterföräldrarna i Sverige och tvingades leva i konstant fruktan för att deras skenbart lugna tillvaro skulle slås i spillror.

Vad blev egentligen resultatet av den otroliga massomflyttningen av barnen? Räddades de till livet och i så fall till vilket liv? Vad hände med alla dessa barn som under vidriga förhållanden forslades fram och tillbaka?

”Det känns som om jag stått på en järnvägsstation hela mitt liv. Som om jag aldrig slutat resa.”

Orden är Marjas, ett av de över 70 000 finska barn som under krigsåren skickades till Sverige. Till tryggheten långt borta från bombningarna och den svåra livsmedelsbristen. Från början trodde man att vistelsen i Sverige bara skulle vara en kort tid. Men freden i det krigshärjade Finland uteblev. Efter en kort andhämtningspaus efter vinterkriget bröt striderna ut på nytt. Den här gången ännu häftigare. Och de barn som sänts hem skickades iväg igen. Ut i en ny ovisshet.

Först 1946 började hemtransporterna på allvar. Fartyg och tåg fylldes med barn på hemväg. Hem, vart då? Hemma hade ju blivit Sverige, deras språk var svenskan och deras familjer svenska.

Hur gick det då för Marja och hennes många tusen kamrater? Blev vistelsen i Sverige den lyckoupplevelse de

ansvariga för transportererna hoppats på?

Idag är krigsbarnen vuxna människor, den generation som bildar Finlands ryggrad. Hur upplever de själva sin situation?

Svaret är skrämmande och grymt. Är en ohygglig berättelse om tiotusentals dolda krigsoffer som ingen riktigt vill erkänna.

Visst trodde myndigheterna i båda länderna den gången att de såg till barnens bästa. De skulle få en chans att överleva, få komma bort från krigets helvete.

Aktionen var välment. Men kanske inte särskilt väl genomtänkt. Barnets bästa ligger inte enbart i materiell säkerhet, i att sändas bort från det som är svårt. För ett barn kan krigsupplevelser som det delar med familjen vara mycket mindre skrämmande än att ensam tvingas möta nya miljöer, de må vara aldrig så kärleksfulla.

För många av barnen kändes transportererna bort som ett straff eller ett svek. De upplevde sig ivägskickade för att de inte längre var önskade. Föräldrarna ville inte ha dem hos sig. Utan att någon frågade efter deras vilja, rycktes barnen ur sin ursprungsmiljö, skildes från familjen, från språket, från hela sin bakgrund för att inplanteras i en ny familj, ett nytt land, ett nytt språk. Uppsplitande händelser som skakade om deras grundtrygghet.

Vad bastrygghet betyder för barn vet vi mycket mera om idag än den gången. Bryts den sönder uppstår ohjälpligt psykiska störningar, skador som ofta inte visar sig förrän långt senare, kanske först när barnet kommit upp i vuxen ålder.

Världshistoriens största har den här finska barnförflytningen kallats. Ändå har det varit märkligt tyst kring hela historien. Vi har här ett oerhört rikt material, nästan helt obearbetat, om vad som händer med människan som växer fram ur det barn som en gång revs upp med rötterna för att inplanteras i en ny miljö.

Det finns en engelsk undersökning om barntransporter från andra världskrigets London. Den visar tydligt, att de barn som evakuerades tillsammans med sina föräldrar klarade omställningen betydligt bättre än de som sändes bort från den bombade staden i stora grupper bestående av enbart barn.

Någon liknande undersökning har aldrig genomförts av transporterens påverkan på de finska krigsbarnen. Men mina intervjuer med något hundratal, slumpvis utplockade f d finska krigsbarn både i Finland och Sverige pekar på att betydligt fler än hälften fortfarande dras med lättare eller svårare psykiska störningar som har sin orsak i barnomsupplevelserna.

Barnen tog skada. Blev otrygga vuxna, osäkra på sig själva. De bär på problem som de har svårt att komma bort ifrån. Någonstans förlorade de också möjligheten att skapa varaktiga närkontakter med andra människor. De vågar omedvetet inte fästa sig för djupt vid någon av rädsla för att gemenskapen skall slitas sönder.

Svårast tycks det ha varit för de minsta barnen, de som inte kunde förstå varför de sändes hemifrån. De äldre barnen, som hade tillräcklig mognad för att kunna tillgodogöra sig omgivningens försök att förklara, gick det lättare för. För dem var i många fall tiden i Sverige en positiv start.

Det är bara det att den ojämförligt största gruppen var barn under tio år.

Det är inte bara Marja som tycker sig ha befunnit sig på resa livet igenom. Som aldrig lyckats slå rot någonstans. Sitt öde delar hon med tiotusentals andra både bland de barn som skickades tillbaka till Finland när kriget var slut och bland de omkring tio procenten barn som blev kvar i Sverige.

Även om man hittar oroväckande många av de forna krigsbarnen i statistiken över alkoholskadade, kriminella,

självmördare, skilda och andra olyckliga med symptom på störningar i känslolivet, är övervägande delen ytligt sett välanpassade medborgare. Yrkesmänniskor av olika kategorier med växlande framgång, precis som bland människor med en lugnare barndom. Men skrapar man lite på den polerade ytan, hittar man inte sällan djupa vuxendepressioner med rötter i det förflutna.

Lyssna till några röster, några krigsbarnsöden. En gång barn, som med adresslappar om halsen transporterades bort från krig och nöd till ett land som ställt upp med alla resurser för att ta hand om dem, idag vuxna med tydliga inre spår av sina upplevelser.

Även om berättelserna verkar likartade är det inte, får det inte, vara en enformig läsning. Just upprepningarna, det ofta återkommande, är ett ohyggligt bevis för att det här är något som gäller många. Som drabbade alltför många av barnen i förflyttningarna.

Kanske är det detta, att skiljas från hem och familj i ofredstider, som är den verkliga krigsfaran för det lilla barnet. Hotfullare och med fler skadeverkningar på sikt än bombregn och livsmedelsbrist.

MARJA (född 1938):

— Jag vet än idag inte riktigt vem jag är och var jag står. Hela mitt liv har varit ett enda sökande efter trygghet. Min man förstod inte mitt behov av närhet så vi skildes. Han orkade inte ställa upp på mina krav. Nu försöker jag ge mina barn allt det av pussar och kramar och ömhet som jag själv aldrig fick uppleva. Ibland har jag funderat på om det samtidigt är det lilla barnet som finns inom mej själv som jag försöker krama. Min osäkerhet gör att jag hela tiden måste få känna att någon bryr sej om mej.

Tre gånger gjorde Marja samma resa från Finland till Sverige. Fyra gånger sändes hon tillbaka. Nu bor hon i

Göteborg, återvände i tonåren då hon aldrig kunde känna sig hemma i Finland. Men trots att hon ytligt sett lever i goda förhållanden är hon ständigt rastlös, känner det som om hon aldrig slutat resa.

ANJA (född 1942):

— Jag kom tillbaka till Finland efter två underbara år i Sverige. Till en purfinsk by långt uppe i Nordfinland där ingen, inte heller min familj, kunde tala svenska. Jag förstod inte finska när jag återvände och fick alltid stryk hemma för det. En gång slog min syster mej så illa att jag fick svåra skador i ryggraden.

Min mor skämdes över mej och försökte gömma mej för andra och hon såg alltid till att någon släkting långt borta tog mej hem om somrarna. Där fick jag arbeta redan som litet barn för mat och bostad. När jag var tolv år skickade hon mej till ett skolhem för vanartiga flickor i södra Finland, så långt hemifrån som jag kunde komma. Jag fick inga brev, inga hälsningar, hade ingen kontakt med familjen alls och när jag måste resa hem på permission fick jag inte visa mej.

Min syster gifte sej vid ett sådant tillfälle, men då låstes jag in i ett rum och fick sitta därinne och höra på när de andra festade och var glada.

När jag var arton stack jag till Sverige med bara ett par kronor på fickan och jag gifte mej genast med en svensk pojke. Inte av kärlek utan av ren förvåning över att någon brydde sej om mej. Jag var så fruktansvärt utsvulten på kärlek. Jag känner mej varken svensk eller finsk, hör inte hemma någonstans. Naturligtvis har jag blivit hård, har byggt upp en skyddsmur omkring mej och släpper inte in någon.

Att min man och jag skildes berodde mest på att jag tyckte han var för modersbunden. Varför skulle han få ha en mor när jag aldrig haft någon?

Anja, som lever i social misär i Stockholm och som tvingats lämna bort ett av sina två barn till fosterföräldrar, minns de två tidiga åren i Sverige som den enda lyckliga tid hon haft. Hon ser inte längre någon ljusning i sitt liv, har inga framtidsförhoppningar men söker sig fortfarande tillbaka till barndomen i sin önskan att den svenska fostermodern skulle adoptera henne nu sedan hon blivit vuxen. Men hon vågar inte ta kontakt med henne, är rädd att förlora den enda dröm hon har kvar.

RAIMO (född 1938):

— Jag har väldigt svårt att känna mej hemma någonstans. Efter tre år i en svensk familj, där jag blev riktigt som barn i huset, skickades jag tillbaka. Mina föräldrar hade skilt sej och jag fick aldrig någon känslomässig kontakt med mamma. Jag såg henne bara som en tant jag måste bo hos tills jag blev stor nog att fara tillbaka "hem" till Sverige.

Jag har alltid haft en dragning till Sverige, upplever att jag på något sätt står med en fot i vardera landet.

Raimo har många gånger funderat på att emigrera till Sverige, men han har idag fem barn och kan inte tänka sig att rycka upp dem ur deras miljö. Familjen bor i Helsingfors.

LIISA (född 1937):

— Upplevelserna som krigsbarn har förstört mitt känsloliv. Jag var två gånger i Sverige, båda gångerna kom jag till samma familj. Sista gången jag skickades iväg var när min mor dog 1944. Då var jag tre år.

Familjen jag var hos verkade bra utåt och min fostermor gjorde inte särskilt stor skillnad mellan mej och mina fostersyskon. Men fosterpappan var sexuellt snedvriden, han försökte alltid smeka mej på fel sätt. Det där vågade jag aldrig berätta för någon, har inte sagt något om det förrän nu. Men det förstörde något inom mej.

Jag är gift för andra gången. Mannen jag nu är gift med är snäll och inte så sexuellt aktiv, så jag får vara ifred långa tider.

Det som revs sönder i mej under barndomen, känslösheten jag fick när jag skickades iväg när mamma dog och händelserna i fosterfamiljen läks aldrig. Jag är ofta deprimerad och gråter mycket.

För Liisa innebar kärlekslösheten som barn – hon återvände till sin far och dennes nya fru som inte alls ville veta av henne – att hon blivit överdrivet mammig mot sina egna barn. Kan knappt lämna dem för att gå till sitt arbete.

REIJO (född 1939):

— Jag reste tillsammans med två äldre bröder när jag var tre år. En familj på Öland tog hand om mej. Jag blev helt försvenskad och fruktansvärt förtvivlad när det blev tal om att jag skulle tillbaka. Jag tog en pappkartong och sa att i den skulle jag gömma mej så att inte Mannerheim hittade mej.

Att komma tillbaka var hemskt. Det hade gått fyra år och mina biologiska föräldrar var fullständiga främlingar för mej. Jag kände mej aldrig hemma, hade alla mina rötter kvar i Sverige.

Jag förstod inte varför inte mina fosterföräldrar höll fast mej så att jag skulle slippa resa. Och när jag sen inte fick någon kontakt med mina föräldrar i Finland, tyckte jag att jag blivit övergiven av hela världen. Den känslan plågar mej ofta ännu trots att jag förnuftsmässigt nog kan förstå alla inblandade och deras handlande.

Men inte heller Reijo kan längre återvända till Sverige. Hustrun och hans två barn kan inte tänka sig att lämna Finland. De har heller ingen förståelse för hans rotlösa längtan. Detta att Reijo inte har någon nära som han kan tala med om sina problem har gjort att oron istället för att avta ökat med åren.

MIRJAM (född 1935):

— Vi var åtta barn hemma och tre som sändes iväg till Sverige. Alla tre hamnade vi i samma samhälle i Skåne, hos bra familjer som inte hade några egna barn. Första gången stannade vi bara några månader, men när det blev krig igen skickades vi tillbaka till Sverige och blev då kvar i fyra år, till 1946.

Jag trodde jag skulle dö när jag måste fara hem. Ingen hade tid eller ork med mej. Pappa söp och det var knappt om allting. Ändå hade jag nog stått ut med fattigdomen om jag bara klarat den språkliga omställningen. Fortfarande kan jag varken finska eller svenska riktigt. Jag har förblivit halvsvåkig.

Rotlösheten, som uppstod när jag kastades så här fram och tillbaka, har aldrig helt läkt ut. Jag klövs mellan länderna, vet än idag inte riktigt vart jag hör.

Min ena syster blev kvar i Sverige och gifte sej där sen. Vi träffas ibland, men någon riktig syskonkänsla finns det inte mellan oss längre. Kanske är jag också avundsjuk på henne som fick stanna medan jag tvingades tillbaka fast jag inte alls ville.

Att förlora språket som Mirjam är att förlora en del av sin personlighet. Det är ett faktum som uppmärksammas på senare tid. Men det var då ännu ett relativt okänt begrepp. En handfull kuratorer reste mellan hemmen och försökte hjälpa de finska föräldrarna och de återvändande barnen att hitta tillbaka till varann. Men deras insatser förslog inte långt.

KARL-ERIK (född 1939):

— Jag var fyra år när jag for, men jag minns fortfarande att jag upplevde det som en bestraffning att bli ivägskickad. Min yngre syster fick ju stanna hemma.

Jag var först hos två olika familjer, sen på sjukhus för

någon åkomma och kom därifrån till ett barnhem för finska krigsbarn. Jag, som var svenskspråkig hemifrån, glömde svenskan och lärde mej finska som de andra barnen talade. Men när jag efter ett par år hamnade i en skånsk familj lärde jag mej svenska igen och glömde finskan.

Jag grät mycket när jag måste lämna mina krigsföräldrar och identifierade mej länge med Sverige. Någon känsla av att komma hem hade jag inte när jag återvände till Finland. Min far hade dött medan jag var borta, men det var något som inte angick mej. Min riktiga pappa fanns ju i Skåne, tyckte jag.

Många gånger har jag anklagat mor för att hon en gång skickade iväg mej och sedan krävde mej tillbaka. Tyvärr rätt hetsigt också. Jag förstår ju henne ändå, men inte helt. Inte känslomässigt.

Känslan av rotlöshet ligger djupt i mej. Jag känner mej ofta stå utanför, vara annorlunda än andra. Jag tror nog att min skilsmässa också bottnar i min oförmåga att knyta stabila mänskliga kontakter. All gemenskap revs upp gång på gång när jag var mellan fyra och sju år och sådant sätter sina spår.

Karl-Erik arbetar idag som psykolog i Helsingfors och återkommer längre fram i boken med djupare synpunkter på krigsbarnens eventuella själsärr.

RAIJA (född 1938):

— Min mamma och pappa skildes 1941 och skickade då mina två yngre tvillingbröder och mej till Sverige. Pojkarna kom till familjer, men jag hamnade på barnhem. Där blev jag kvar i fem år, ända tills finska staten kallade hem sina barn.

Barnhemstiden gör fortfarande ont att tänka på. Jag minns att jag var hungrig och stal mat och blev bestraffad

med stryk och mörk isoleringscell. Jag kände mej alltid totalt övergiven, mina bröder hade ju fått komma till familjer men mej ville varken mina föräldrar eller någon svensk familj ha, tyckte jag. Så gott jag kunde försökte jag ställa mej in hos personalen för att dom skulle bry sej om mej. Ibland hade det motsatt verkan. En gång vågade jag mej utanför staketet, som vi blivit förbjudna att passera, för att plocka de första videkvistarna till föreståndarinnan. Men hon förstod att jag varit utanför och i stället för en klapp på huvudet gav hon mej ordentligt med stryk med kvistarna jag nyss plockat.

Chocken satt i länge. Som tonåring var jag trotsig och sa till mamma att hon minsann inte skulle försöka bestämma över mej. Jag hade gått igenom livets hårda skola sedan hon övergivit mej och kunde klara mej själv.

Tack vare att mamma var så förstående och fin när vi barn återvände hem och genom att jag fått det så känslomässigt bra som vuxen, har jag lyckats slipa bort många av tråkigheterna jag haft. Det är klart ärren i själen sitter kvar, men de ömmar inte lika mycket nu.

Att Raija skulle skicka bort sina egna barn om hon hamnade i samma situation som modern den gången, är för henne en fullständigt otänkbar tanke. Det svåraste brott som skedde under kriget var att man skilde barnen från mödrarna, anser hon.

HANS (född 1940):

— Jag sändes till Sverige när jag var lite över två år. Kom till en trädgårdsmästare utanför Helsingborg där det fanns två flickor i ungefär samma ålder som jag själv. Förmodligen hoppades de på att få behålla mej, för de berättade aldrig för mej om mitt ursprung. Därför blev chocken desto större när beslutet kom att jag skulle hem. Jag hade då just fyllt sex år.

Det var fruktansvärt plågsamt att behöva gå omkring och säga adjö. Jag försökte förklara att jag nog snart skulle komma tillbaka, men fick veta att det skulle jag inte alls. Mina fosterföräldrar försökte på inget sätt mildra övergången för mej. Brytningen blev tvär och hård.

Hemma i Finland förstod ingen varför jag envisades med att längta tillbaka. Mamma hade skilt sej från min far och bodde i ett litet bakgårdsrum. På dagarna arbetade hon hårt som gårdskarlar, men eftersom hon var så ung hade hon också behov av manliga vänner, något som jag var mycket svartsjuk över.

När jag bråkade och sa att jag ville tillbaka, sa mamma: "Ja res du bara." Så jag packade en liten resväska och gick ut på gatan för att resa till Sverige. Men det kom ingen buss och inte visste jag heller hur jag skulle åka, så jag fick vackert gå in igen och packa upp mina få saker. Det var så bittert, jag kände det som om jag övergivits av hela världen.

Senare har jag varit över och hälsat på, men allt var förändrat. Kontakten hade brutits totalt mellan mina svenska föräldrar och mej.

Hela min uppväxttid har varit ett förvirrat sökande efter ett egentligt hem. Det har gjort mej oerhört osäker på mej själv. Jag förlorade fotfästet den där tiden och har aldrig riktigt stabiliserats igen.

Eftersom jag alltid tvingats undertrycka mina egna behov, kan jag inte heller möta andras. Vet inte riktigt hur jag ska vara mot mina egna barn. Vet kanske, men kan inte. Drar mej hellre in i mej själv. Känslan av att vara utanför och oönskad ligger för djupt för att jag ska orka arbeta mej ur den.

Förhållandet mellan Hans och hans hustru är spänt. Han har inte kunnat förklara för henne vad det är som hämmar honom, har kanske inte ens riktigt kunnat reda ut det för sig själv. Men bilden av den lilla sexåringen som

ensam och övergiven stod på trottoarkanten med sin resväska och sin längtan bort, återkommer ofta i hans drömmar. Han upplever sig fortfarande delvis på flykt.

EEVA-LEENA (född 1941):

— Jag skickades som treåring till Sverige och krävdes tillbaka när jag var sex. Direkt krävdes, trots att mina svenska föräldrar gärna velat ha mig kvar. Min far hade gift om sej med en kvinna som inte alls ville veta av mej, och jag fick inte veta förrän jag blev vuxen att min riktiga mor egentligen önskat få mej vid skilsmässan, men att hon för mitt eget bästa avstod från att processa.

Jag lärde mej snart att jag inte hade någon plats i familjen och beslöt att klara mej ensam eftersom ingen i hela världen tycktes bry sej om mej. Skolan var min enda ljuspunkt så jag pluggade hårt och fick fina betyg, men den totala brist på självkänsla som jag fick som barn, har gjort att jag på senare tid måst söka psykiatrisk hjälp. Min ständiga oro och rastlöshet tror jag kan uttryckas så här: Jag söker en plats som jag kan kalla hem. Söker en person som jag kan kalla vän. En person som skulle tycka att jag är den viktigaste i världen, inte för vad jag gjort utan för att jag är just jag.

Eeva-Leena har efter några år utomlands försökt slå sig ner i Åbo där hon fått ett välavlönat och intressant arbete. Men barndomsupplevelserna har hunnit ifatt henne med djup depression som följd. Hon känner sig alltid beredd att bli övergiven.

70 000 i masstransport

Föga anade man i Finland vilka konsekvenser Tysklands intrång i Polen den 1 september 1939 skulle få för det egna landet. Hade man vetat att Tyskland och Sovjet, de forna dödsfienderna, i samband med undertecknandet av non-aggressionspakten en vecka tidigare beslutat att de baltiska länderna – och Finland – skulle tillhöra Sovjets intressesfär, kanske man redan på ett tidigare stadium organiserat beredskapsåtgärder.

Men medan hösten långsamt drog förbi och Estland, Lettland och Litauen i tur och ordning tvingades till biståndspakt med Sovjet och samtidigt måste avstå flott- och flygbaser, förstod den finska regeringen meningen med ryssarnas begäran om att ”avhandla konkreta politiska frågor”.

Urho Kekkonen, den gången inrikesminister, höll tal i radion den 10 oktober och uppmanade städernas befolkning att söka sig ut på landet, och reservister sammankallades till något som i realiteten var mobilisering.

Underhandlare från den finska regeringen gjorde upprepade resor till Moskva utan att få till stånd någon överenskommelse med den sovjetiska regeringen. När ingenting hände började man allmänt se allt mer optimistiskt på framtiden och antog att Finland endast utsattes för nervkrig från sovjetiskt håll.

Men den 28 november meddelade Sovjet att nonaggressionsavtalet inte längre gällde, och man bröt samtidigt de diplomatiska förbindelserna med Finland.

Trots detta var stora delar av den finska befolkningen

oförberedda när två dagar senare, tidigt på morgonen den 30 november, Sovjet utan krigsförklaring anföll Finland på alla fronter. Det ryska krigsmaskineriet välde fram till lands, till sjöss och från luften över ett Finland som bokstavligen blev taget på sängen.

För Sverige kom meddelandet om det ryska överfallet som en chock. Tidigare hade kriget varit överkligt avlägset, men nu gällde det ett angränsande broderland. Som en man reste sig det svenska folket och slagordet blev: Finlands sak är vår.

Hjälporganisationer drogs igång på bred front. Bland de första som startade var något som fick namnet Centrala Finlandshjälpen, en organisation som i första hand riktade sig till de finska barnen och även i viss mån till deras mödrar.

Initiativtagare till Centrala Finlandshjälpen var Maja Sandler, gift med dåvarande utrikesministern Rickard Sandler, svenska Rädda Barnens ordförande Margit Levinson och doktor Hanna Rydh, ordförande i Fredrika-Bremer-Förbundet.

Maja Sandler utsågs snabbt till ordförande för organisationen och redan den 11 december fanns hon och Hanna Rydh i Helsingfors för att erbjuda svenska hem till evakuerade finska barn och mödrar.

På den finska sidan bildades en samarbetsorganisation, Nordiska Hjälpcentralen, som tog hand om sin del av arbetet med att föra den yngsta generationen finska medborgare i säkerhet.

I en speciellt utrustad båt fördes barnen från Åbo till Stockholm där de togs emot av representanter för fattigvårdsstyrelsen för vidare befordran till svenska familjer som i tusental anmält sitt intresse.

Båtresorna måste snart inställas, ryska bombplan var ofta hotande nära, och havet började frysa till under de fruktansvärt kalla vinterveckorna. Den 31 januari gick

sista turen med finska barn. Det blev en resa som höll på att sluta i katastrof. En av konvojbåtarna exploderade och sjönk. Troligen hade den träffats av en ubåtstorped.

I stället började man flyga barnen från Vasa till svenska fastlandet. Två turer om dagen fem dagar i veckan gick de skrangliga maskinerna fullastade med barn. Men också den här transporten började dra till sig fiendens uppmärksamhet och flygtrafiken avbröts. Den ersattes med tågtransporter över Haparanda. Långa, tröttande transporter av barn i olika åldrar.

Två gånger i veckan gick tåget från Helsingfors med 300 barn per tur. Långsamt tömdes det krigshärjade Finland på sina yngsta medborgare.

Till en början skickades också barn till Danmark och Norge, men deras vistelse där blev helt naturligt mer tillfällig.

9 000 barn sändes genom Centrala Finlandshjälpens försorg till Sverige under det korta vinterkriget. När finska regeringen slutligen den 13 mars 1940 tvingades underteckna vapenstillestånd och avstå från stora landområden, blev den omedelbara evakueringshjälpen obehövlig. Nu gällde det återuppbyggnaden av landet men också återförandet av flyktingbarnen. På nytt började de överfulla barntågen rulla och ångfartygen gick i täta turer över havet med sin dyrbara last av barn, som under några månader levte fjärran från krigets helvete.

Barnhjälpen fortsatte men i annan form. Först som faderskapshjälp som startades i januari 1941 och övergick sedan i en hjälpverksamhet som drogs igång av Kommittén för finska sommarbarn, ett namn som senare ändrades till Hjälpkommittén för Finlands barn.

Avsikten var alltså, som framgår av namnet, att öppna svenska sommarhem för finska barn. Men när Finland på nytt drogs in i kriget den 22 juni 1941 blev behovet ett annat. Än en gång skulle de finska barnen ge sig ut på resa

till landet i väster, den här gången i ännu större skaror och för en betydligt längre tid. Några skulle komma att stanna i sitt nya hemland för alltid. Förlorade för Finland i en tvångsmässig emigration orsakad av händelser som ingen kunde förutse.

En kommitté, tillsatt av socialminister K-A Fagerholm och kallad Socialministeriets barnflyttningskommitté, fick i uppdrag att hålla i överföringen av barnen från den finska sidan. Till en början behövsprövades de barn som plockades ut och villkoren var följande:

- 1) karelska barn, vilkas föräldrar återvänt till Karelen för återuppbyggnadsarbetet,
- 2) barn från bombskadade hem,
- 3) barn till invalider,
- 4) stupades barn som inte fått fadderbarnsunderstöd,
- 5) barn i barnrikefamiljer,
- 6) barn till inkallade vars mödrar förvärvsarbetade.

Under hösten 1941 transporterades barnen med tåg och specialinredd båt till Sverige. Ångaren Arcturus hade byggts om så att 500 barn kunde sammanföras i lastrummet. Barnen låg sida vid sida, tätt packade på britsar som inte lämnade mycket utrymme för lek.

När Sveriges barnläkarförbund erbjöd sig att ta hand om sjuka barn och ordna med vårdplatser i Sverige tog man också till flyg. Prövningarna som båtresorna innebar ansågs alltför svåra för de sjuka barnen att klara. Genom den här insatsen avlastades de överfyllda finska sjukhusen en extra börda och flera tusen barn fick tillgång till sakkunnig och tillfredsställande vård. Visserligen hade förbundet sagt ifrån att man enbart tog emot barn som man ansåg sig ha möjlighet att bota, men flera barnförare har berättat, att man också smugglade med förlamade och andra "obotliga" barn eftersom man inte hade hjärta att lämna dem kvar.

I juni 1942 ansåg man inom barnförflyttningskommittén att läget hade blivit så lugnt att förflyttningarna kunde avslutas. Socialministeriet beslöt att barnen skulle återföras under sommaren så att de skolpliktiga kunde börja i sina hemskolor till hösten.

Men bara en transport kom iväg. Det kom nya direktiv som sade att bara de barn vilkas föräldrar bestämt insisterade på hemtransport skulle hem. De svenska fosterföräldrarna som gjort barnen klara för avfärd hade bara att packa upp igen och försöka lugna sina skyddslingar.

Nästa beslut om hemfärd kom 1943. Omkring 14 000 barn hade förts tillbaka till Finland när kriget blossade upp igen. De häftiga bombregnen över Helsingfors i februari 1944 blev startsignalen till en masstransport av barn till Sverige. Nu var det bråttom. Även föräldrar som tidigare tvekat att skiljas från sina barn vädjade nu om att barnen skulle överföras till Sverige.

Från februari till september 1944, när det nya vapenstilleståndet undertecknades, överfördes 26 497 barn till svenska hem. Däribland befann sig flera tusen barn som redan tidigare, under 1939/40, 1941 och 1942 sänts till Sverige och hem igen.

Totalt sändes under åren 1941 till 1948 genom Socialministeriets barnförflyttningskommitté 55 144 barn till Sverige. Övervägande delen barn under tio år. Med de 9 000 som skickades över under vinterkriget och de uppskattningsvis 5 000–6000 barn som skickades iväg på privat initiativ, ligger den sammanlagda siffran krigsbarn som en eller flera gånger gjorde den långa resan till fredlandet Sverige på omkring 70 000.

Den 1 oktober 1948 upphörde barnförflyttningskommittén med sitt arbete. Men ännu ett år senare fanns drygt 15 000 finska barn kvar i Sverige. Många av dessa blev föremål för uppslitande processer där fosterföräldrarna vägrade släppa dem ifrån sig och de biologiska föräldrarna

krävde dem tillbaka.

För barnen blev det nu att börja ett nytt, privat återanpassningsarbete. Många lyckades, men ännu fler förlorade fotfästet. Förblev vilsna och rotlösa i ett själsligt ingenmansland. Blev de dolda offren för en välment vänskaps-gest vars följder ingen kunde överblicka.

Så här började det 1939–1940

När ekot från de ryska bombningarna av finska städer och byar nådde Sverige, vaknade den svenska hjälpviljan med ett ryck. Organisationer för insamlingar, för kläd-sömnad och soldatutrustning och mycket annat bildade en sammanhängande kedja över landet och planer smiddes på att ta hand om utbombade flyktingar.

Maja Sandler som genom sin man kommit omvärlden ganska nära inpå livet, ryckte utan betänkande in för att göra en insats för det nödlidande grannlandet. Redan dagarna efter det ryska anfallet den 30 november 1939 ringde hon runt till inflytelserika vänner och sammankallade representanter för olika hjälporganisationer som Röda Korset, Rädda Barnen, Frälsningsarmén, Sveriges Lottakår, Suomibyrån, Rotary och andra för att bilda en samlande organisation för flyktinghjälpen. Den 5 december var Centrala Finlandshjälpen ett faktum och dess ordförande blev av förklarliga skäl just fru Sandler.

Stockholms stad ställde lokaler på Herkulesgatan till förfogande, och därifrån började snart spindel nätet vävas. Länsavdelningar upprättades och upprop sändes via massmedia ut till svenska familjer som kunde vara villiga att öppna sina hem för finska flyktingar, främst för barn men också för deras mödrar.

Det var en vädjan som inte förklingade ohörd. I tusental strömmade svaren in per brev och per telefon och efter bara ett par månader hade man registrerat mer än 15 000 hem.

Oförfärat kontaktade Maja Sandler den svenska rege-

ringen för att få pengar till projektet och också där möttes hon av den goda hjälpviljan. En halv miljon kronor klubbadades kvickt igenom, pengar som togs av lotterimedel. Samtidigt meddelades att staten ställde upp med fria järnvägsresor för flyktingar och med fri frakt för deras bagage.

Centrala Finlandshjälpen växte lavinartat. Lokalerna på Herkulesgatan blev snart för små för det kombinerade arbetet med registrering, inkvartering och mottagning och telefonerna var ständigt blockerade. Efter några veckor upplät Stockholms stad nya och större – trettio rum – lokaler på Sturegatan där ett 90-tal frivilliga arbetade i dygnet-runt-jour.

Från Finland, där Nordiska Hjälpcentralen var Centrala Finlandshjälpens kontaktorgan, tog man med öppna händer emot det svenska erbjudandet om flyktinghjälp. Finska lottor engagerades att sortera ut och registrera de barn som skulle få åka med. Barnen samlades upp och försågs med namnlappar och fördes sedan med tåg till Åbo där fartyg låg och väntade. I det längsta försökte föräldrarna, främst mödrarna eftersom männen låg vid fronten, behålla sina barn hemma. Men genom en ganska intensiv propaganda blev de motsträviga upplysta om behovet av kvinnornas insats i det totala kriget, och om privilegiet i att de överhuvudtaget fick sända sina små till tryggheten. I Sverige skulle de få mat och kläder och slippa ifrån skräcken för de ryska anfallen.

Barnförare kan berätta om hjärtslitande scener när barnen togs omhand vid uppsamlingsställen. Om gråtande mödrar som i det längsta tryckte sina barn intill sig och om små, allvarliga ungar som tysta och förskrämda lät sig föras bort av de främmande tanterna.

Just det här med allvaret och den nästan apatiska passiviteten hos barnen har blivit något som de flesta barnförarna har kvar som tydliga minnen. Den gången underlätade det naturligtvis transporterna betydligt, på senare tid

har de börjat fundera över den onaturliga frånvaron av såväl gråt som skratt. Chocktillstånd kan också visa sådana symptom.

Att få fram barnens egna minnesbilder från själva resan har visat sig svårt. Till och med äldre barn bland de intervjuade har minnesluckor där. Ett annat tecken på skilsmäsochock?

Några intervjuade f d krigsbarn har berättat om resan som mycket lång, nästan oändlig.

— Jag trodde den aldrig skulle ta slut, säger en man som reste med barntåg som 9-åring över Haparanda ner till Stockholm och därifrån vidare ner till Skåne.

— Jag hörde tåg dunket i huvudet många månader efteråt.

Avbrotten för att söka skydd i snön under de ryska bombplanens anfall av tågen blev mer ett välkommet avbrott än en skrämmande händelse.

Vad de flesta minns tydligt är alla ljusen de mötte i Sverige. De kom från ett mörklagt krigs-Finland rätt in i ett fredligt land som tycktes flamma av neonljus.

— När jag kom av båten på kajen i Stockholm trodde jag först att staden brann, berättar en av de intervjuade, en kvinna som 8-årig var med i en av de första fartygstransporterna i sällskap med sin två år yngre bror.

— Jag blev rädd och frågade en av ledartanterna om ryssarna bombat i Sverige också.

Ansvar för småsyskonen var markant. Det fanns flickor på 10–11 år som hade hand om ända upp till fyra mindre syskon, en uppgift som de tog på fullaste allvar. De finska myndigheterna hade begärt, att syskon skulle få hålla ihop, och i de fall där det inte gick att ordna blev det fruktansvärda, förtvylade scener. Fortfarande minns sådana syskon den skräck de kände när de tvingades skiljas åt om någon blivit sjuk och måste in på sjukhus eller om de inte kunde placeras på samma ort. En kvinna som reste till

Sverige som 9-åring tillsammans med tre yngre syskon berättar så här:

— Först måste vi lämna vår minsta syster på sjukhus i Stockholm för hon fick mässlingen under resan. Vi fick inte stanna hos henne, och jag minns att vi grät hela resan vidare upp till Dalarna dit vi skulle. Sen när vi kom fram så delades vi bara ut till olika familjer trots att vi protesterade allt vi kunde. Men det var ingen som förstod vad vi sade, alla bara log och klappade oss. Jag hade ju lovat mor att ta hand om dom andra och jag upplevde skilsmässan från dom andra som ett jättesvek. Senare blev det bättre, för vi bodde inte så långt ifrån varann och när vår lillasyster blev frisk fick hon också komma till samma by.

Andra krav för utplaceringen av barnen förutom att försöka hålla ihop syskon var att de borde placeras i en miljö som inte alltför mycket skilde sig från den som de kom ifrån. Detta för att barnen inte skulle förlora för mycket av sitt ursprung och vänja sig vid helt andra förhållanden, så att de skulle få svårt att anpassa sig vid återkomsten. Men kravet var nästan omöjligt att uppfylla. Visst hände det att barn från de djupaste skogarna hamnade i stadsfamiljer och att stadsbarnen kom till gårdar på landet, men intresset för Finlands sak och viljan att göra det bästa av den svåra situationen var under vinterkriget så stark att problemen mest blev en fosterföräldrarnas oro för att inte göra tillräckligt för sin skyddsling.

Genom Skolöverstyrelsen ordnades fri skolundervisning för de finska barnen och i de fall där finskspråkiga skolor öppnades, betalade finska myndigheter skolböcker och lärarlöner medan Sverige stod för lokaler och lärarnas traktamenten. Tandläkare ställde upp med fri tandvård och läkare öppnade kostnadsfria mottagningar för flyktingarna.

Den 13 december kom den första transporten flyktingar från Åbo till Stockholm och turerna fortsatte sedan med

last efter last. När isläget började göra överfarterna för svåra och när fienden blev alltför närgången mot fartygskonvojerna, bestämdes att högkvarterets ambulanståg skulle föra flyktingarna per järnväg runt Bottniska viken till Haparanda varifrån svenska extratåg övertog transporterna vidare till Stockholm. Vagnarna anfölls av ryska flygplan och måste gång på gång utrymmas, men kom i de flesta fall utan missöden fram till gränsen där de finska lottorna byttes mot svenska. I åtminstone ett fall träffade bomberna sitt mål, och barn och ledare dödades och skadades.

Visserligen hade varje barn redan före avresan försetts med namnlapp som hängdes i ett snöre om halsen, men förvirringen blev ändå ibland total när ungarna bytte lappar med varandra, tappade bort dem eller helt enkelt tuggade sönder dem eller åt upp dem med knutar och allt.

På förläggningen i Stockholm stannade barnen några dygn innan de hämtades av representanter för de olika länskommittéerna och fördes vidare ut i landet. Då hade de först blivit läkarundersökta, och de som var sjuka samlades på sjukhus till de kunde fortsätta fram till de familjer som väntade på dem.

När båt och tåg inte räckte till för att föra flyktingarna över till Sverige under den mest kritiska tiden, tog man också till flygtransporter. Planet Södermanland hann göra åtskilliga turer från Åbo till Stockholm och från Vasa till Sundsvall med 34 barn per gång. Ett tusental kom över den vägen.

105 dagar höll vinterkriget på, den 13 mars 1940 under-tecknades den vapenvila som blev så olycklig för Finland. Då hade Centrala Finlandshjälpen och Nordiska Hjälpcentralen transporterat 9 000 barn och 3 000 mödrar och åldringar över till tryggheten i Sverige. Det var dags att reorganisera och inleda resorna åt andra hållet. Tillbaka hem till Finland igen.

Till en början gick det ganska långsamt, man ville först ägna sig åt återuppbyggnaden. Men när tyskarna ockuperade Danmark och Norge och kriget kom ännu närmare Sveriges gränser, sköt hemtransporterna fart.

Skilsmässorna mellan barnen och de svenska fosterföräldrarna blev ofta mycket smärtsamma. Barnen hade på kort tid hunnit ställa om sig och anpassa sig till sina nya förhållanden och blivit kära och betydelsefulla medlemmar i tusentals svenska familjer.

Ändå skulle inte de här avskeden på långt när kunna jämföras med dem som barnförarna och ledarna för andra finska barntransporter skulle få bevittna några år senare. När de finska barn som då varit i svenska hem i flera år skulle återvända.

Men om det visste ingen något när nu barnen återfördes till sina föräldrar och avfördes ur de digra registren som hemkomna.

Åter på väg 1941–1946

Det stora lugnet i Finland, som för övrigt inte alls var särskilt lugnt, med flyktingproblem, livsmedelsbrist och allmän ekonomisk knapphet, varade inte så länge. Några av landets bördigaste områden hade man tvingats lämna ifrån sig till Ryssland vid vapenstilleståndet, och det blev svårt att finna husrum åt alla de många tusen som flydde från sina forna hemtrakter.

Värst var det för barnen, och när tanken väcktes i Sverige på att ta över finska barn under sommarmånaderna 1941, blev intresset för idén mycket stort hos de finska myndigheterna och föräldrarna. I januari samma år bildades Kommittén för finska sommarbarn med överdirektör Hardy Göransson och advokat Lars Östberg i ledningen.

I maj började de första barnen skeppas över havet för att under några månader äta upp sig i lugn och ro. Det var främst förskolebarn mellan två och sju år som skulle få resa.

När fortsättningskriget bröt ut vid midsommartiden 1941 hade man hunnit föra över drygt 700 barn.

Nu blev situationen på nytt en annan. Andra och mer omfattande hjälpåtgärder behövdes för att rädda barnen undan krig och livsfara. Sommarbarnskommittén bytte namn till Hjälpkommittén för Finlands barn, och i Finland bildade den finske socialministern K-A Fagerholm en kommitté som fick namnet Socialministeriets barnförflyttningskommitté.

Kommitténs främsta uppgift var att organisera och ombesörja förflyttningen av de finska barnen till Sverige och

dess representanter fick i uppgift att välja ut de barn som ansågs vara i största behov av att resa.

Byråchef för kommittén blev professor Elsa Bruun, bibliotekarie vid riksdagsbiblioteket i Helsingfors. Hon avled i februari 1976, men jag hade något år tidigare träffat den då 85-åriga professor Bruun för att tala om vad som skedde i Finland under de hektiska och kaotiska krigsåren.

Elsa Bruun var den som på nära håll verkligen fick uppleva virrvarret av order och motorder om barnens hemresa. Hon följde ofta transporterna och vistades under de här åren lika mycket i Sverige som i Finland. På båda sidor övervakade hon barnens öden och det var genom hennes händer som alla trådar löpte.

— När de första 1 000 barnen transporterades till Sverige, visade det sej att intresset för finska barn fortfarande var mycket stort, berättade professor Bruun.

Samtidigt växte kön av finska föräldrar som ville sända sina barn till tryggheten i landet med fred. På kort tid utvecklades barnförflyttningen till en verklig folkvandring. Den fick helt andra dimensioner än vi tänkt oss vid starten.

Till en början rörde det sej bara om friska barn, vi tyckte inte att vi ville fresta för hårt på den svenska hjälpviljan. Men Sveriges barnläkarförbund beslöt att ansluta sej till verksamheten genom att ta hand om sjuka finska barn och ställa sjukhusplatser till deras förfogande. Det underlättade givetvis enormt för våra finska läkare som alla var hårt ansträngda av vården av krigsinvalidier och andra vuxna sjuka. De sjuka barnen sändes framför allt med flyg för att inte resan skulle förvärra deras tillstånd.

Under hösten 1941 sände vi huvudsakligen barnen med båt. Ångaren Arcturus kunde ta omkring 500 barn per resa och den första omgången barn for iväg den 23 september.

I juni 1942 ansåg vi att förflyttningarna kunde avslutas. Socialministeriet bestämde att barnen skulle skickas tillbaka under sommaren för att börja skolan till hösten.

Men när Arcturus låg avgångsklar vid kajen i Stockholm kom ett besked om att båttransporten inte skulle utnyttjas. I stället stuvades ungarna in på tåg som förde dem över Haparanda och ner till Helsingfors. Det blev den enda transporten som kom iväg, för nya direktiv från socialministeriet sade att barnen skulle få stanna ännu en tid. Vi i kommittén hade bara att rätta oss efter beslutet och skicka meddelandet vidare till Hjälpkommittén i Stockholm och de svenska fosterföräldrarna som just gjort barnen klara för avfärd.

Nästa beslut om omedelbar hemtransport kom året därpå. Läget i Finland hade stabiliserats, och alla barn i skolåldern skulle hem för att fortsätta sin skolgång i finska skolor.

Vi hann ta hem drygt 14 000 av våra små när det bråkade loss och ungarna än en gång måste transporteras till Sverige. Alla de här färderna fram och tillbaka slet hårt på oss ansvariga, men ännu värre måste det ha varit för barnen som aldrig riktigt hann lugna ner sej någonstans förrän de skulle iväg på resa igen.

Jag träffade under de sista transportererna till Sverige på många barn som varit med om att föras dit både under vinterkriget och senare 1941 och 1942. Många gånger tänkte jag på vilka barndomsminnen de här barnen skulle få bära med sej i livet, och hur de upplevde att skjutsas fram och åter som paket. Men vi var alla, som arbetade med administration och transporter, så överlupna med arbete att vi aldrig riktigt hann sätta oss ner och se på barnen som just barn.

Före sin död lämnade professor Elsa Bruun över en ovärderlig samling dokument till riksarkivet i Helsingfors. Det

var hennes och kommitténs omfattande korrespondens under de svåra åren och oändliga listor med namn på de tiotusentals små som sändes över till Sverige. Bakom varje namn döljer sig speciella öden, gripande, mänskliga och ibland djupt tragiska. En hel generation finska medborgares barndomsupplevelser finns här samlade i inbundna pärmar.

Medan de friska barnen togs omhand av lottor på tågen och i fartygen, var det sjukvårdsutbildad personal som avdelades att föra de sjuka barnen till Sverige. En av barnförarna för sjuka barn var Vesta Stenius, numera bosatt i Kotka.

— Jag arbetade som översköterska på ett krigssjukhus på Karelska näset när Röda Korset utkommenderade mej att föra krigsinvalider från Finland till Göteborg. Det höll jag på med några månader och kallades sedan av medicinalstyrelsen att ta hand om transporter av sjuka finska barn.

Vi flög med barnen i små maskiner som hade 20 platser och ibland var det riktigt bråttom. Jag minns att Elsa Bruun en gång ringde till mej sent en eftermiddag och sade att jag skulle fylla ett flygplan tidigt nästa morgon. Då var det inte tid att kalla på barn från ytterområdena utan jag fick ta fram min lista över helsingforsbarn och fara runt för att hämta upp dem. Några privatbilar fanns inte att ta till och mörkt var det på gatorna, och eftersom jag inte vågade mej ut ensam för att söka rätt på hemmen, som oftast låg i de allra fattigaste kvarteren, ringde jag till polisen och bad om en bil och en karl. Mitt i natten hade vi plockat ihop tillräckligt antal barn som vi samlade i ett bombskydd där vi inväntade gryningen och ilastningen.

Barnen hade bentuberkulos och tbc i allmänhet och de flesta var otroligt undernärda. Det fanns också poliobarn och barn med andra förlamningar. Sverige var inte så intresserat av andra än sådana som de visste kunde botas,

men vi hade inte hjärta att lämna kvar de rörelsehindrade stackarna som mödrarna vid varje larm måste bära ner i skyddsrummen. Så visst hände det att vi smugglade med en och annan "förbjuden" unge, och jag vet att flera opererades och blev bättre.

På olika håll i Finland hade vi förbindelsefolk som fick besked om att så och så många barn skulle dom skicka. Mest togs de från Karelen och Viborgstrakten och samlades upp i Helsingfors. Det var inga problem att få barn till transporter, varken till dem för friska barn eller till dem som var avsedda för sjuklingar. Eftersom det var lite av panik över landet då, så ville alla skicka iväg sina barn.

1946 började vi ta barnen den andra vägen, tillbaka hem, men när jag väntade mitt yngsta barn 1947 så slutade jag med resorna.

Freden minns jag som ett alldeles speciellt ögonblick. Jag var med en barnbåt den gången och stod ensam på akterdäck när budet kom. Vi hade fått fred! Det kändes som den mest ofattbara lycka.

Men hela idén med barntransporter var vansinnig. Det blev så hemskt många tragedier. Det hade varit bättre om pengarna som Sverige satsade hade använts till någon barnby i Österbotten där också mödrarna hade kunnat vara med eller åtminstone haft en möjlighet att hälsa på sina ungar. Den goda svenska maten hade barnen lika väl kunnat få där.

Men det är lätt att vara efterklok. I Finland såg vi upp till Sverige, och tyckte att det Sverige gjorde var det bästa. Men svenskarna tänkte inte efter riktigt innan de handlade. Alla var så givmilda och beredda att ta emot barn. Dessutom var det säkert väldigt romantiskt för många att ha små finska barn att visa upp som bevis på sin hjälpsamhet.

Det hände så många upprörande saker som förstörde livet främst för barnen. Tragedier som inte kan beskrivas

med ord. Rättegångar och slitningar om barnen, barn som forslades av och an. Jag vet ett fall, en flicka som kom från ett fattigt hem i Nyland. Mamman var mindre begåvad och likaså pappan, så han hade blivit frikallad från krigstjänst. Men barn hade de, i massor.

Flickan kom till en arbetarfamilj i Sverige och trivdes väldigt bra. Hon klarade sej fint och anpassade sej helt till den svenska familjen. Men sen kom det vansinniga påbudet att alla barn som fyllt sju år skulle hem. Den svenska familjen ville ha henne kvar och hennes biologiska föräldrar var inte speciellt angelägna att få henne tillbaka. De hade tillräckligt många munnar att mätta redan tidigare.

Men myndigheterna bestämde och hon var tvungen att åka. Hon kom hem till en familj hon nästan glömt, till ett språk som hon inte längre kunde tala, och till en stuga som var så liten att när man bäddade på golvet för natten fick inte mamman plats att ligga utan måste sova sittande mot väggen.

Efter en tid hamnade flickan på mentalsjukhus, och när jag frågade hur det gått till berättade en sköterska, att flickan sagt till henne att hon nog ändå orkat försöka fungera om man bara hade haft en duk på bordet någon enda gång eller en tavla på väggen. Men allt var så kallt och otrivsamt och kärlekslöst. Inte kunde hon återvända till Sverige heller, för när det gått en tid hade bandet mellan henne och fosterföräldrarna redan blivit avklippt.

Hjärtslitande var det också att se hur ungarna vände sej bort från mödrarna som kommit för att möta dem vid tågen. De vägrade följa med och ofta måste vi tvinga dem med våld.

Det hade gått alldeles för lång tid, kontakten hade brutits mellan föräldrar och barn eftersom barnen var så små när de for och inte kunde skriva. Inte heller fosterföräldrarna kunde skriva finska och därigenom hjälpa till att hålla kvar vissa band.

Vesta Stenius måste själv lämna sina två små barn till svenskt fosterhem när hon kommenderades ut till transporterna. Barnen hade hon tidigare haft med sig vid krigssjukhuset, men hennes dotter säger idag att upplevelserna under bombanfallen och det ständiga krigshotet inte alls lämnat sådana psykiska spår inom henne som detta att hon skickades bort.

— Jag upplevde det som att mamma svek mej, säger hon. Jag fick svåra hämningar och känslöstörningar trots att miljön jag kom till inte skilde sej så mycket från den jag var van vid hemifrån, trots att jag hela tiden hade min äldre bror hos mej, trots att jag hade en bra kontakt med mina föräldrar och trots att jag kände mej älskad dit jag kom. Jag tror att det är just skilsmässan från föräldrarna som är så farlig för små barn.

Vesta – modern – ångrar fortfarande ohyggligt att hon lät sig övertalas att lämna bort barnen.

— Först när vår son blev sjuk gick vi med på att skicka honom och hans syster. Men de blev borta alltför länge. De, liksom de flesta andra finska krigsbarn.

Vill ingen ha mig?

Skilsmässan mellan barn och föräldrar var lika svår för båda parter. Mödrarna, som först sett sina män gå ut i ett krig som de inte visste om de någonsin skulle komma levande ifrån, måste nu också lämna ifrån sig sina små, därtill övertalade av släkt och omgivning eller tvingade av krigshot och den svåra bristen på mat.

Men barnen, åtminstone de minsta, kunde inte förstå sådana saksakäl. I de flesta fall upplevde de att de skickades bort för att ingen ville ha dem. Föräldrarna, tryggheten, hade svikit dem. Det lade grunden till en djupgående otrygghet och en bristande självkänsla som ofta blivit bestående.

Risto Louko, bosatt i Sverige sedan 1960 och numera svensk medborgare, var sex år när han och hans två yngre syskon sändes med båt från Åbo till Stockholm.

— Vi hade tvångsevakuerats från Viborg och bodde utanför Tammerfors i rum som en villaägare tvingats upplåta. Jag minns att det kom en tant och frågade mamma om hon ville skicka oss barn till Sverige. Hon var emot det, men den övriga släkten övertalade henne.

Mina syskon var så små, min syster var tre och min bror ett och ett halvt år, så jag var den ende av oss som förstod att någonting var på gång.

En dag kom en kommitté för att hämta oss. Min syster låg i en spjalsäng med mässingsknoppar, kommer jag ihåg, och hon skrek och vägrade släppa så dom släpade hela sängen med sej ut i farstun.

Alla tre blev vi burna nästan med våld. Lite lugnade det

väl att mamma hade lovat följa med oss och det litade vi ju på.

Vi inkvarterades i Åbo i väntan på att båten skulle gå och jag frågade mamma gång på gång om hon säkert lovade att följa oss till Sverige. Det lovade hon, men det konstiga var att hon samtidigt sa till mej att jag som var så stor nu skulle riktigt noga se till småsyskonen.

Anledningen till det fick jag snart reda på. Hon lurade in oss i ett rum och smet. Jag fattade inte det där förrän dom började föra oss över landgången. Jag skrek och ropade att mamma ju skulle vara med, men dom bara drog mej med ombord trots mitt desperata motstånd.

Chocken över mammas beteende satt i länge. I båtens lastrum, där vi låg stuvade som boskap, klamrade vi syskon oss intill varann och runt omkring grät dom andra ungarna. Vi grät väl vi också. Jag trodde hela tiden ryssen sköt på oss, men senare har jag förstått att smällarna och dunsarna jag hörde var isflak som stötte mot skrovet.

Någon tröst fick vi inte av lottorna. Dom var mest arga för att vi inte höll tyst. Men dom hade väl nerverna på helpänn dom också.

Det nästa jag minns är att vi åkte i någon slags lastbilskonvoj. Vi bjöds på apelsiner och choklad och det gjorde att väldigt många fick ont i magen. Däribland min syster som fick en våldsam diarré. Vi var ju inte vana vid sådan mat.

Ungarna släpptes av på olika etappställen. Själva kom vi till Mora och därifrån har jag de kanske mest otäcka av mina minnen.

Vi satt på en bänk på järnvägsstationen mina syskon och jag, jag i mitten och höll om dom andra två, medan folk flanerade förbi och stirrade på oss. Det kan ju också ha varit andra barn där, men det kommer jag inte ihåg. Nu skulle vi utväljas.

Jag hade lärt mej under kriget att soldater var något

väldigt farligt, så jag blev vettskrämd när det plötsligt kom fram en uniformerad karl, en fanjunkare fick jag veta sedan, med sabel och stövlar och allt och slet åt sej min lillebror.

”Risto, Risto”, skrek han, och sträckte armarna efter mej, men jag kunde ju ingenting göra, bara sitta där och se hur dom bar bort honom. Min syster och jag ställde oss på knä och tittade ut genom fönstret och vi såg hur dom stuvade in honom i en stor, svart bil med gengasaggregat bakpå och så bar det iväg. Det var det sista jag såg av min lillebror på länge.

Som vi satt där kom det fram en tant och tog med sej min lillasyster. Likadant med henne, in i en bil och iväg. Där satt jag ensam och vågade inte se upp för alla stirrande ögon.

Ville ingen ha mej? I min övergivenhet började jag gråta. Då kom det fram en liten flicka, hon var väl två år ungefär, och räckte fram en banan till mej. Det var den första vänlighet jag mött sen jag for iväg hemifrån.

Den här flickan skulle bli min fostersyster för en tid, visade det sej sen. För hennes föräldrar kom och hämtade mej och så for vi iväg i en likadan bil som mina syskon förts bort i.

I hemmet dit jag kom bjöds jag på ögonkakao, och jag minns hur jag satt där och drack och tyckte att det smakade fantastiskt gott. Mitt emot vid bordet satt en äldre tant och snyftade och grät. Senare har jag fått veta att hon tyckte så synd om mej, mager och eländig som jag var.

Varför är hon ledsen, tänkte jag. Här som det verkade så bra. Här ville jag stanna. Kanske skulle jag få det lugnt här. Vi hade ju hela tiden bara jagats, först hemma under bombanfallen, när vi måste ut och gömma oss i snön med våra vita lakan, sen under de oändliga transporterna. Alltid hade det varit: gå nu, spring nu, var tyst. Här kände jag för första gången något av trygghet.

Men jag var orolig länge om nätterna. Jag vaknade och skrek för att jag trodde någon jagade mej. Och så fort ett flygplan passerade, sprang jag mot källaren och ropade på dom andra för att varna dom. Det var ju sånt som varit vardag så länge för mej.

Mina syskon fick jag av någon anledning inte träffa. Jag vet inte varför, de bodde inte alls långt ifrån oss. Inte vågade jag fråga heller. Hade väl en känsla av att det var bäst att hålla tyst om jag skulle få stanna.

Men jag fick inte vara kvar ändå. Jag hann inte mer än lagom anpassa mej till familjen så skulle jag iväg igen. Till en syster till min fostermor som var lärarinna och ensam. Där fick jag det bra och många goda vänner. Fortfarande känner jag en underlig dragning till den där byn.

Av en tillfällighet fick jag höra att jag hade en bror i grannbyn, och en dag lånade jag olovandes cykeln och stack iväg dit. Då hade det gått två år sen vi skildes på Mora järnvägsstation. Han kände inte igen mej först, men sen fick vi bra kontakt och vi fick också lov att träffas ibland. Min syster träffade jag inte förrän 1947 för familjen hade flyttat till Malmö på några år.

1945 sändes Risto och hans lillebror tillbaka hem. Risto återvände till Mora 1947, men året därpå blev det ny hemfärd för honom. Den gången hade han sin syster med. Idag bor alla tre syskonen i Sverige. Någon djupare samhörighetskänsla finns inte mellan dem, själva grunden för syskonkänslan bröts under de år de levde åtskilda. Inte heller till sin mor har han några varmare relationer.

— Det som gnagde mej hela tiden var känslan av att hon svikit mej. När jag inte ens kunde lita på min egen mor, vem skulle jag då kunna lita på. Det har gjort, att jag inte längre vågade lita helt på någon, inte vågade tro på vad någon sa.

Rotlösheten jag bär inom mej är markant. Hela min

barndom kändes det som om ingen tyckte om mej för min egen skull, att alla ville bli av med mej. Och än idag sitter det i mej det där att jag inte finner ro någonstans. Jag måste iväg, känner mej ständigt jagad. Och i det undermedvetna har jag alltid haft en spärr inom mej att inte lita på någon gemenskap. Kastades väl för mycket som liten. När jag började anpassa mej till en familj så skulle jag vidare, och sen när jag började finna mej tillrätta i skolan så skulle jag iväg till Finland. När sen min biologiska mor gifte om sej, så kände jag mej utanför där och samma sak när min fostermor gifte om sej. Det fanns inte längre någon plats som var hemma just för mej, tyckte jag.

Numera har jag väl resignerat på ett sätt, söker inte längre någon plats att slå rot på. Kan gott tänka mej att flytta igen.

Liksom Risto fick många barn uppleva just denna känsla av fullständig övergivenhet när föräldrarna lämnade dem i barnförarnas händer. Lottor har berättat om barn som placerats på tåget av mödrar som sagt till dem att sitta stilla och vänta, medan de gick för att hämta någon kvarglömd sak. Barnets totala förtvivlan när sedan tågen började rulla utan att mamman dykt upp är minnesbilder som fortfarande skär djupt i dem. För barnen blev detta ett av de allra största sveken, blev händelser som aldrig riktigt kunnat suddas ut.

Även barn som upplevde själva resan som en spännande omväxling har berättat att de aldrig helt förmått frigöra sig från känslan av att de sändes iväg för att man inte ville ha dem hemma längre. Trots att föräldrarna, åtminstone någon av dem eller någon nära släkting, följt med ända till uppsamlingsplatsen för tågtransporterna eller vinkat av båten.

Pirkko Taimitarha, som bor kvar i Finland, var inte alls

rädd när hon som femåring skulle följa med barntransporterna hemifrån.

— Min far var anställd vid järnvägen och 1942 fick de järnvägsanställdas barn erbjudande om att få åka till Sverige. Min syster, som är tre år äldre än jag, hade börjat skolan och skulle inte åka. Efter många om och men beslöt mina föräldrar att det var bäst för mej att få komma bort ett tag. Jag minns min lilla svartlackerade resväska som jag fått låna av mormor. Den packade jag själv flera dagar i förväg. Det verkade väldigt spännande att fara sin väg. Jag hade också tagit med mej min gula nalle.

Så kom avresedagen och mamma skulle komma med på tåget från Tammerfors till Åbo. Det var massor med barn i vänthallen vid järnvägsstationen, och alla hade vi en lapp med namn om halsen. På tåget fick vi veta att mammorna måste sitta i en annan vagn och inte med oss. Vi grät både mamma och jag. Jag visste ju inte ens om hon var med på tåget och själv lär hon ha haft den värsta tågresan i sitt liv.

I Åbo såg jag henne som hastigast innan båten skulle gå. Från den stunden började en fruktansvärd hemlängtan plåga mej. Först då förstod jag vad som höll på att ske.

Pirkko återvände 1943 men kom tillbaka till Sverige 1944. När det blev fred sändes hon på nytt tillbaka till sin familj. Men båda gångerna hon återvände kände hon sig utanför när hon kom hem. Och fortfarande känner hon ett visst främlingskap inför sin syster. Modern dog 1972.

Sina psykiska störningar, som yttrar sig i rotlöshet, rastlöshet och svag självkänsla, skyller Pirkko varken på föräldrarna som sände iväg henne eller fosterföräldrarna i Sverige.

— Felet är inte enbart deras, det var hela situationen som var fel och som fördärvade många barns liv.

Urvalsproceduren som Risto Louko berättade om, var inte någon enstaka händelse. Svenska familjer som anmält

sig att ta emot finska barn kunde komma till de olika ankomststationerna och mer eller mindre välja ut det barn de ville ha. Det förnedrande i hela situationen var det ingen som tänkte på, inte heller på barnens upplevelser av att behandlas som en flock utbjuden boskap.

Naturligtvis var det här inte det enda sätt barnen delades ut på. I många fall gick det mer organiserat till, distriktsombuden fick i förväg namnlistor på de väntade barnen och kunde sedan pricka av dem till respektive fosterhem. Men det här hände ändå alltför ofta och spåren efter den behandlingen grävde sig djupt ner i barnen. I synnerhet i dem som blev kvar till sist.

En svensk fosterpappa berättade för mig hur han fick sin finske pojke.

— Vi hade farit till platsen där vi skulle få hämta vårt finska barn, till en samlingslokal i byn dit barnen fördes från närmaste stad. De som kommit före oss pekade ut de barn som var minst och sötast och till sist var det bara en pojke kvar. Jag såg hur underläppen darrade på honom och hur han skräckslagen sneglade under lugg på alla främmande människor som stod i lokalen. Det var han som blev vår pojke.

Efteråt har jag många gånger tänkt på hur fruktansvärt grymt det måste varit för honom att bli lämnad kvar ensam när alla andra plockats ut.

Hur sådant känns vet Juhani Hirvonen, vilken knappt sjuårig reste från Jyväskylä till Sverige. Juhani bor idag i Sverige, är gift med en finsk flicka som han lärde känna i ungdomen och har tre tonåriga barn.

Också Juhani kom över med båt, låg i syskonbädd under fartygsdäcket i ett överfyllt lastrum tillsammans med flera hundra andra barn.

— Jag var rädd och grät, förstod inte varför jag måste resa. Min syster, som var yngre än jag, hade fått stanna

hemma. Jag var den ende i familjen som måste bort.

Efter några dagar på avlusningsstationen i Uppsala sattes jag tillsammans med en massa andra finska barn på ett tåg som skulle gå norrut. Vid varje station måste vi ut med våra väskor och där stod folk och valde bland oss. I början var det väl spännande att komma ut och titta, men när vi kom längre norrut övergick spänningen i rädsla. Var det ingen som ville ha just mej?

Spädbarnen tog förstås slut först, sen flickorna. När vi nådde upp till Lappland var vi bara en handfull pojkar kvar i en enda rälsbussvagn.

I Sorsele var det äntligen någon som valde mej. Men mina fosterföräldrar hade nog hoppats på en baby, för jag minns att jag fick gå och skjuta en barnvagn framför mig till fosterhemmet.

Till julen 1942 skickades jag tillbaka igen. Med tåg den gången. Mina finska föräldrar låg i skilsmässa då så jag placerades hos mormor. 1944 blev skilsmässan klar och det bestämdes att pappa skulle ha hand om mej. Men han kunde inte det, så han skrev min förra svenska adress på adresslappen och hängde den om min hals och så satte han mej på tåget till Sverige.

Jag placerades på en träbänk på tåget och där satt jag tills någon kom och flyttade på mej. Det var många tågbyten, minns jag. Det här var en ännu hemskare resa än den med båten, för nu begrep jag lite mer och kände mej som ett paket som folk kunde hantera hur som helst.

Jag skulle gärna vilja göra upp räkningen med den här tidsperioden en gång för alla. Inte så att allt skulle falla i glömska utan att man skaffar sig en trygghet som överbryggar. Men såren läks aldrig helt. Dom gör fortfarande ont, men jag kan numera se på dem helt utan sentimentalitet och vill absolut inte att någon skall tycka synd om mej.

När syskon skils åt

De finska kraven att syskon inte borde skiljas åt, var svåra att tillmötesgå i Sverige. De flesta ville helst bara ha ett barn. Om möjligt ett spädbarn, men eftersom de riktigt små barnen var ytterst få – genom Socialministeriets barnförflyttningskommitté överfördes under åren 1942–1946 endast 78 barn som var under ett år – fick de svenska familjerna ta emot det barn de tilldelades eller lyckades utvälja åt sig. Också i Sverige kände man av krigssituationen och någon ersättning utgick inte till de svenska hemmen för deras insats.

Stora scener utspelades när syskonflockarna skildes åt, och i många fall träffade inte barnen varann förrän efter flera år. De hade då växt upp i olika miljöer, upplevt skilda saker, fått olika uppfostran och stod ofta som fullständiga främlingar för varann.

Ett tvillingpar, den ene numera bosatt i Sverige och den andra i Finland, kom över i åttaårsåldern och placerades omgående i var sitt hem någon kilometer från varann. Den ena tvillingen blev kvar i samma familj hela tiden och fick en stabil barndom, medan den andra omplacerades flera gånger i familjer som till övervägande delen var direkt olämpliga som vårdnadshavare. Båda tvillingarna vill vara anonyma men har utförligt berättat om sina upplevelser och hur dessa påverkat dem.

Gemensamt för dem båda var den pinande oro de kände när de tvingades leva åtskilda. De hade under sina första år varit mest hänvisade till varann genom situationen i hemmet och upplevde en grundslitande otrygghet när de

skildes åt. Under långa perioder fick de inte ens träffas.

För den ena tvillingen resulterade den här otryggheten i ett intensivt sökande efter något att hålla fast vid, och det blev redan tidigt religionen, en sträng och omutlig religion som i sin tur skapade en viss känslökyla hos honom som han är klar över men inte kan komma ifrån.

Den andra tvillingen drevs genom sina ständiga förflyttningar mellan olika fosterhem ännu djupare in i otryggheten. Så djupt att det utvecklades tvångsföreställningar hos henne. Brevet från tvillingbrodern blev de enda ljuspunkterna.

Så här beskriver hon sina känslor när hon flyttades till sitt andra fosterhem i raden, till en plats långt från tvillingbrodern.

— Jag hade inte fyllt tio år och var fortfarande mitt i skilsmässoprocessen från min mamma. Men nu kom det verkligt hemska, jag skildes från min bror. Först nu förstod jag hur mycket han betydde för mej. Jag klamrade mej fast vid hans minnesbild, och när vi så småningom började skriva till varann kan jag säga att jag levde på dessa brev.

Skild från hemlandet, från mamma och framför allt från min älskade bror, upplevde jag mej själv totalt värdelös. Jag trodde också att jag var väldigt dålig eftersom de inte behöll mej i mitt första fosterhem.

Den här känslan förvärrades under mina vidare flyttningar mellan olika hem. Fortfarande dras jag med så svåra skamkänslor över omplaceringarna att jag inte kan tala med någon om dem. Ändå tror jag att jag var ett mycket lydigt barn, det hade jag blivit uppfostrad till redan i Finland.

Ängsligt försökte jag alltid vara till lags och då var allt väl. Men när jag uppförde mej normalt, som andra ungar, med andra ord vågade visa mina brister och aggressioner, då kände jag mej som en brottsling. I mitt sista fosterhem,

som låg inte långt från min tvillingbrors, måste jag alltid visa tacksamhet och kände mej ständigt skuldmedveten och rädd.

En gång, efter ett gräl, sa dom till mej att om dom vetat hur jag var skulle dom aldrig tagit mej.

Fortfarande är jag trasig inuti av allt det jag fick uppleva och ännu, fast jag nu har en underbar familj, söker jag medvetet och omedvetet efter kärlek, lugn och harmoni. Jag hämmades i känsloutvecklingen som barn, men när man är förlamad av skräck och skuld i sitt innersta kan man inte utvecklas i normal takt.

Såren jag fick när jag skildes från min tvillingbror har aldrig läkts, jag längtar på något sätt alltid tillbaka till barndomstiden när vi fick vara tillsammans. Jag kom heller aldrig mera nära mamma när jag återvände. Något hade gått sönder som inte gick att reparera.

Marja, som återvände till Sverige som tonåring och sedan gifte sig och blev svensk medborgare, for tre gånger till Sverige under krigsåren. Andra resan var en bror med.

— Vi kom till Småland, jag till en bondgård där jag bott första gången jag var i Sverige. Min bror placerades ett par kilometer bort i samma by, men vi fick inte ses så ofta. Det ansågs inte nyttigt för oss. Jag upplevde det som något fruktansvärt orättvist, som ett slags bestraffning, men jag kunde inte förstå anledningen.

Det fanns inga andra barn på gården där jag bodde och jag kände mej hemskt ensam. Att jag sen inte ens fick träffa min bror var det smärtsammaste av allt. Jag minns att jag fick utbrott av förtvivlan ibland och då fick jag alltid höra hur stygg och elak jag var.

Visst var mina fosterföräldrar snälla, men några ömhetsbetygelser visade de sällan. Det har gjort att jag hela livet gått och burit på en enorm längtan efter närhet till någon som kan bry sej om just mej för min egen skull.

Än idag vet jag inte riktigt var jag står. Tryggheten försvann för mej när jag måste skiljas från den ende som stod mej nära i Sverige, min bror.

Otryggheten som uppkom när syskonen skildes åt har bekräftats av de flesta som upplevde en sådan skilsmässa. Av någon anledning ansågs det då att barnen mådde bäst av att inte vara tillsammans utan i stället integreras helt i den familj de kom till. Ändå visste man att kriget inte kunde vara i oändlighet, och att barnen så småningom skulle sändas tillbaka till sina syskon och familjer.

Känslan av att stå i tacksamhetsskuld till fosterföräldrarna är något som återkommer gång på gång vid intervjuerna med de forna krigsbarnen. Liksom det undermedvetna tvånget att alltid vara till lags, alltid vara onaturligt snäll för att bli omtyckt och få stanna.

Brita Stenius kom till Sverige tillsammans med sin bror när modern började arbeta som barnförare. De placerades i samma familj, hos två barnlösa kvinnor, där de blev kvar i fyra år.

— Jag var förfärligt hämmad, alltid rädd för något. Hade inte det minsta självkänsla trots att jag nog upplevde mej som älskad i mitt fosterhem. Det går helt enkelt inte att tala om för en treåring att en sån här förflyttning måste göras. Ett så litet barn uppfattar sej som oönskat och reagerar med hämningar och bristande självförtroende.

En del av min kompakta ängslighet visade sej i att jag inte vågade protestera, inte tordes ha en egen vilja av rädsla för att bli lämnad. Inte förrän i vuxen ålder har jag lärt mej bli arg och säga ifrån. Jag vågade inte säga hur jag ville ha det, lät saker hända som jag från början visste att jag egentligen inte alls ville.

Och alla skilsmässor under barnåren tolkade jag som mitt fel. Jag hade varit dum, därför hade jag blivit utkastad.

Som barn ljög jag hemskt mycket för att jag inte vågade tala sanning. Därför har jag också hamnat i många omöjliga situationer och i svåra konflikter. Känslan av att inte kunna någonting, att jag är omöjlig, att en vacker dag slutar det med en katastrof har jag alltid burit med mej. Detta trots att det gått bra i skolan och trots att jag fått ett väldigt bra arbete.

Numer ljuger jag inte längre ens för mej själv och jag vågar också bli arg. Men jag tror inte att jag någonsin kommer ifrån den djupaste otryggheten och rotlösheten. Det hjälper inte hur bra det än går, känslan av otillräcklighet finns där ändå.

När de stora, snabba transporter av barn vällde över Sverige under akuta krigsskeden, blev det inte längre möjligt för myndigheterna att granska de anmälda hemmen. De flesta krigsbarnen kom till familjer som verkligen brydde sig om dem, som tog ett finskt barn för att de längtade efter barn, men många hamnade också i direkt olämpliga miljöer. Som Aino, som kom till Sverige 1943, sju år gammal.

— Jag var först ett år i en familj där dom ville ha någon som tog hand om deras barn. Jag vet att min finska mamma önskat att jag skulle få gå i skola. Den här familjen lyckades ordna så jag slapp. Mot min vilja. Jag bodde i en fönsterlös skrubb på vinden, ensam och, som jag tyckte, helt övergiven. Varje natt grät jag mej till sömns.

En diakonissa fick veta hur jag hade det och hon flyttade mej till ett annat hem. Men det var inte bättre där. Frun var i 50-årsåldern och hade stora barn. Hon hade haft en hund som nyss dött och nu skulle jag vara i hundens ställe som sällskap. Men jag tror nog att hon smekte hunden någon gång, det gjorde hon däremot aldrig med mej.

Båda familjerna var välbeställda, hade butiker, men jag fick aldrig någonting. Bara ett par vantar som julklapp.

När jag skulle fara hem hade grannarna samlat pengar till mej, men dom tog frun hand om. Hon skulle ha dom som betalning för mej, sa hon.

Det var så hemskt hela tiden, jag var absolut ingenting. När jag återvände hem hade jag glömt finskan men jag vägrade tala svenska, så jag var alldeles stum ända tills jag lärt mej finska igen.

Leena tillhörde de stora barnen i sin transport när hon 1944 kom till Sverige. Hon hade då fyllt tolv år.

— Jag kom med tåg till Umeå där min blivande fostermor och hennes lilla dotter väntade. I familjen fanns också en liten finsk flicka som var två år.

I början var allt underbart och jag kände ingen hemlängtan. Men så fick jag veta att familjens hembitråde skulle sluta. Hon tålde inte finska barn, sades det. Men det hade då jag aldrig märkt.

Däremot upptäckte jag snart vilka sadister de andra i familjen var. Som de behandlade den lilla finska flickan till exempel. Hon var ju så liten och inte riktigt pottränad. När hon sattes på pottan fick hon vackert sitta där tills det blev något. Om hon vägrade, slog dom henne så jag blev vettskrämd. Mej gav de bara så mycket mat att jag med knapp nöd lyckades överleva. Om jag inte fått mat hos grannfamiljen, som också hade en finsk flicka, skulle jag nog svultit ihjäl. Jag var ständigt hungrig.

När hembiträdet slutat var det jag som skulle överta hennes arbete. I stället för skolgång blev det jobb dagarna i ända. Varje morgon skulle jag servera fostermodern kaffe på sängen men själv var jag strängt förbjuden att röra någonting av maten om jag var aldrig så hungrig. Hem till min mamma vågade jag inte skriva, tänk om de läste mina brev.

Jag blev rädd för alla människor, kände mej fullständigt värdelös och var alldeles utan krafter på grund av den

ständiga svälten. När kriget äntligen var slut och jag fick resa hem såg jag ut som en koncentrationslägerfånge med skinnet stramande över knotorna. Mina föräldrar blev förfärade.

Det var fattigt hemma, men så småningom återfick jag kroppsliga krafter men var helt slut i själen. Jag förblev rotlös och osäker och kommer aldrig över otryggheten jag upplevde i den svenska familjen.

För mig var Sverige lycka

Naturligtvis fick inte alla finska barn svårigheter i sina svenska fosterhem. Det stora flertalet mötte vänlighet och omtanke och många fick det också mycket bra både känslomässigt och ekonomiskt. De upplevde sig aldrig slitna mellan två familjer och två länder utan fick i stället två hemländer och två familjer som brydde sig om dem och som de älskade tillbaka.

Pirkko O'Meara är gift i England sedan flera år, men hennes band både till sin svenska fosterfamilj och sin finska familj är djupa och fasta tack vare mycken värme och klokhet hos båda familjerna.

— Mina unga föräldrar bestämde under kriget att skicka både min bror Erkki och mej till Sverige för en tid. Jag var bara fyra och Erkki tre. Mitt första minne är från barnhemmet vi först kom till. Det var ett stort hus med flera rum och konstiga sängar, och min bror och jag brukade hålla varann i hand när vi lade oss på kvällarna.

Vi stannade inte länge där, för en sköterska blev så förtjust i min bror. Han var så söt, hade lockigt, ljust hår och var väldigt snäll.

Hon tog honom med sig hem, till Ullesäter och en bondgård som kallades Skinnartorp. Eftersom dom inte ville skilja oss åt kom jag till granngården, bondgården Erikslund.

Det blev mitt hem i fem år. Även fast jag visste att jag hade min egen pappa och mamma någon annanstans, så var Erikslund mitt hem för mej och det var aldrig tal om att jag skulle lämna det.

Min barndom var väldigt lycklig. Just så skulle jag ön-

ska att mina egna söner ser på sina barnaår när dom blir vuxna. Inte så att jag fick göra vad jag ville. Mor var sträng, men inte hård. Jag fick massor med kärlek men fick också arbeta ibland. Bära in ved och duka och jag minns att jag inte alls tyckte om det.

Livet där på landet var härligt. Folk var alltid tillsammans och på söndagarna om somrarna tog far fram hästen och så for vi alla på utflykt till någon sjö när morgonmjölknigen var över.

Jularna var också underbara. Med många julklappar och gröt som vi kokade till tomten och satte på trappan i en skål med en stor slev i.

Jag gick i skola i Sverige ett år och mormor brukade hjälpa mej med läxorna. Jag kan ännu se hur hon satt och vävde mattor och jag satt bredvid på en hög stol och läste högt för henne. Som så ofta sken solen. Såna minnen är lycka för mej.

Sen hade vi bröllopskalas. Gårdens dotter gifte sej med sonen från Skinnartorp. Erkki och jag var brudnäbbar och jag hade fått håret lockat och en fin taftklänning. Det var det största bröllop jag varit med om. Mitt i natten körde vi dom sen hem till Skinnartorp där dom skulle bo, och jag kan än se brudparet där dom stod på trappan och vinkade, hand i hand.

Mina svenska föräldrar ville gärna att jag skulle stanna kvar, men det satte sej mina biologiska föräldrar emot. Dom hade fått en flicka till och nu när kriget var över ville dom att Erkki och jag skulle komma hem.

En dag när jag kom hem från skolan, visade mormor mej ett fotografi av en mycket vacker kvinna och frågade om jag kände igen henne. Det gjorde jag inte utan gissade på alla möjliga, men efter en stund sa hon att det var min mamma i Finland. Jag grät inte, men jag höll fotot hårt i handen hela den kvällen och bara såg på det. Jag kunde inte förstå att hon var min mamma. Jag hade ju mina

föräldrar och syskon här på Erikslund. Det kändes så underligt.

Min svenska mor gjorde allt för att underlätta min resa. Hon berättade så fint för mej om mina föräldrar, så både Erkki och jag tyckte det skulle bli spännande att träffa dom igen.

Far körde oss med häst och vagn till stationen och där stod dom alla och vinkade när vi for med våra adresslappar om halsen.

På tåget i Finland kom en man och satte sej bredvid oss. Han hade lexikon med och försökte prata med oss och han lyfte upp Erkki i sitt knä. En tant kom fram och talade om att det var vår pappa. Den där unga karlen, vår pappa! Jag kunde inte förstå det.

I Tammerfors mötte vår farfar och mamma oss. Hon var så smal och vacker och hade vit kappa på sej. Såg ut precis som en ung flicka, inte alls så som vi föreställde oss att mammor såg ut.

Den natten låg vi alla fyra i samma säng, pappa och mamma ville att vi skulle känna gemenskapen trots språksvårigheterna.

Jag älskade båda mina hem lika högt, på båda ställena har dom tagit emot mej med kärlek. Hur fin samhörighet jag har med min svenska familj förstod jag sedan jag i England fick budet om att min svenska mor dött. Jag flög hem, ville vara med vid begravningen och fick i hastigheten inga blommor med mej. Det som hände då visade utan ord att jag var ett av hennes barn, var en av syskonen. Alla systrarna tog blommor ur sina buketter och gav till mej så jag kunde lägga på graven, och när barnen skulle gå fram till kistan för ett sista farväl tog de mej med. Jag tror inte det finns djupare sätt att säga att de älskar mej.

Tyvärre gick det inte lika bra för min bror, han har fortfarande svårigheter med sej själv även om också han fick uppleva en kärleksfull barndom.

Eero Ruohio, som är lektor i finska språket vid en svensk skola i Finland, anser att hans förmåga att anpassa sej och en god portion tur gjorde sverigetiden till en positiv upplevelse för honom.

— Jag var nio år när jag for och tog det inte så hårt att skiljas från mina föräldrar. Vi bodde i Uleåborg då och jag minns de fruktansvärda bombningarna, ingen visste vad som skulle hända härnäst.

För mej var det inget märkvärdigt att fara till Sverige, jag hade varit där flera gånger hos släktingar på andra sidan Torneälven och tittade med förvåning på de andra barnen som grät. Det var väldiga scener på tåget.

Från Haparanda åkte vi med tåget till Stockholm, och sen fortsatte jag ända ner till Ystad där jag hämtades till en herrgård.

Jag fick både mor och far och syskon och stannade i två och ett halvt år. Under den tiden glömde jag bort finskan helt, så jag vet hur det känns att stå utanför språkligt sett.

Jag tyckte inte alls om att komma tillbaka. Kontrasten var för stor. Mina föräldrar hade flyttat till Helsingfors där det var ont om allting och mörkt och dystert. Jag for sen varje sommar till Sverige fram till 1952, stod med ett ben i vardera landet. Men att ha både svenska och finska föräldrar kändes bara bra.

Jag lärde mej snabbt finska igen och är nu fullständigt tvåspråkig. Men så lätt gick det inte för alla, jag har träffat flera som haft det väldigt svårt. Speciellt besvärligt var det för de yngsta. Man måste kunna modersmålet, det är på det hela ens tänkande beror, måste ha begreppsbildningen fullständigt klar på ett språk innan man kan ta in ett nytt. Annars kan språksvårigheterna bli bestående.

Språkligt var jag nog väldigt tidigt utvecklad, jag läste tjocka romaner redan som femåring. Men jag vet en kamrat från Uleåborg som for senare än jag och när han kom

tillbaka hade han på något sätt tappat båda språken, kunde sen varken finska eller svenska.

Jag tror inte jag blivit den jag är om jag inte farit till Sverige. Kanske inte haft det här jobbet eller ens fått utbildning, för jag trivdes inte alls med skolan innan jag reste. Men det gick väldigt bra i skolan för mej i Sverige och det satt i när jag kom hem.

För mej har tiden i Sverige varit oerhört berikande så ibland har jag tänkt att det kanske är bra att skicka barnen så här. Men jag har ju sett kamrater som det inte alls gick lika bra för. Så jag är nog lite speciell.

Många av de intervjuade har berättat om hur bra de hade det i Sverige och om den fina kontakt de fick med sina fosterföräldrar. De upplevde sej som barn i huset och höll kontakten med familjen länge efteråt, i flera fall lever den kontakten kvar ännu i andra generationen.

Veikko Laamanen var hos en svensk familj i tre år och betraktades hela tiden som egen son. Han erbjöds till och med för en tid sedan att överta den flera hundra år gamla släktgården, men avböjde efter lång betänketid eftersom han numera har familj och är rotad i Finland.

— Jag var sju år när jag reste, hade just börjat skolan i Viborg. Vi var en arbetarfamilj med sex barn och hade för andra gången byggt upp ett hus där. Första gången hade vi just fått färdigt när vi måste flytta därifrån för kriget. Sen hann vi knappt mer än återvända och skaffa nytt hus förrän det var dags att fly igen.

Jag var den enda i familjen som skickades till Sverige och förstod inte annat än att jag var på väg oerhört långt bort. Hela familjen splittrades under kriget, min far var i hemvärdet, min äldste bror ute i kriget och mina äldsta systrar på sitt håll. Mor och småbarnen flyttades till ett annat område.

Jag grät inte alls när jag for. Jag hade min ABC-bok med

och läste under resan som gick över Torneå och ner till Stockholm. Många barn var oroliga och grät så det var ganska dystert.

Tillsammans med några andra barn fortsatte jag med tåg mot Göteborg och i Skövde lämnades jag av.

En lantbrukarfamilj tog emot mej. Dom hade vuxna barn som var gifta och så några som var kvar på gården.

I början kände jag mej inte hemma i Sverige, men snart tyckte jag allt var jätteroligt. Dom hade kor och hästar och jag fick vara med i jordbruket. Lilldrängen kallade dom mej och tog mej med i alla beslut.

Familjen var väldigt finlandsvänlig, en av sönerna vägrade gå in i svenska armén, han ville till Finland och slåss och det gjorde han också.

När det var dags för hemfärd ville mina svenska föräldrar adoptera mej, men min mor vägrade. Jag tyckte nog också att jag hörde hemma i Finland, även om jag samtidigt betraktade det svenska fosterhemmet som mitt hem.

Jag återvände till Sverige under varje sommar under många år och senare följde också min yngsta syster med. För min del har gränserna mellan Finland och Sverige suddats ut, och jag ser det som en förmån att jag fick vara där i det svenska hemmet under krigsåren. Bland annat fick jag språket helt gratis, för vi som kom från Karelen var enbart finskspråkiga. Det har jag haft nytta av i jobbet senare.

Hem – vartdå?

Återkomsten till Finland blev svår för många krigsbarn. De flesta hade varit i Sverige i flera år, ett inte obetydligt antal barn blev kvar i sitt nya men tillfälliga hemland mer än fem år, även om det övervägande antalet enligt statistiska uppgifter stannade mellan ett och två år. Då hade man räknat från året för barnets avfärd från Finland och till dess återkomst, men eftersom många for fram och tillbaka blev den sammanlagda tidsperioden för deras sverigevistelse betydligt längre.

Oftast gjorde man från svenska transportledningens sida sitt bästa för att återplacera barnen i den familj de vistats i under tidigare sverigeresor för att inte göra omställningsproceduren onödigt svår. Härigenom ville man skapa förutsättningar för en fastare tillhörighetskänsla hos barnen, men samtidigt hände något annat. Barnet drabbades av dubbel lojalitet som i sin tur gav upphov till rotlöshet.

— När jag var i Sverige längtade jag till Finland och när jag var i Finland längtade jag till Sverige, säger Juhani Hirvonen som också berättar att han en gång rymde till Sverige i ren desperation.

— Det var en otrygg och orolig tid, jag visste inte var jag hörde hemma någonstans.

Sinikka Kässler var sjuk och skickades i sjuktransporterna till Sverige för vård.

— Jag hör till de lyckliga som haft bra hem både i Finland och Sverige, och eftersom min finska mamma kunde tala svenska så blev det heller inga språksvårigheter

för mej när jag återvände. Ändå har jag blivit kluven och känt mej sliten mellan länderna, vet fortfarande inte riktigt vad som är "hemma" för mej.

Gemenskapen med Finland och känslan av att vara finsk medborgare försvann när barnen varit en tid i Sverige. De små barnen, som lätt förlorade minnesbilden av sina biologiska föräldrar och det finska språket, försvenskades snabbt. Även i de fall där fosterföräldrarna varit noga med att upplysa det om dess ursprung, sköt barnet ifrån sig tanken på en förestående skilsmässa. När sedan hemresan till sist var ett oundvikligt faktum, upplevde det brytningen som ett svek. Mötet med föräldrarna och det främmande språket blev svåra chockupplevelser.

Tuula, som föredrar att vara anonym med tanke på sina föräldrar, var i Sverige i tre år. Hon återkom till Finland som femåring tillsammans med sin svenska fostermor.

— Jag fick aldrig den rätta kontakten med min finska mor. Hon var inte min mamma, tyckte jag, min mamma fanns ju i Sverige. Och så länge mina svenska föräldrar levde, spelade det heller ingen större roll för mej att jag måste bo i Finland även om jag givetvis längtade oerhört till Sverige. Jag tillbringade hela somrarna där i många år.

Den svåra rotlösheten och känslan av hemlöshet kom när min svenska mamma dog. Jag upplevde det som att inte höra hemma någonstans, att stå vid sidan om.

Eftersom jag var så liten när jag kom till Sverige och i början inte ens hade språket gemensamt med min familj när jag kom tillbaka, kände jag mej som svensk så länge min svenska mor kunde hålla kontakten med mej. Men nu när jag kommer till Sverige känns det som att komma till ett främmande land.

Tillsammans med två syskon reste Mirjam Korhonen 1942 sju år gammal till Sverige. Alla tre syskonen kom till

samma samhälle i Skåne och träffades ofta.

— Jag återvände hem efter ett år men skickades tillbaka igen när kriget blossade upp på nytt. 1946 kallades jag hem igen men jag längtade så förfärligt till Sverige och fick också komma dit varje sommar.

Hemma var vi åtta barn och det var knappt om allt. Språket blev besvärligt för mej och fortfarande tycker jag att jag varken kan finska eller svenska riktigt.

När man kastas så här fram och tillbaka, blir man rotlös och kluven, vet inte vart man hör.

Också Risto Louko återvände till Sverige på den svenska fostermoderns bekostnad varje sommar, och när han blev stor nog försökte han sig också på att arbeta här. Men ingenstans kände han sig riktigt lugn eller riktigt hemma. När han fullgjort sin militärtjänst i Finland och gift sig flyttade han och hustrun till Sverige, till en plats inte långt från den by där han tillbringade sina barnår.

— Men trots att jag bott här så länge och också blivit svensk medborgare är jag ändå inte rotad här på djupet. Det är någonting som ständigt jagar mej.

Längtan tillbaka och osäkerheten om var han egentligen hörde hemma, drev också Hans Schneitz att resa till Sverige för att arbeta när han var 18 år.

— Min finska mor kom på sjukhus och då for jag för pengar som jag tjänat på mitt första jobb. Jag hade tänkt så mycket på dom och hade fått brev där dom bad mej komma och hälsa på.

Jag stannade ett par veckor, och när jag for sa dom att om jag ville komma dit och bo där på riktigt så var jag välkommen. Dom lovade också att ordna med ett lärlingsjobb åt mej.

Det där lät bra, så jag reste dit igen ganska snart. Men inget var klart, utan i stället ville dom att jag skulle jobba

som obetald lärling i deras rörelse. Jag kände det som om jag blivit dragen vid näsan, som om dom lurat mej för att utnyttja mej, inte för att dom tyckte om mej för min egen skull. Ingenting blev som jag drömt och fantiserat om. Jag var definitivt utanför. Om igen kom det över mej det där att ingen ville ha mej.

Till slut bad jag att få låna respengar för att återvända till Finland. Senare har jag många gånger funderat på att emigrera till Sverige, jag har liksom inget bestämt hem någonstans. Har alltid en känsla av att det är bättre längre bort.

Men det blir väl så när man kastas mellan olika hem och inte känner sej omtyckt någonstans. Inte ens hemma hos min finska mor. Hon tyckte det bara var besvärligt när jag kom tillbaka och höll mej på avstånd med hård disciplin och hot om stryk.

Vuokko var sex år när hon och hennes två yngre syskon kom till Sverige. Hon placerades i en pastorsfamilj och syskonen kom till familjer i samma by så de kunde träffas ibland. Ett och ett halvt år blev hon kvar och härifrån har hon, som hon säger, sitt livs bästa minnen. Hon fick kärlek och ömhet och förståelse och kände sig som ett med familjen.

— Jag sköt tanken på att återvända till Finland från mej trots att min fostermor berättade att jag måste tillbaka när kriget tagit slut. Mina föräldrar ville jag inte alls höra talas om, de hade ju skickat bort mej och syskonen så varför skulle jag behöva resa till dom.

Jag blev fruktansvärt besviken över att mina fosterföräldrar inte försökte hålla mej kvar utan lugnt och sansat talade om att jag måste resa. Det kändes hemskt orättvist.

Mina föräldrar kunde bara finska, och eftersom jag fick gå i en svensk folkskola när jag återvände tog det lång tid innan vi kunde prata med varann. Med min far hade jag

bättre kontakt än med min mor som jag såg som en stel, tjtande och tom robot. Om jag bara kunnat, skulle jag genast rest tillbaka till mina svenska föräldrar. Jag saknade så förfärligt min svenska mor och längtade alltid efter henne.

Min fosterfamilj besökte mej i Finland 1948. Jag minns att jag skickades ut för att köpa blommor när de skulle komma och jag köpte violer, mörkblå som min svenska mammas ögon.

Vi bodde i ett rum och kök så de fick sova i våra sängar och vi andra fem låg på köksgolvet. Å, så jag skämdes över att vi var så fattiga.

När dom efter tre dagar for hem igen, var det lika svårt för mej att säga adjö som den gången när jag måste lämna Sverige. Jag bara grät, länge efteråt.

Trots att jag hade kommit min pappa ganska nära – tyvärr dog han tidigt – var det ett fruktansvärt slag för mej när min fosterpappa dog året efter hans besök hos oss. Det kändes som om jag aldrig skulle kunna bli glad igen.

Med min fostermor har jag haft brevkontakt hela tiden och 1963 besökte jag henne och min fosterbror i deras hem. Hon är gammal nu, och jag är rädd att hon ska dö. Hon är mej så kär, mycker mer än min biologiska mamma som jag ibland till och med hatar för att hon inte ville eller orkade vara en mor för mej när jag som bäst behövde hennes omsorg och kärlek.

Mina inre slitningar har gjort att jag blivit en splittrad och bitter människa, nervös och utan ambitioner. Jag bor i Finland men har mitt hjärta i Sverige hos min fostermor.

Lea var tre gånger i Sverige och en gång i Danmark under krigsåren. I samtliga fosterfamiljer mötte hon vänlighet och omtanke, men mellan varje resa sändes hon hem till sina farföräldrar eftersom föräldrarna inte kunde ha henne.

— Jag kände mej alltid öönskad och i vägen hos dem även om de på sitt sätt försökte visa mej kärlek. Men det att alltid uppleva sej vara på resa, att aldrig få en längre sammanhängande period av lugn och säkerhet i barndomen har skapat otrygghet och splittring inom mej. Jag har hela livet dragits med stora kontaktsvårigheter och de senaste åren har jag varit tvungen att söka psykiatrisk hjälp.

Hur framtiden ska bli vet jag inte, men jag har hittills lyckats hålla en perfekt mask utåt även om jag känt mej totalt söndertrasad inuti. Den masken lärde jag mej hålla redan tidigt. Jag kände det som om jag alltid måste vara snäll och till lags och förkvävde helt mej själv i min paniska iver att bli omtyckt.

Kontakten mellan de finska föräldrarna och barnen blev efter de många åren åtskilda lätt så svag, att barnet upplevde sig bli föräldralöst om fosterföräldrarna dog eller upphörde att skriva sedan det återvänt till Finland.

Angelina Salmi hade en lycklig sverigetid under åren 1942 till 1945 hos kärleksfulla fosterföräldrar. Först sedan hon sänts tillbaka började hennes svårigheter.

— Jag var tre och ett halvt år när jag kom till Sverige och skickades tillbaka när jag skulle börja skolan. Jag hade hunnit glömma finskan helt och kände inte igen mina biologiska föräldrar. Det var hemskt att behöva återvända, trots att jag hela tiden vetat att jag måste tillbaka.

Jag hälsade på i Sverige flera somrar efteråt, och det var lika underbart varje gång. Eftersom jag inte fick någon djupare kontakt med min finska mor, kände jag mej helt övergiven och föräldralös när mina fosterföräldrar dog på 50-talet. Jag blev på något sätt hängande i luften. Först sedan jag gift mej och fått egna barn har jag fått ett hem som jag känner är mitt eget. Men fortfarande upplever jag ibland den underliga rotlösheten från förr.

Svartsjuka från de biologiska föräldrarnas sida gjorde också att kontakten mellan fosterföräldrarna och barnet bröts. Det var vad som hände med Inga Takola.

— Jag var i en lantbrukarfamilj i Skåne där de hade egna små barn. De gjorde ingen skillnad mellan mej och sina egna barn, så jag hade det väldigt bra.

Efter fyra år, när jag fyllt åtta, skickades jag tillbaka till Finland. Det var en fruktansvärd upplevelse för jag hade glömt mina föräldrar och kunde ingen finska, men ändå sattes jag i en finskspråkig skola där jag ställdes utanför redan från början.

Jag kom inte alls överens med min mamma och längtade bara tillbaka till Sverige. Jag var övergiven av hela världen, tyckte jag, och kände mej hemskt ensam och utan någon enda människa som brydde sej om mej.

En dag när mamma gått för att handla passade jag på att packa ner några småsaker i en väska för att resa tillbaka. Jag hann inte så långt förrän mamma hittade mej och gav mej ett rejält kok stryk. Till mina fosterföräldrar skrev hon att de inte fick skriva till mej, och det var något av det bittraste jag upplevt när jag inte ens längre fick brev. I Sverige hade jag ändå mött förståelse och kärlek, något som jag helt utestängdes från hemma.

Marie knäcktes nästan helt av sina barndomsupplevelser och har svåra psykiska störningar, men har trots det lyckats arbeta sig fram till en god yrkesutbildning. Hon skickades fram och tillbaka i flera omgångar och flyttade som 18-åring definitivt till Sverige.

— Vi var åtta syskon hemma och mycket fattiga sen vi evakuerats från Karelen. Tre av oss barn reste till Sverige.

Jag fick underbara fosterföräldrar som sedan följde med mej till Finland när jag måste resa hem. Min biologiska mor tog emot dom vänligt, men så fort dom gått och jag fortsatte att gråta efter dom, klådde hon upp mej och

slängde mej under ett bord. Där skulle jag få sitta tills jag lärt mej var jag hörde hemma, sa hon.

Någon kärlek fick jag aldrig, alltid grälade mina föräldrar på mej och tyckte att jag var den fulaste och elakaste unge som fanns. All min självkänsla och allt självförtroendet knäcktes. Jag fick stryk varje dag, det hjälpte inte vad jag gjorde för att försöka göra dom vänligare mot mej. Varför de absolut skulle ha tillbaka mej förstår jag inte än idag. Kanske var det mest för prestigens skull. Jag har senare fått veta, att mina fosterföräldrar ville adoptera mej, men det vägrade min finska mor gå med på.

Mina enda lyckliga stunder var när jag kunde gå ut i skogen ensam för att plocka bär eller svamp. Där kunde jag prata med mej själv om min längtan efter mina fosterföräldrar och för en stund fantisera att jag var hemma i min svenska skog tillsammans med min svenska mor.

Först när jag blev vuxen nog att själv bestämma över mitt liv slapp jag hemifrån. Då for jag direkt till Sverige.

Jag har aldrig kunnat berätta det här för min svenska fostermor som jag nu träffar ganska ofta. Jag vet att det skulle göra henne väldigt ont. Därför försöker jag hålla en glad och lugn mask när jag är hos henne, även om jag är alldeles söndersliten inuti och allra helst ville sitta i hennes knä med hennes armar omkring mej som jag gjorde när jag var liten. Men hur får man andra människor att förstå att även om man är vuxen utanpå, kan man fortfarande vara ett litet och skrämt barn på insidan?

Gårdagens börda är dagens

”Gårdagens bördor är svåra att bära.”

Den bittert självupplevda sanningen om sin situation idag ger en kvinna, som under inga förhållanden vill att något skall komma fram som kan avslöja hennes identitet. Skamkänslorna från barndomen sitter så djupt att hon inte ens för sin man har kunnat berätta hur hon känner det. Hon fick så grundligt uppleva hur utanför och ovälkommen hon var att hennes självförtroende sedan aldrig kunnat resa sig.

— Blotta tanken på att bli igenkänd och tvingas genomleva det förflutna igen genom andras ögon, är en mardröm för mej. Men så har också hela mitt liv varit något av en mardröm, både i Finland och i Sverige. De goda ögonblicken har bara varit som snabba glimtar.

När jag nu tänker på det som hände, är det som om något tungt, svart och förfärligt krossande kom över mej. Det är nästan omöjligt att berätta om det förgångna även om jag samtidigt känner en stor glädje över att för första gången få öppna min mun.

Jag var nio år när jag skickades till Sverige, en strängt, nästan hårt uppfostrad flicka som redan då lagt grunden till de djupa rädslorna. Första familjen jag kom till behöll mej bara ett halvår och ordnade sen att jag hämtades till ett annat hem.

Jag fick svåra skuldkänslor över att mina första fosterföräldrar inte ville ha mej. Den känslan förvärrades och fördjupades när jag sedan fick uppleva ytterligare två omflyttningar. Sammanlagt var jag alltså i fyra olika foster-

hem under åren i Sverige. Det var fruktansvärt förvirrande att gång på gång försöka finna sej tillrätta i den nya miljön i synnerhet som jag aldrig vågade visa min oro och ängslan av rädsla för att inte bli accepterad.

Bara mina allra närmaste känner till mina många omplaceringar. Än idag skäms jag oerhört över dem, och jag tror att jag fortfarande inbillar mej att det var mitt fel att jag aldrig fick stanna någonstans.

Mitt tredje hem var nog det som påverkade mej mest negativt. Jag kom till en prästfamilj, en fullständigt kärlekslös miljö. Där upplevde jag en svår religionskris och såg mej själv som mycket syndig och djupt förfallen. Hela tiden sa jag till mej själv: jag måste vara snäll, jag måste vara snäll ... Och på kvällarna kunde jag knappt somna för alla böner jag kände mej tvingad att rabbla. Till sist gick jag jämt med händerna knäppta och jag vet att jag väckte uppmärksamhet men ingen försökte hjälpa mej utan bara anmärkte på mej. Min enda tröst var orgeln som jag brukade spela på.

Mitt fjärde hem var inte så strängt religiöst, men där var mamman en martyrtyp och pappan en mycket häftig man som inte tålde några motsägelser. Så länge jag gjorde mitt yttersta för att vara och göra som de ville, var allt ganska bra. Men när jag uppförde mej som ett helt vanligt barn och försökte visa egen vilja, fick jag veta hur usel jag var.

Än idag är jag rädd när jag träffar dem. Rädd för att inte kunna vara till lags trots att jag innerst inne vet att jag nu är en vuxen, självständig människa med rätt till eget liv.

Den här kvinnans onormalt svåra och tragiska barndom hör inte till den vanliga bilden av krigsbarnens upplevelser. Hon hamnade upprepade gånger i miljöer som var mycket olämpliga och bland människor som öppnat sina hem kanske främst för att freda sina samveten och utåt visa sin godhet.

Det har ibland lite elakt sagts att det var något av ett överklassnöje att ta ett finskt fosterbarn under krigsåren. Det är inte helt sant. Visst var många, kanske övervägande delen av mottagarfamiljerna av tämligen hög social ställning, men det fanns också familjer som tvingades knappa in på sin redan tidigare ansträngda budget för att kunna ställa upp för att hjälpa det krigsdrabbade Finland.

Det största problemet för barnet, som kom till välbärgade familjer, var inte anpassningen till det svenska fosterhemmet – även om det givetvis inte alltid gick gnisselfritt – utan återanpassningen till den torftiga finska hemmiljön. Barnet hade under några år vant sig vid en ganska bortskämd tillvaro, det fick kärlek och omvårdnad och överöstes med presenter och godsaker. De flesta barn blev onekligen mycket älskade, kanske mer än i normala fall eftersom man ville ge dem något alldeles extra. När de sedan kom hem igen, till ett ofta mycket fattigt hem där problemen inte minskat utan snarare ökat under de svåra åren, blev omställningen en svår chock.

Mirjam var enda barnet i sin svenska fosterfamilj. Hennes fosterföräldrar gav henne en mycket varm och harmonisk uppväxttid och betraktade henne som sitt eget barn. Om hon fått stanna kvar där hade allt varit mycket annorlunda, anser hon idag.

Men hon krävdes tillbaka och kom hem till rakt motsatta förhållanden med kärlekslöshet, grava spritproblem i familjen och många syskon som hon måste dela föräldrarnas uppmärksamhet med. Till detta kom den svåra språk-omställningen.

— Jag vet inte hur många av mina problem som har sin grund i att jag var krigsbarn och hur många som kommer av andra omständigheter. Kriget var i alla fall den avgörande faktorn.

Det säger Eeva-Leena, vilken som treåring kom till en

jordbrukarfamilj i Skåne där det fanns två egna barn, pojkar som var några år äldre än hon.

— De hade alltid velat ha en flicka så jag blev mycket väl behandlad både av familjen och deras släktingar. Mitt modersmål var redan tidigare svenska, nu lärde jag mej snabbt skånska och blev en riktig bondflicka så stadsbarn jag ändå var.

Medan jag var i Sverige skilde sej mina föräldrar och pappa gifte om sej med en helt finskspråkig kvinna. Min mamma hade haft en historia med en gift man och väntade hans barn och pappa tvingade henne att avstå från både mej och min bror.

Efter tre år krävde min pappa mej tillbaka trots att mina fosterföräldrar ville adoptera mej. Redan innan jag återvände till Finland var jag rädd för min styvmor som jag befarade skulle vara elak och tjatig. Mina farhågor visade sej dessvärre också vara sanna.

Jag minns tydligt min ankomst till Finland. Jag möttes av min far och hans nya fru och de talade finska sinsemellan. Jag förstod inte ett ord och förstod inte heller varför jag var hos dessa två främlingar som inte begrep min skånska.

Snart nog lärde jag mej att jag inte hade någon plats i den här familjen och beslöt att klara mej ensam eftersom ingen i hela världen brydde sej om mej. De enda som älskat mej var mina skånska familj, men där fick jag ju inte stanna. Till och med min mor hade övergivit mej.

Först många år senare fick jag veta rätta orsaken till att hon inte hört av sej. Hon hade kämpat länge för att få behålla mej, men när hon misslyckades trodde hon att det var bättre för mej om vi aldrig träffades.

Jag lärde mej att aldrig gråta, att aldrig visa att jag var sårad och att alltid vara lydig. Skolan gick bra och jag pluggade hårt för att visa pappa att jag åtminstone dög nånting till. Jag var varken populär eller helt ensam

under studietiden, men kände mej alltid underlägsen mina studiekamrater trots att jag klarade studierna bra.

Känslan av att vara värdelös och underlägsen som människa har förföljt mej, men genom psykoterapi har jag lärt mej att förstå att min erfarenhet som barn har präglat mitt liv – jag är alltid beredd på att bli övergiven. Jag försöker nu slå rot, men tycks fortfarande söka efter någon eller något som skulle ge mening och stadga åt mitt liv.

För Aune var tiden i Sverige hennes livs enda lyckliga så som hon ser det. Hon har kvar sitt hjärta hos sin svenska fosterfamilj och har till och med behållit dialekten så som den talades där hon var som liten flicka.

— Där, hos mina svenska föräldrar, var jag godtagen som människa, jag kände att jag hörde till någon. Att komma tillbaka till Finland var svårt och hemskt. Helst skulle jag önskat att få stanna kvar i Sverige, för min biologiske far var död och min mor omgift med en ny man. Han ville inte alls veta av mej utan jag skickades vidare bort, var i fyra olika fosterhem sedan jag återvänt till Finland.

Det känns som om jag hela tiden är som en spänd pilbåge. Allt är bra utåt, men jag har ju aldrig haft någon att berätta för hur jag levt och vad jag upplevt. Somliga trodde nog också att jag inte kände något alls utan var som min resväska som kunde packas efter andras önskningsar och villkor.

Detta att inte ha vågat eller kunnat berätta om sina upplevelser tidigare, återkommer gång på gång vid mina intervjuer med de före detta krigsbarnen. Skamkänslorna inför det skedda, trots att de egentligen vet att de själva är utan skuld till det som hände dem som barn, är så djupt rotade att de inte törs utsätta sig för risken att åter bli hånade och nervärderade. Bara inför någon som själv upplevt liknan-

de situationer, kan de glänta på minnets hårt stängda dörrar.

Pirkko uttryckte den tanken när hon sade:

— Jag tror inte att någon annan (än den som är en av "oss") riktigt kan veta eller förstå hur det kan ha varit för dessa små barn.

Jag minns hur jag kom till mitt nya hem och hur jag satt på en hög stol i hallen och grät. Jag förstod inte ett ord svenska, men när de frågade om jag behövde *kissa* – det finska ordet för katt – blev jag glad för en stund. Men de drog mej bara med ut på toaletten och någon katt såg jag aldrig.

Min fosterfar var en fin människa, men han var borta på sitt arbete på dagarna och jag såg inte mycket av honom. Mamman var en uppkomling som alltid ville vara mycket fin och lysa utåt. De hade en dotter som var ett år äldre än jag. Hon var mycket omhuldad och fick all kärlek medan jag nästan inte fick någon alls.

Kvällarna var svårast. Mamma satte sej vid sin dotters säng och läste aftonbön och pussade och kramade. Sen vände hon sej till mej och sa helt kort godnatt. Jag minns hur jag klappade mej själv på kinden och försökte trösta mej medan gråten sved i halsen.

Mina fosterföräldrar berättade alltid för sina vänner hur mager jag var när jag kom, vilka hemska, svarta smörgåsar de hittat i min väska och vilka trasiga kläder jag hade. Ändå hade min mamma sytt en ny kappa åt mej och alla tyckte jag var så fin när jag for. De pratade också om vilket dåligt bordsskick jag hade. Jag fick grundligt lära mej hur fint allt skulle vara och att skämmas för fattigdom och allt enkelt.

Jag talade svenska utan brytning när jag kom hem. Visst var jag glad att få åka, men jag blev lite besviken när jag såg hur fattigt det var. Allt tycktes mej så egendomligt och främmande och jag kände mej inte alls hemma. Bortskämd

var jag också. Mamma blev tvungen att skaffa vitt bröd åt mej för jag hade vägrat att äta deras svarta bröd och krävt att hon skulle "skala" det.

Alla kom och tittade på mej, undret från Sverige. Jag hade långt, ljust hår och vackra kläder och talade flytande svenska. Men jag kände mej ensam och var nöjd över att få åka tillbaka till Sverige när kriget bröt ut på allvar 1944.

Jag kom till samma familj igen, dom hade nu flyttat till Stockholm. Deras dotter hade fått nya vänner och jag blev utanför.

För min fostermor hade jag stor respekt och försökte vara henne till lags, men hon fann ändå ofta anledningar att ge mej stryk.

Efter en tid tröttnade dom på mej och gav mej vidare till en annan familj som hade tre barn förut. Där trivdes jag mycket bra, men efter några månader tog kriget slut och jag for hem.

Den här gången var jag inte längre liten och ljuv när jag återvände. Jag var inbunden och allvarlig och kände mej ganska gammal. Jag kunde aldrig skratta som flickor i min ålder och upplevde mej annorlunda och utanför utan att kunna förstå varför.

Mitt eget barn skulle jag aldrig kunna skicka någonstans, hur svårt än livet blev. Det finns säkert många bland krigsbarnen som haft det mycket bra och som inte tagit någon skada, men då har de haft tur.

Inte kan jag säga att jag hade det bara illa i Sverige och jag tror inte heller att mina fosterföräldrar förstått att de skadade mej psykiskt. Förmodligen tycker de att allt gick mycket bra. Men skulden är inte heller enbart deras utan ligger i de speciella förhållanden som följde kriget.

Göta Rosén: Jag kallades barntjuv

— Varje flyttning av barn är till skada, det kommer man aldrig ifrån. Samma problem uppstår också med de svenska fosterbarn som man skickar hit och dit. Det blir ingenting helt och barnen far illa själsligt sett.

Den psykiska misshandeln kommer fram först efter många år eftersom märkena i själen inte syns genast.

Den som säger det här är Göta Rosén som arbetade under hela kriget med de finska krigsbarnen. Hon var först barnavårdsombud i Örebro län och blev 1942 barnavårdsinspektris vid Socialstyrelsen. Hela sitt liv har hon ägnat åt barnfrågor och barnets bästa och som Socialstyrelsens generaldirektör och avdelningschef där, vilket hon var fram till pensioneringen för några år sedan, har hon arbetat hårt med att förbättra barnens villkor. Hennes erfarenheter av krigsbarnsfrågans genomförande är inte enbart positiva.

— Det var i stor utsträckning medelklass och överklass som tog hand om barnen. Det blev alldeles för stor skillnad för de små som ofta kom från ganska miserabla förhållanden. De måste ju lära sej att anpassa sej, först vid ankomsten till Sverige och sedan – vilket kanske var ännu värre – när de återvände hem.

Som gammal fosterhemsutackorderare jobbade jag på att vi skulle försöka få fram fler vanliga familjer. Här kom barn från finnmarken som levt i djupaste fattigdom och sattes i läkarfamiljer. Det gick ju bara inte. Det blev dubbla svårigheter för ungarna.

Jag var ofta med under resorna från Haparanda ner till

fosterhemmen. Vi som var vana vid att handskas med ungar hade det inte så besvärligt. Det gick som på löpande band. Kupéerna klädde vi med wellpapp och spydde något barn var det bara att riva av en bit och slänga ut. Pottor hade vi också med. Flyttade ungarna från pottorna till matborden och tillbaka igen.

Men det fanns andra med i transportererna som inte alls kunde klara av barn, som ställde till trassel för oss andra genom att stoppa i barnen sötsaker så dom spydde som kattor.

Sverige var oerhört för Finlands sak under de här åren. Överallt ställde man upp. Och det är klart man trodde att man gjorde en insats genom att ta emot barnen. Men jag vet att de barn som flyttades från London under blitzen fick fler psykiska skador än de som sprang i bombkällarna med sina mödrar.

Det var alldeles för många barn och för få som tog hand om dom. Varenda unge behövde ett knä att sitta i och en famn att tröstas i, men det gick ju inte med en sån massinvasion.

När kriget var slut, kom en delegation från Finland till mej, en kommitté som hade tillsatts av den finska regeringen för att kolla upp att ungarna som var kvar i Sverige kom tillbaka hem.

Jag representerade de svenska familjer som kämpade för att få behålla sina fosterbarn. För många barn hade stannat så länge i Sverige, att de helt försvenskats och när de sen inte hade några ordentliga hem i Finland att återvända till var det bäst för dom att få stanna här. Av den anledningen blev jag kallad för barntjuv av delegationen.

Riktigt arg blev jag när en i kommittén sa till mej att dom inte riktigt visste hur dom skulle göra med barnen för att svenskarna inte skulle ta illa upp.

”Ska ni ta hem dom så gör det redan i morgon”, sa jag. ”Sen är det för sent.”

Det gällde ju barnen och deras bästa. Inte en eventuell missbelåtenhet från Sveriges sida. Ju längre barnen stannade, desto svårare blev det för dem att fara tillbaka om dom nu absolut måste resa.

Jag tror att man gjorde fel i Finland när man tog alla förläggningar för militärt bruk. Det hade varit bättre om man använt några sådana till barnen och funnit någon annan form av evakuering inom landet så att inte barnen skadats så mycket. Slitningarna hit och dit och alla svåra processer blev för mycket för dem.

Jag har haft kontakt med några av krigsbarnen senare, och de trivdes aldrig i Finland utan kom tillbaka till Sverige så fort de fick en chans.

Jag undrar om man inte skulle ha handlat mer genomtänkt idag. Avsikten var givetvis god; man ville rädda barnen. Men ingen av oss hade någon erfarenhet av krig och barn utan i stället skadade man kanske mer än man hjälpte.

Det är samma sak nu när man tar barn från u-länderna. Hur många av mödrarna som lämnar bort sina barn vet vad adoption är? Hur många av dem tror inte att de ska få hem sina ungar välnärda och uppklädda efter en tid? Vet man det?

Och hur går det för barnen när de växer upp och ska söka sig en partner i detta rasismens Sverige?

Krigsbarnsöverföringen var för stor, för omänsklig och nästan barnfientlig. Visst skulle flera av barnen dödats eller skadats för livet om de stannat kvar under kriget. Men frågan är vilket som är det viktigaste, att förlora sitt liv eller leva med bestående skador i själen?

Föräldrar till samma barn

Om påfrestningarna för barnens del var stora, var de psykiska lidanden föräldrarna på båda sidor drabbades av när de tvingades lämna ifrån sig barnen inte heller obetydliga. Ofta var det direkta kärleksoffer de finska föräldrarna gjorde när de sände barnen med transporterna till Sverige och tryggheten. De ville barnets bästa, ville ge det en tid av lugn i en för övrigt kaotisk värld. Ännu svårare var kanske något år senare beslutet att skriva på adoptions-papperen som för alltid skilde dem från deras barn.

För de svenska fosterföräldrarna blev oftast det barn de haft i sin vård några år en del av dem själva. Det assimilerades, sögs upp i familjen och blev ett med den svenska miljö där det hamnat. När sedan hemtransporterna inleddes, blev skilsmässan också för fosterföräldrarna en mycket smärtsam upplevelse. Ändå kunde de vuxna lättare komma över förlusten eftersom de redan hade en starkare och stabilare förankring i sin egen identitet än barnet, som tvingades ställa om sig till nya förhållanden.

Aune Sara var en av de tiotusentals finska mödrar som sände sina barn till Sverige. Strax före jul 1944 följde hon alla sina fyra barn, den äldsta 9 år och den yngsta 4, till barntåget i Helsingfors.

— När jag stod på perrongen och såg tåget försvinna med mina fyra små, greps jag av en plötsligt uppflammande ångest. Jag hade behärskat min sorg så länge de kunde se mej för att inte göra avresan svårare för dem än nödvändigt. Men nu kom skräcken. Skulle jag någonsin få se dem igen?

Resan var heller inte helt riskfri. Det barntåg som gått dagarna innan mina barn for, hade bombats av fiendens flyg och barn hade blivit dödade.

Men jag hade inget egentligt val. Stannade barnen kvar i Helsingfors riskerade de hela tiden livet. Och vi hade hört så mycket om Sverige och hur bra barnen skulle få det där. Men det var ett ohyggligt svårt val för mej. Kanske det svåraste jag fattat i hela mitt liv.

Hemma var lägenheten skrämmande tom. Några leksaker låg kvar på golvet, men det mesta jag kunnat få fram i klädvåg hade de fått med sig på resan.

Jag väntade varje dag på livstecken från barnen sedan de rest. Jag bad till Gud att inga ryska plan skulle anfalla tåget och att de skulle få vara friska, men ovissheten och rädslan slet i mej.

Efter två veckor fick jag det första brevet. Det var en underbar lyckopost. Min 9-åring skrev med stora, vingliga bokstäver att resan gått bra och att de skulle fara vidare till sina fosterfamiljer.

I maj 1946 fick Aune Sara tillbaka alla sina fyra barn. Runda, välklädda – och helt försvenskade. Ingen av dem kunde längre tala finska. Men sin mamma kom de ihåg.

— De pratade i mun på varann när vi möttes på samma perrong där vi skilts ett och ett halvt år tidigare. Hela tiden på svenska. Och eftersom det är ett språk som också jag behärskar, så var det inte svårt för mej att tala med dem på samma språk. Tids nog skulle de väl lära sej finska igen.

Trots att barnen tycks ha klarat omställningarna relativt bra – vissa störningar kan noteras, men om dessa kommer från barnöverföringens påfrestningar eller har andra orsaker kan ingen uttala sig definitivt om – är Aune Sara idag inte säker på att hon skulle sänt sina barn om hon vetat vad det inneburit både för henne och dem.

— Just då verkade det som om vi inte hade något val och allt i Sverige målades upp så vackert för oss finska

mödrar. Men kanske hade det ändå varit bättre om jag försökt behålla dem hos mej. Bättre för oss alla.

I januari 1944 kom en sex månaders baby sjuk och eländig med flyg från Åbo till Stockholm. Han placerades på sjukhus där han blev kvar i två månader.

Babyn var Pentti Vähähalo och om honom meddelades kort att han måste få komma till Sverige för en tid medan hans föräldrar försökte klara sina egna problem.

Eftersom han var så liten när han kom, har han själva inga minnen – annat än diffusa känsloupplevelser – av den första tiden eller de svåra slitningar som följde när modern krävde honom tillbaka. Men fostermodern, Alva Danielsson, vilken senare också tillsammans med sin man Arvid adopterade Pentti, minns.

— Jag hämtade pojken på en uppsamlingsplats i Falun. Där var fullt med små barn och Einar Rimmerfors (distriktöverhuvud för krigsbarnshjälpen i Dalarna, vilken intervjuas i ett följande kapitel) kom emot mej med den gladaste lilla grabben av alla. Han skrattade över hela ansiktet så jag blev alldeles varm invärtes.

När jag steg av bussen hemma, mötte Arvid oss vid hållplatsen och Pentti sträckte genast ut armarna mot honom. Jag tror vi grät båda två av glädje.

Men när Pentti fyllt fyra år, i juni 1947, krävde plötsligt hans biologiska föräldrar honom tillbaka. Det var inget annat för oss att göra än att packa ihop hans leksaker och kläder och förbereda honom på att han skulle resa till Finland.

Vi var förtvivlade både Arvid och jag och Pentti vägrade att förstå. Lika mycket som vi lärt oss älska honom som vårt eget barn så betraktade han oss som sina föräldrar. Han visste ju inte om något annat.

För att göra det lättare för Pentti och också för att vi hade så svårt att släppa iväg honom ensam på en så lång

resa, så följde vi honom till Finland. Men när vi lämnat honom hos hans mor och skulle gå, vägrade han att släppa oss. Hela vägen nerför trappan hörde vi hur han skrek efter oss. Att någonting kan göra så ont!

Hemma i villan i Sverige väntade tomheten. Alva började genast ett arbete, men saknade och längtade. Så kom breven. Pentti varken åt eller sov. Han svarade inte på tilltal, var helt apatisk. Hela hans värld hade rasat ihop.

Modern, som väl också längtat efter barnet, kände pojken motvilja och mötte i sin desperation hans längtan tillbaka med hårda ord och stryk. Efteråt kunde grannarna berätta om skrik och slag och uppslitande scener.

Men till sist gick det inte längre. I ett brev till Alva Danielsson erkände modern att hon misslyckats. Och att hon inte skulle ha tagit tillbaka sonen om hon vetat vad som väntat. Hon motsatte sig inte längre att pojken fick återvända till sin fosterfamilj.

I slutet av september for Alva ensam tillbaka till Finland för att hämta pojken. Hem till Sverige.

— Jag kände både smärta och oerhörd lycka när jag såg hur Pentti lyste upp när jag kom. Han kastade sej om min hals och bara grät och sedan släppte han inte taget för en sekund.

Men det var inte så lätt att få honom med tillbaka trots moderns löfte. Han hade ju inget pass. Förra gången reste han på specialpass som skrevs ut just för krigsbarnen.

Jag sprang trappa upp och trappa ner hos olika myndigheter och fick skaffa intyg på att pojken inte kunde stanna hos sina föräldrar. Den läkare som slutligen motvilligt skrev på intyget, skällde ut mej och svor över svenskarna som ville stjäla dom finska barnen.

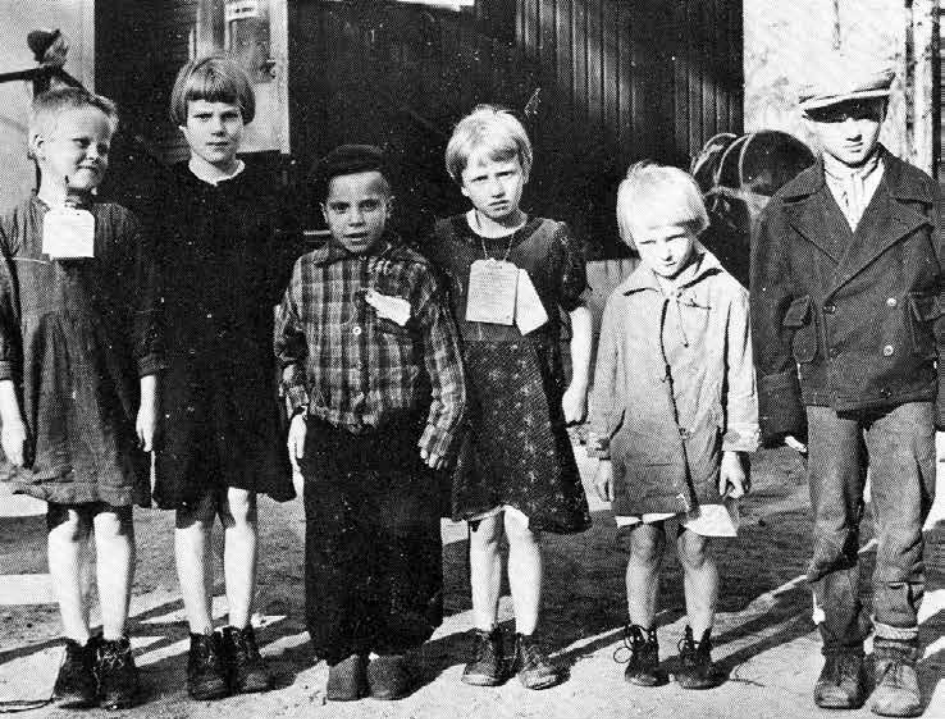
Äntligen hemma igen, i det svenska hem som Pentti såg som sitt enda, började han leva upp på nytt. Minnet från månaderna hos den främmande kvinna som var hans mor, suddades långsamt bort.

Ovan: Sista november 1939 började bomberna falla över ett överrumplad Helsingfors. Foto: K G Kristoffersson.

Nedan: Då de fientliga planen närmade sig hade civilbefolkningen på landsbygden ofta inget annat skyddsrum än den närbelägna skogen. Bilden hämtad ur "Finland i krig 1939-1940".

Ovan: Med en lapp om halsen skickades finska barn i tiotusental från sitt krigshärjade hemland till fredens Sverige. Många skulle aldrig återvända. Foto: Reportagebild.

Nedan: På bilflaken transporterades barnen även i strängaste kyla mittals till uppsamlingsplatserna. Foto: Pressens Bild AB.

Soldater var farliga, det visste barnen, så undra på att den här lilla flickan tog till tårarna när hon mötte de svenska uniformerna. Foto: Reportagebild.

Ovan: Trött av resan och spänningen somnade den här lilla flickan på en bänk. Foto: Reportagebild.

Nedan: De här barnen, som kommit från Åbo till Stockholm med ångaren Arcturus, väntar på Stadsmissionen på sina svenska föräldrar. Foto: Reportagebild.

Syskonkärleken blev ibland besvärande för de svenska "utdelarna" eftersom ingen ville skiljas åt. Foto: K G Kristoffersson.

Vem vill ha oss båda? 12-åringen med sin lillasyster vid handen väntar på en perrong någonstans i Sverige på fosterfamilj. Foto: Reportagebild.

En svensk lotta möter en grupp finska pojkar vid hotell Anglais, uppsamlingsstället för krigsbarnen i Stockholm. Foto: Reportagebild.

Ovan: De långa barntågen var fullpackade med småttingar. Helt ofarliga var resorna inte heller. En gång bombades ett tåg och barn och ledare dödades och skadades. Foto: Reportagebild.

Nedan: En stunds lek skingrade barnens tankar under resan. Foto: Reportagebild.

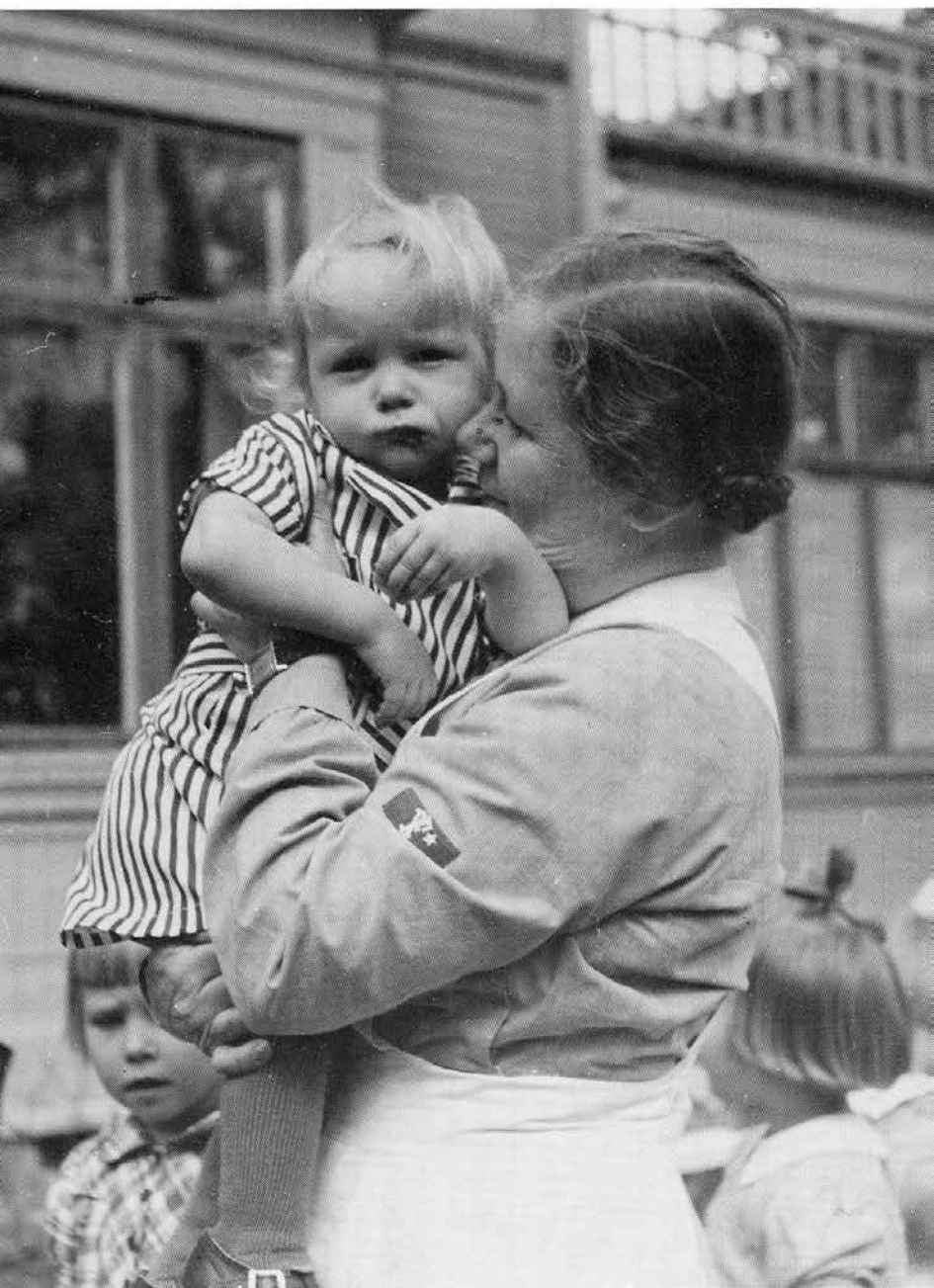
Ovan: En bild på mor och far var nästan det enda den här pojken fick med sig. Foto: Reportagebild.

Till höger: Tar resan aldrig slut? I barnens ögon finns trötthet och resignation. Foto: Reportagebild.

I randiga koltar och rutiga klänningar kläddes barnen på barnhemmet i Sverige där de fick vänta någon tid innan de utplacerades i fosterhem. Foto: K G Kristoffersson.

En stund av ömhet, men inte räckte en stressad sköterskas famn till för alla. Foto: K G Kristoffersson.

Överklassnöje eller kärlek? Eller en kombination av båda. Den frågan kan aldrig bli besvarad. Foto: K G Kristoffersson.

I maj 1942 kom tvååriga Annu Airila från Helsingfors till Dalarna. Här uppvaktas hon av lekkamrater på fyraårsdagen.

Karin Andersson blev Annus mor. En ovanligt klok, förstående och osjälvisk kvinna. Det var knappt om pengar men alltid gott om kärlek.

— Men under hela uppväxttiden var min hemliga skräck att jag skulle tvingas återvända, berättar han.

Då och då dök ångesten upp. Skulle mina biologiska föräldrar kräva mej tillbaka?

Lottorna och de andra ledarna i barntransporterna, som alla frivilligt åtog sig uppdraget att föra barnen från Finland till Sverige och tvärtom, fick dagligen bevittna tragiska separationer mellan föräldrar och barn. Christina Juhlin var unglotta under krigsåren och for med barn från Haparanda ner till Örebro. Sju sådana resor gjorde hon, varje gång med en grupp tvååringar som hon tilldelades och hade att ta hand om ensam under den långa resan.

— Det var hjärtslitande att se de finska mödrarna när de lämnade ifrån sej sina barn på stationen i Haparanda. Ofta hade de rest långa vägar för att följa sina barn så långt som möjligt innan de togs omhand av främmande människor. De grät och höll barnen i famnen i det längsta. Och alltid var det mörkt. Alla transporter avgick nattetid av säkerhetsskäl. Men det kunde ju göra skilsmässorna ännu mera skrämmande för barnen.

Just då gick jag på seminariet, men som unglotta ställde jag upp när jag blev kallad. Men det är klart att det blev jobbigt ibland att kombinera skola och resor av det här slaget.

Vad jag främst minns är att barnen inte grät. Dom var som förstenade av skräck, satt bara orörliga där man placerade dom. Jag försökte så gott jag kunde att göra det bra för dom, smekte och kramade. Och pratade med dom. Inte för att jag kunde så mycket finska, men små barn förstår lugnande ord också på annat språk.

Inte all tågpersonal gillade att ha besvär med alla de här små extrapassagerarna. En gång bajsade en unge på sej, men jag hade inget varmvatten att tvätta hans byxor i. Så när tåget stannade vid en station, gick jag fram till lokföra-

ren och bad om en hink varmvatten. När han fick höra vad jag skulle ha vattnet till vägrade han med en ilsken kommentar. Inte förrän jag klagat för de andra passagerarna och de ställt upp på min sida gav han med sej. Jag fick mitt varmvatten och fick pojke och byxor rena.

Ärr i själen måste det bli efter såna här upplevelser som barnen fick gå igenom. Att plötsligt slitas från allt som är välbekant och tryggt och stuvats ihop i stora grupper för att transporteras iväg som paket någonstans där allt är främmande, är en för stor psykisk påfrestning för ett barn.

Det krävdes stor styrka hos de finska föräldrarna att ta steget att sända sina barn till ett främmande land. De kunde inte veta om det var en tillfällig skilsmässa eller om de aldrig mer skulle få se barnen. Men krigets fasor, bristen på mat och förlusten av hem gjorde valet lättare. Desto större blev sedan chocken när barnet återvände som en fullständig främling. Självförebåelserna och desperationen tog sig ibland uttryck i direkta våldshandlingar mot barnet.

Ändå ville de flesta helt naturligt till varje pris få hem sitt barn. Även om kanske det bästa ibland varit att barnet fått stanna kvar där det tillbringat de viktigaste åren av sitt liv. Men kravet på att få tillbaka sin unge hade sitt ursprung i många orsaker. Längtan, prestige, påtryckningar. Eller som det uttrycktes av en fattig ödesmarkskvinna som klädd i slitna, lappade kläder mötte sin 3-åring vid en enslig järnvägshållplats mitt i de djupa, finska skogarna. När hon tillfrågades av en lotta varför hon inte lät honom stanna kvar i Sverige där han haft det mycket bra, svarade hon stilla innan hon försvann med sonen vid handen:

— Han är det enda jag har kvar . . .

Elina Rautanen: Förändringen för stor

Elina Rautanen, chef för finska Rädda Barnen, arbetade under åren 1942–1948 som inspektris i Sverige för socialministeriet. Hon var den gången mycket ung och såg hela saken som spännande och angelägen. Idag frågar hon sig: Var det värt priset?

— Att barn skiljs från sina föräldrar vet vi numera är skadligt. Men man måste tänka på vilka alternativ vi hade den gången. Det ansågs nog då att det här var enda möjligheten för finska folket att säkra sej för framtiden. Man ville ge åtminstone barnen en chans att leva i trygghet och få äta sej mätta.

Men jag skulle vilja säga att allt gick för fort. Man tog sej inte tid att ordentligt tänka över följderna. Ändå var allt så oerhört välorganiserat.

Om kriget skulle komma över oss igen, och det förbjude Gud, skulle vi säkert tänka efter mer än en gång innan vi skiljer barn och föräldrar åt. Visserligen finns det ingen genomgripande utredning om hur de här krigsskilmässorna påverkade barnen, men det resultat vi kunnat se räcker som avskräckande exempel.

Alla i barntransporterna blev givetvis inte skadade. Om barnen hade ett tryggt förhållande till sina föräldrar och inte stannade borta mer än en kort tid, kan det hända att vistelsen i Sverige till och med var till nytta för dem. De kunde se sverigetiden just som en visit.

Det finns så många faktorer att ta hänsyn till så det är omöjligt att ge ett generellt uttalande om huruvida transporterna var positiva eller negativa. Det gällde ju tre

grupper av människor, föräldrarna som skickade barnen, föräldrarna som tog emot barnen och så barnen själva. Om barnets ursprungsfamilj hade sociala problem skärptes alla de här problemen när barnet flyttades. Och fanns kvar när barnet återvände.

Inte heller de mottagande familjerna var en enhetlig, lycklig familjegrupp. Bland dem var det på samma sätt varierande emotionella problem. Några av dem kunde känslomässigt tillägna sig barnen, andra kunde det inte.

Sedan berodde det på hur barnet upplevt den första familjeenheten och hur det upplevde den andra. Och till vilket stadium det hunnit i sin utveckling, hur det kunde balansera mellan de båda miljöerna. För det var trots allt barnen som var tvungna att balansera och det satte också sina spår.

Det blev ohjälpligt svårt för det barn som kommit till Sverige som treåring och som återvände hem efter fyra år, försvenskat och bortskämt. Åren hade brutit kontakten mellan barnet och dess biologiska föräldrar och i många fall byggt upp en mur av känslökyla. Barnet var ju också ett annat när det kom tillbaka. Föräldrarna fick hem ett barn som blivit en främling och som de blivit främlingar för.

Barnflyttningen skapade en mycket skärpt situation. Man ville ge barnen materiell trygghet men tänkte inte så långt som till vikten av psykisk trygghet. Jag tycker mig ha märkt att övervägande delen av barnen som flyttades mellan Finland och Sverige under krigsåren på ett sätt blivit rotlösa. Inte så att de inte kan fylla sin roll som medborgare, deras oro och rotlöshet stannar i de flesta fall inom dem själva. Men det kan vara svårt nog.

Till en början deltog jag i barntransporterna över havet. Jag minns kylan, hur det rann kallt vatten från fartygets lastrumsväggar där barnen låg och ibland var det så mycket is att båten kunde stå fastfrusen flera dagar mellan Åbo

och Stockholm. Det jag tycker var så märkligt var att barnen trots alla strapatser höll sig fantastiskt lugna och snälla. Onaturligt lugna, som jag ser det.

Senare överflyttades jag till Göteborg där jag hade uppsikt över de omkring 3 000 barn som socialministeriet placerat i Göteborgs och Bohus län. Jag var ständigt på resande fot, besökte varje enskilt fosterhem och barnhem som ingick i mitt distrikt, både före och efter det barnen lämnats ut.

Barnen var i alla åldrar, några rätt små. När de kom var de ofta i dålig kondition, så i Göteborg fick de alla möjliga sjukdomar och höll på att aldrig komma från mottagningshemmet.

Det blev ett problem för oss eftersom hemmet inte var särskilt lämpat att bo i någon längre tid. Barnen fick lättare psykiska störningar och de stackars lottorna på upptagningshemmet trodde väl att ungarna blivit helt kriminella.

De större barnens ordförråd var fattigt. De yttrade sig inte utan att svära och lärde också lottorna att svära på finska. Barnen kom från hem där man lidit mycket och från avlägsna orter i landsbygden där man inte talade så mycket med sina barn. Förändringen blev alldeles för stor. Deras känsloliv blev kaotiskt och förvirrat.

Hela tiden kom order och motorder om hemresa för barnen. Det var inte lätt att ta kontakt med fosterföräldrarna, att lugna dem och ge dem direktiv. Ofta var det så att när de gråtit färdigt och var klara för avfärd så kom motorder. Ungarna skulle få stanna. De psykiska lidandena för barnen och föräldrarna på båda sidor blev på det sättet ännu svårare. Då var det mycket mer positivt att ta emot barnen från Holland, Tjeckoslovakien, Norge och Frankrike som kom till Sverige strax efter kriget för att hämta sej. De kom och for på bestämda tider och slapp den psykiska press som ovissheten innebär.

Jag hjälpte många gånger till med att hålla kvar barnen i

Sverige efter kriget. Det var sådana som inte hade något hem att komma tillbaka till, och inte heller kunde man i Finland visa att det fanns något lämpligt barnhem att samla dem i. Då var det ingen mening med att kräva dem tillbaka, ansåg jag.

Finlands krav på att få hem sin yngsta generation tog sej ibland uttryck i blint handlande.

Jag vet ett fall med tre bröder som placerats i jordbrukarhem i Skåne och som efter några år kallades hem. Deras finske far bad om uppskov eftersom barnens mor hade dött och han själv inte hade någon annan bostad än den barack han delade med sina arbetskamrater. Men varken hans eller fosterföräldrarnas protester hade någon verkan. Pojkarna skulle tillbaka.

Pappan mötte sina söner på perrongen i Helsingfors och tog dem med sej till en sjö intill sin arbetsplats. Där hittade man senare de fyra kropparna. I sin förtvivlan hade fadern tagit livet av både sina söner och sej själv. Någon annan utväg såg han inte.

Jag vågar inte definitivt uttala mej om det var rätt eller fel att försöka rädda barnen från kriget. Det finns alldeles för många aspekter att ta i beaktande. Men jag är bestämt av den åsikten att man inte bör göra om det utan mycket kraftiga och tungt vägande skäl. Och jag kan inte tänka mej vilka de skälen skulle kunna vara.

Efter jordbävningen i Skoplje i Jugoslavien var det vissa personer här i Finland som tyckte att vi borde ta hit barnen medan de vuxna byggde upp staden igen. Jag talade med den jugoslaviske ambassadören i Helsingfors och sa att de borde tänka sej för mycket noga, innan de tog emot ett sådant erbjudande. Men till all lycka vägrade de jugoslaviska mödrarna släppa iväg sina barn och det tyckte jag var klokt.

Det var ju ändå så långt hemifrån de barnen skulle ha farit. Här bor vi så nära varann att vi under krigsåren inte

tyckte att vi skickade bort barnen utan att vi på något sätt
lät grannen ta hand om dem. Att det skulle bli för så lång
tid var det ingen som kunde föreställa sej.

Psykologen: Grundtryggheten skadades

Att direkt påstå att de upplevelser som krigsbarnen hade under sina första viktiga år är enda orsaken till den ångest och oro och bristande självkänsla som en mycket stor del av dem bär inom sig fortfarande i vuxen ålder, kan verka som en efterkonstruktion och ett tyckande på bristfälliga grunder. Ändå är det svårt att blunda för det faktum, att händelserna bränt sig djupt fast i de flestas medvetande. Inte alltid som klara minnesbilder, kanske mer som emotionella bölder som då och då under viss påverkan släpper fram smärtan. Känslan av att stå fullständigt ensam och utlämnad åt främmande människor som man inte ens kan tala med, är en så skrämmande händelse i ett litet barns liv att spåren blir bestående.

Ändå var det just detta som barnen upplevde och det mer än en gång. Lika främmande som de stod inför Sverige och svenskarna när de kom, lika utanför och annorlunda kände de sig när de några år senare återvände till människor och miljöer de för länge sedan glömt.

Karl-Erik Kronström, psykolog i Helsingfors och själv krigsbarn, har som vuxen försökt analysera krigsbarnens upplevelser och de spår de satt.

— Jag tror att många av de här barnen förblev rotlösa, säger han. Om alla kontakter och gemenskaper rivs upp upprepade gånger, påverkas barnets framtida förutsättningar att kunna knyta stabila mänskliga kontakter. Så var det också med mej. Jag förlorade förmågan att släppa någon annan människa helt in på livet.

Jag tror också att den här omställningen, som barnen

tvingades genomgå flera gånger, påverkat deras möjlighet att ge värme och uppleva gemenskap med andra. Osäkerheten inför vad som kommer att hända, som barnen kände under transporter där de mer hanterades som själlösa paket än som små människor, gav upphov till otrygghet och kanske också till ett vuxenbehov av att alltid säkerställa sej, ha ryggen fri. En otrygg människa söker ständigt bevis på kärlek och uppmärksamhet eller går till ytterlighet åt andra hållet genom att inte alls våga knyta kontakter av rädsla för att bli avvisad.

Sen har vi språket. Det har stor betydelse för den personliga integriteten, upplevelsen av sej själv. Här fick vi nu en stor grupp barn som blev berövade sitt modersmål just under den period när de höll på att ta in det. Många blev halvspråkiga och halvspråkighet kan inverka negativt på identitetsuppfattningen.

Det är klart att alla trodde att de gjorde rätt. Tänk att från ett krigshärjat land, även om nu inte hela Finland var lika utsatt, få en chans att flytta över barn till Sverige, ett land som var neutralt och hade fred. Teoretiskt sett verkade det ju så fantastiskt bra. Vem hade mage att påstå att det här inte var rätt? Ingen skulle ha tagit sådana protester på allvar. Att sen resultatet inte riktigt blev som man tänkt sej, verkar vara något som man helst inte bör tala om.

Karl-Erik Kronström sändes 1943 som 4-åring till Sverige. Familjens förhållanden var eländiga, fadern låg på sanatorium och en yngre syster till Karl-Erik insjuknade i hjärnhinneinflammation. Han sändes då först till morföräldrarna på finska västkusten och därifrån vidare till Sverige.

— Jag minns inte så mycket från den tiden, bara att jag var svartsjuk på min syster som fick vara kvar och att jag upplevde det som ett slags straff att bli ivägskickad.

Jag följde med barntåget runt Bottniska viken och hamnade, efter ett par korta uppehåll hos familjer jag inte alls

minns, på sjukhus för jag hade fått kikhosta.

Från sjukhuset skickades jag till ett barnhem för finska barn i Yngsjö, ett helt finskspråkigt barnhem, och jag som var svensktalande hemifrån glömde genast bort svenskan.

Där stannade jag ett par år. Det var meningen att jag skulle sänts till någon familj tidigare, men jag hade blivit sängvätare på barnhemmet så ingen ville ha mej. Det där minns jag att jag skämdes väldigt över och jag var också rädd för att jag skulle bli retad för att jag kissat i sängen. En natt när jag vaknade av att sängen var våt, försökte jag ligga på kanten resten av natten för att lakanen skulle torka.

Det var en ganska sträng regim där på hemmet och björkriset användes ofta. Det var många barn där, men ändå minns jag underligt nog inte en enda kamrat eller sköterska därifrån, bara ångest och hur rädd jag var.

Till sist var det i alla fall en familj som tog emot mej, en jordbrukarfamilj i Skåne. Jag måste ha varit sex år när jag kom dit och där stannade jag ungefär i ett år. Tiden i den skånska familjen var mycket positiv. De bodde i en liten by, bara fem gårdar, och mina krigsföräldrar var redan då i 50-årsåldern. Där glömde jag bort finskan igen och pratade bara skånska.

När jag blev skolpliktig måste jag fara tillbaka till Finland. Det var hemskt, jag grät mycket när jag skulle resa och längtade hela tiden tillbaka till Sverige sedan jag återvänt. Sommaren efter fick jag komma dit igen och då var det samma elände när jag måste hem till hösten.

Mamma mötte mig i Åbo när jag återvände, men jag var inte särskilt intresserad av henne. Hon var en tant vilken som helst för mej och jag tyckte att hon inte längre hade någonting med mej att göra. Jag kom tillbaka till mina morföräldrar, men inte heller där var det detsamma som förr. Min lillebror, som är fem år yngre än jag, hade bott hos dom tillsammans med min mor ett år och han hade fått

den känslolokontakt med dom som jag varit ensam om tidigare. Jag var en främling också för dom och tyckte att de var misstänksamma mot mej och inte litade på mej.

Min far hade dött medan jag var borta, och jag vet att min mamma skrev till mina krigsföräldrar och berättade det. Men det berörde mej inte då, jag hade glömt honom och upplevde honom inte längre som någon som stod mej nära.

Många gånger anklagade jag senare min mor och frågade hur hon kunde göra så där mot en stackars försvarslös fyraåring. Ganska hetsigt ibland, tyvärr, för det var ju ändå något som inte kunde ändras. Men trots att jag förstod henne med mitt förnuft så kunde jag inte göra det känslomässigt och då fanns det inga förutsättningar för att diskutera saken med jämnmod.

Jag vet att propagandan för att sända barnen låg som ett enormt tryck på mödrarna och upprepar man något tillräckligt många gånger så blir det sant. Mödrarna "insåg" att det bästa var att skicka barnen till Sverige.

Man försökte rädda barnen till livet, men tänkte inte så mycket på de psykiska följderna. Matens betydelse överdrevs. Men det är sådant som betyder något för vuxna. Det är de vuxna som är ängsliga för det materiella, inte barnen. Barn känner bara ängslan för att tryggheten skall falla sönder.

Själv minns jag inte, trots att jag var sju år, hurdan mat vi hade när jag kom tillbaka. Det var inte viktigt. Just den delen kunde jag acceptera, det var värre med bristen på emotionell kontakt.

Länge kände jag mej som svensk och identifierade mej med Sverige. Men det gör jag inte längre. Jag känner mej finsk och har egentligen aldrig varit intresserad av att flytta till Sverige, något som jag mycket väl kunnat göra om jag velat. Finland är mitt hemland, men rotlösheten jag känner är av ett annat slag. Mer på det känslomässiga

planet, mer av otrygghet. Det är det skadade barnet inom mej som gör sej påmint.

På sätt och vis har jag förlorat min grundtrygghet, gått miste om något som är självklart för många, trygghet och harmoni under de viktigaste barnåren. Jag känner lätt i gruppaktiviteter som t ex fester att jag har svårt att vara med, känner mej utanför och annorlunda. På något sätt upplever jag mej ibland som åskådare, kanske är det därför jag valt ett yrke som just är iakttagande. Där jag hjälper andra att reda ut sina problem och slipper visa mitt eget innersta.

Just oförmågan att släppa andra människor inpå livet, betraktar också en annan psykolog, en kvinnlig sådan, som en troligen ganska typisk krigsbarnsskada. Hon vill av speciella skäl förbli anonym så vi kan här kalla henne Liisa. Hon kom själv till Sverige närmare två år gammal i början av 1944 när bombregnet var som mest intensivt över Helsingfors. Liisa blev kvar fram till hösten 1947 när hon skulle fylla fem.

— Det är ganska naturligt att barn som bollas mellan olika människor och miljöer så småningom sluter sej inom sej själva i en omedveten strävan att skydda sej mot känslomässiga besvikelser.

Risken finns också att den passivitet som grundlades när barnet upplevde sej som ett passivt objekt, utsatt för olika skeenden, i stället för som ett subjekt med egen initiativförmåga och handlingskraft, blir bestående.

Som psykolog måste jag säga, att många barn tog skada eftersom de aldrig fick någon stabil grundtrygghet. Det visar sej i bristande självförtroende och självkänsla. Jag tror att om en undersökning genomfördes, skulle man finna fler med sådana problem bland krigsbarnen än bland människor i motsvarande ålder och ställning som haft en lugnare och stabilare barndom.

När Liisa flög till Stockholm från Helsingfors var hon i sällskap med sin bror som var fem år. Han hade blivit uppmanad av föräldrarna att se efter sin lillasyster, men efter ett par månader på det barnhem där de först placerats, överlämnades Liisa till en familj medan han blev kvar på barnhemmet under hela sverigetiden.

— I den familjen fick jag inte stanna så länge, för frun där blev gravid och kunde inte ha mej längre. Dom hade tjänstefolk och frun frågade städhjälpn om hon kunde ta över mej i stället. Det gick hon med på.

Här fick jag det väldigt bra emotionellt sett och min svenska mor blev för mej min riktiga mamma. När hon dog några år efter det jag återvänt till Finland kände jag mej förtvivlat moderlös och övergiven.

Jag besökte dem varje sommar ända fram till 1954 när hon dog. Utan sverigeresan var det ingen riktig sommar och jag betraktade också mitt svenska hem som mitt verkliga hem.

Jag var väl förberedd när jag måste återvända och min svenska mamma följde med mej hela vägen till Helsingfors. Eftersom jag var mycket livlig och utåtriktad som barn, hade jag inga större anpassningssvårigheter, men hela vintrarna längtade jag intensivt till sommaren och Sverige.

Den rätta kontakten med min finska mor fick jag inte som barn, jag betraktade henne inte som mamma, för min mamma var ju i Sverige och förhöll mej därför heller aldrig till henne som om hon var min mamma. Först på senare tid har vi börjat finna tillbaka till varann.

Jag gav nog heller inte mina föräldrar en riktig chans att komma nära mej. De hade nog god vilja, men hade så mycket att göra och så många egna bekymmer med pengar och sånt att de inte hade mycket tid över för mej och mina funderingar. Och så länge mitt svenska hem fanns kvar spelade det heller ingen roll för mej. Där hade jag min

emotionella trygghet. Förlusten kom när min svenska mamma dött. Det var först då som jag började känna mej rotlös och hemlös, jag tyckte att jag stod vid sidan av allting.

Känslan av att inte höra hemma någonstans bidrog också till att förstöra mitt äktenskap. Jag hade förmodligen inte den aktiva förmågan att skapa ett hem eftersom jag alltid känt mej som gäst på alla ställen.

En annan sak är det väldiga trygghetsbehov jag alltid haft. Jag började sällskapa väldigt ung med den pojke jag senare gifte mej med. Han hade en stor och välkomnande familj och på något sätt försökte jag väl gifta mig till trygghet och ett hem.

Jag har inte svårt att få vänner, men däremot att ge ut av mej själv. I grunden är jag nog lite rädd för människor, är rädd för att bli övergiven och vågar inte satsa på känslor. Jag tycker om mina vänner och tror att de tycker om mej, men jag är inte helt förtrolig med någon av dom. Jag kan helt enkelt inte fullständigt lita på någon så att jag skulle kunna anförtro någon svåra saker eller berätta om sånt som är ångest för mej.

Därför har jag ständigt undvikit alltför stor förtrolighet. Jag har lyssnat och blivit anförtrodd. Har gömt mej bakom en iakttagande mask.

Barndomsupplevelserna har gett upphov till en viss rotlöshet och rädsla för att känna alltför djupt, men har också haft goda sidor. De har bidragit till att ge mej en ökad tolerans. Om man måste flytta och träffar många och annorlunda människor och seder, inser man det relativa i saker och ting. Det gör en lite normlös men också tolerant i en blandning av fördomsfrihet och undergivenhet. Kanske främst ägnad som skydd för min egen instängda skygghet.

Som helhet var barnöverföringen inte bra. Kanske något bättre för de barn som stannade i Sverige. Men de har i

stället ofta en massa frågetecken att reda ut. De större barnen kan det också ha varit lättare för. De som redan hade ett språk och som var mogna nog att förstå vad som hände.

Jag lärde mej snabbt finska när jag kom tillbaka, men jag har ändå fått problem eftersom jag ibland har en känsla av att jag varken kan svenska eller finska fullständigt. Det kan vara svårt ibland att uttrycka de abstrakta sakerna i mitt arbete och någon gång till och med att tänka. Längesamt var jag inte ens säker på vilket mitt modersmål var.

Jag vet att min finska mor sände min bror och mej för att hon då trodde att det var bäst för oss. Vi hade det svårt ekonomiskt hemma och både min bror och jag var sjuka. Men ändå var det ett väldigt svårt steg för henne att ta och hon har inte riktigt kommit över det än. Det har heller inte alltid varit så bra för min bror senare. Han har problem med alkohol. Han blev knäckt under åren på barnhemmet där han skildes från mej som han lovat ta hand om och lämnades helt ensam.

Det är omöjligt att säga hur det skulle varit om jag stannat kvar i Finland. Kanske var den svenska miljön mer harmonisk, men det hade nog ändå varit bättre om mina föräldrar fått ekonomisk hjälp så de kunnat behålla oss hemma. Då hade i alla fall inte grundtryggheten tagit skada på samma sätt.

Fanns det något alternativ?

Pirkko Työläjäarvi, socialminister i Finland när denna bok skrevs, senare riksdagsledamot, arbetar med många av de frågor som här talas om i samband med skadade krigsbarn. Hon har möjlighet att på ett personligt plan möta problemet, eftersom hon själv tillbringade fyra av sina tidiga barndomsår som fosterbarn i Sverige under kriget.

För egen del ser hon inga nackdelar med barnöverföringen, har överhuvudtaget aldrig funderat på den sidan av saken. Hon tillbringade åren från det hon var tre år tills hon var sju i en svensk familj i Jämtland och var helt försvenskad när hon återvände.

Tiden i Sverige upplevde hon som något mycket positivt. Genom att hon, sedan hon återvänt hem, fortsatte studierna i svenskspråkiga skolor, blev hon helt tvåspråkig och hon anser sig ha fått vidgade vyer som hjälper henne att som vuxen utan egentliga svårigheter förstå hur man tänker i övriga Norden.

— Det är mycket värdefullt att man som barn fått se att folk lever olika, att dom har rätt att vara olika, har rätt till sitt eget språk och sin egen kultur. Efter kriget har jag haft väldigt mycket att göra med vår finlandssvenska minoritet och kämpat för den eftersom jag uppfattar den som ett positivt inslag i det finska samhället.

Jag kom över då fortsättningskriget bröt ut, direkt från en fattig arbetarmiljö i Helsingfors till en medelklassfamilj vid Ångermanälven. Familjen jag kom till hette Hallin. Jag fick bäst kontakt med mannen, han blev min barndoms fadersgestalt. Frun i huset var mycket saklig och vänlig,

men jag kände tydligt att deras flicka, som var ungefär jämnårig med mej, stod henne betydligt närmare.

Jag hade ingen pappa i Finland, han blev knivhuggen till döds när jag bara var ett par månader gammal. Vi hade det mycket knappt ekonomiskt hemma, eftersom min mamma var ensam om att försörja oss. Hon arbetade från tidigt på morgonen till sent på kvällen. Jag minns inte hur det var att lämna henne, men jag vet att jag, trots att jag bara var tre år, förstod anledningen till att jag måste fara. Men även om jag tyckte att det var skönt att få fara till Sverige, glömde jag aldrig mitt ursprung och min mamma, så det var mycket roligt och spännande också när jag fick fara hem igen.

När jag kom hem talade mamma och jag med varann via mjölkbutiksföreståndarinnan som var finlandssvenska, tills jag lärde mej finska igen. Det gick förvånansvärt fort, tog bara ett par veckor.

Att jag hade varit i barnträdgård redan från början medan mamma arbetade hade nog lärt mej att ta hänsyn och att vara tillsammans med främmande människor, något som säkert underlättade för mej när jag sen skickades till Sverige. Dessutom hade mamma och jag ett ovanligt varmt och tryggt förhållande, hänvisade som vi var till varann efter pappas död. Jag var kanske också lite brådmogen.

En liten rottråd fick jag nog kvar i Sverige, men inte en hel rot. Kontakten med min svenska familj bröts efter min svenska pappas död. Om jag jämför det svenska samhället med det finska så föredrar jag utan tvivel att leva i Finland. Jag är finne, har ett drag av den finska galenskapen som gör livet så härligt. Sverige är för ordnat, för standardiserat och för rationellt. Det är klokt och bra och tryggt. Vi har det inte på samma sätt i Finland, men vi har mer livsgnista kvar. Jag är övertygad om att finsheten är mycket värdefull i den nordiska gemenskapen även om de

andra nordiska länderna inte alltid inser det.

Hur man upplever sitt liv och hur man klarar det har väldigt mycket att göra med hurdan utgångspunkten är. Jag har haft sällsynt dåliga utgångspunkter genom att jag blev utan far mycket dramatiskt i ett mycket tidigt skede och haft en mor som enligt nutida begrepp var oförmögen att arbeta. Ingenting var självklart för mej, det insåg jag redan som barn. Man har själv ansvar för vad man gör och måste alltid ta hänsyn till andra människor eftersom man inte klarar sej ensam.

I tonåren var jag oerhört bitter och frågade varför just jag skulle ha det så här odrägligt, men ju äldre jag blivit och ju bättre det gått för mej, desto tacksammare har jag blivit över de mycket svåra barndomsåren.

Jag kan idag inte tycka annat än att det var lyckat för mej att vara krigsbarn. Jag minns hur vi i min svenska familj följde med i tidningarna hur Helsingfors bombades och hur jag kände min finska tillhörighet stark inom mej.

Det här var en helt annan tid. Vi vet nu mer om hur barn reagerar än vi visste då. Men vid den tiden och med den kunskap man hade då, var det ett ganska naturligt val att sända barnen. Jag vet fortfarande inte vilket annat alternativ Finland skulle ha haft. Och frågan är på vilket sätt barnen blivit offer om de inte räddats till Sverige.

Man kan inte säga om det var rätt eller fel med barnöverföringen, det vore att se saken för snävt. Det var ju ett sätt att hjälpa de finska barnen. Naturligtvis hade det varit mycket bättre om vi aldrig haft krig och barnen fått växa upp i lugna förhållanden med de egna föräldrarna. Men kriget var här, det fanns inget val.

Jag har mött en massa människor med svårigheter, så jag är inte villig att dra gränsen vid krigsbarn. Det är tragiskt med de krigsbarn som blev krigsoffer, som fick skador på psyket, men jag vet inte vad som kan bli bättre av att man gräver i det. Problemet ska angripas på ett

personligt plan, individen ska hjälpas till självhjälp, och det är ett system som vi byggt ut mycket kraftigt i Finland med hänsyn till våra resurser.

Attityden här i Finland är att det var Sveriges plikt att göra någonting när vi hade det svårt. Vi tyckte att det var deras sak att räcka en hjälpande hand, så skulle vi också ha gjort i deras ställe. Inte är vi tacksamma. Jo, på ett personligt plan eftersom man fått något av värde, men inte som nation. Svenskarna gjorde vad de kunde då även om man senare kan fundera över och diskutera om man kunnat göra det på något annat sätt.

Vi räddade barnen till livet

Einar Rimmerfors har för många hjälpbehövande runt om i världen blivit ett begrepp. Hans insatser under kriget berörde inte enbart finska krigsbarn, han var också aktiv i hjälpen till norska och judiska flyktingar och ständigt i farten för att organisera och driva en verksamhet som skulle underlätta tillvaron för utbombade och hemlösa barn och vuxna.

Sin egentliga tjänst som pastor i missionsförsamlingen i Falun, varvade han med arbete som sekreterare i de flesta hjälpkommittéer som startades under krigsåren, men jag kommer i det här sammanhanget främst att beröra hans insatser för Finlands barn.

När Centrala Finlandshjälpen drogs igång omedelbart efter vinterkrigets utbrott, bildades som berättats tidigare, länskommittéer runt om i landet där i de flesta fall landshövdingarna fungerade som ordförande. I Dalarna var Bernhard Eriksson landshövding. Han fick upp ögonen för den unge och energiske missionspastorn och erbjöd honom att bli kommitténs sekreterare. En tjänst, som i realiteten innebar fullständig kontroll över hela verksamheten i länet.

Rimmerfors arbetade sedan vidare på samma post under fortsättningskriget, och när fred slutits tilldelades han flera utmärkelser, bland annat Finlands Vita Ros och Lejonorden.

Jag träffade Einar Rimmerfors 1976 i Rättvik där han använde sommarmånaderna till att läsa igenom korrekturet till sin memoarbok *Årsbarn med seklet*, som utkom

under hösten. Han var då 76 år, men hans minnesbilder från verksamheten med barnöverföring och insamling till de finska krigsoffren, var ogrumlade av år. I sin senaste bok behandlar han också några av sina upplevelser från krigstiden, när han pendlade mellan Sverige och Finland i sitt arbete att försöka lindra nöden bland de många tusen flyktingarna.

Det är många episoder som fäst sig djupt i hans minne och han sammanfattar sina erfarenheter så här:

— Man har diskuterat om det var klokt eller oklokt att evakuera så många finska barn under ofredsåren. Men även om man konstaterar att barnöverföringen medförde vissa problem, kanske med emotionella slitningar och svårigheter vid återanpassningen till hemmen i Finland, kan man inte blunda för att många tiotusental finska barn därigenom räddades till liv och hälsa. Massor av dem som jag var med och tog emot uppe i Torneå eller Haparanda eller Vännäs – jag var ibland ända till Karelen för att hämta eller lämna barn – var märkta av tuberkulos eller andra sjukdomar. Hade dom inte kommit till Sverige så hade dom inte överlevt såvida inte den finska regeringen kunnat ordna rehabiliteringshem i Finland. Men det kanske inte gick under kriget. Så jag tycker det är tämligen rättvist att säga att problem blev det, men det hade det blivit även om dom inte skickats hit.

Att inte bara församlingsarbetet kom i kläm under de här åren utan också familjelivet, är naturligt. Vi höll ju igång dag och natt för att rädda så många flyktingar som möjligt. Om inte min hustru Sara så villigt åtagit sej att förutom allt hushållsarbete ta emot alla de otaliga telefonsamtal, besök av flyktingar och hjälpsökande och också upplåta vårt hem under fördelningen av de finska barnen, så hade det aldrig gått.

Jag minns en gång när vi inte hade någon annan möjlighet än att ta emot en hel grupp nyanlända finska barn i

lägenheten i väntan på att fosterföräldrarna skulle komma. Vid det här speciella tillfället var det ovanligt stora problem med fördelningen, för några syskonpar vägrade absolut att skiljas åt. Men de flesta fosterhemmen kunde bara ta emot ett barn och till och med det var ibland förenat med stora uppoffringar. De finska syskongrupperna var ju dessutom i regel mycket större än de svenska.

Rummet var fyllt av barn som grät och ingen tolk hade kommit. Sara försökte så gott hon kunde trösta så många som möjligt med en moderlighet som kunde förstås utan ord. I ett fall såg jag att det var fullständigt otänkbart att skilja ett syskonpar åt. Särskilt den ene, en liten pojke, var alldeles otröstlig.

Jag upptäckte att han måste vara i samma ålder som vår egen pojke och tanken slog mig: Hur skulle jag önska att någon annan gjorde med Paul om han måste skickas bort till ett främmande land? Jag måste ordna för den här lille gråtande grabben så som jag skulle vilja att någon annan gjorde för min son.

Jag såg mej omkring bland mödrarna som kommit för att hämta ett fosterbarn och frågade en av dem, som jag visste hade ett gott hem att erbjuda, om hon kunde ta två barn i stället för den lilla söta flicka hon drömt om. Hon följde min blick och sa: "Naturligtvis!"

Jag vet att varken hon eller vi behövde ångra det.

Socialminister Karl-August Fagerholm, som jag av naturliga skäl kom att samarbeta med i barnöverföringen, bjöd mej en gång på lunch i Helsingfors. Jag passade på att fråga honom om jag kunde få resa till Viborg. Det här var under mellanperioden när ryssarna just lämnat området.

Fagerholm svarade på sin sjungande finlandssvenska: "Dit får inte ens en finne resa."

Men jag stod på mej och påpekade att jag kunde göra ännu mer nytta för Finlands sak i Sverige om jag med egna ögon sett förödelsen. Då vände sej Fagerholm till dr Ber-

tel Nyberg och bad honom ringa ”markskalken”, vilken han visste just satt till bords i en finsk by ute vid fronten.

”Fråga honom om Rimmerfors får åka till Viborg . . .”

Med marskalkens tillstånd satt jag redan samma kväll på ett trupptransporttåg mot Viborg. Tågsättet var helt mörklagt och vi kröp ytterst långsamt fram över delvis sönderbombade broar.

Vad jag såg i Viborg trotsade alla skräckskildringar. Hade jag inte insett hjälpbehovet tidigare, så förstod jag då hur oerhört viktigt det var att Sverige ställde upp för att med alla medel försöka lindra nöden hos den finska befolkningen.

Jag var ofta i Finland, dels för att ta emot barn och dels för att återföra dem. Visst var det ständiga intermezzon, men vi tappade aldrig bort några barn. Dom var så tillgivna och rara och eftersom de flesta enbart var finstalande så lärde jag mej också lite finska, tillräckligt mycket för att kunna prata med dom.

En gång när jag var med på ett barntåg hörde vi ryska plan över oss. Vi släckte alla ljus och körde in på ett stickspår och klarade oss på det sättet. Värre gick det för ett annat barntåg som träffades av bomber. En vagn sattes i brand och en av vårdarna slängde ut ett barn genom fönstret. Det hamnade i en snödriva helt oskatt och kom senare till Dalarna där jag fick höra talas om händelsen.

När den omfattande barnöverföringen så småningom tog slut, återvände flertalet hem. Några tusen blev kvar i svenska fosterhem, främst då sådana som förlorat både far och mor i kriget. Jag träffar dom då och då runt om i landet, och de är nu vuxna människor som blivit helt assimilerade. Med dem som återvände höll vi länge vissa kontakter, bland annat sände jag via finska radion hälsningar till de barn som tillbringat krigsåren i Dalarna.

Naturligtvis kan man så här efteråt säga att det inte är bra att skilja mödrar och barn åt, men man hade den

gången att välja mellan liv och död. Barnadödligheten i Finland var ohyggligt stor just under krigsåren på grund av alla sjukdomar som följde i undernäringens spår.

Jag tror nog att alla som gått igenom krigsbarnsöden på något sätt blivit märkta. Men vem kan säga om det var krigsupplevelserna eller främlingskapet som skapade otryggheten?

Sverige – ett söndagsland?

Det har gått mer än trettio år sedan barntågen rullade från krigets Finland med sin last av tusentals små finska medborgare. Över tre decennier har passerat sedan ångfartygen, de ombyggda och långt ifrån komfortabla barnfärjorna, mörklagda och under ständigt hot från fientliga bombplan och ubåtar, stävade över Ålands ibland ganska upprörda hav mot det utmålade paradiset i väster. Bakom sig lämnade barnen ofta stympade familjer med mödrar som ensamma stod för försörjningen eftersom de flesta fäderna var utkommenderade att försvara sitt land. De bar med sig upprivande minnen av nattliga flygangrepp, var märkta av den skräck och oro som de vuxna i deras omgivning kanske försökt undertrycka men som barn ändå intuitivt känner. Många var sjuka och undernärda.

Det är lätt att tycka att Sverige, det åtminstone relativt rika och välmående Sverige, där inga bomber föll och där man fortfarande kunde leva utan rädsla och fick äta så mycket man ville, var paradiset för de finska barnen. Det borde vara drömmen för ett barn, som tvingats leva under konstant fruktan, som dag och natt riskerade att mista livet i bombanfall eller av någon sjukdom, som aldrig fick äta sig mätt och som ständigt konfronterades med krigets alla grymheter, att lämna allt detta för att resa till ett land i fred där vänliga människor väntade på att få slösa kärlek och omtanke över det.

Det här var en drömbild som formats av välmenande vuxna i det från krig skonade grannlandet. Men barnen, de oskyldiga krigsoffren, blev aldrig tillfrågade. Ingen ställde

sig någonsin frågan om det också var barnens önskan att flyttas bort. Allt måste ske så snabbt, ingen hade tid att reflektera över slutresultatet. Och när väl det väldiga hjälpmaskineriet rullat igång fanns det inte längre någon anledning att skärskåda kuggarna.

Förmodligen hade det heller inte varit till stor hjälp att förhöra sig om barnens vilja. Vilket barn sträcker sig inte efter en godsak som man lockande håller framför det? De vackra bilderna av att ”i Sverige får du äta så mycket choklad du vill” och ”i Sverige får du nya, vackra kläder”, satte naturligtvis barnens fantasi i rörelse. En del såg nog resan till Sverige som en härlig söndagsutflykt utan att fundera över det oerhörda i att skiljas från allt som var deras vardag. En skilsmässa som skulle löpa över flera år.

Hela vidden av vad som väntade är det omöjligt att begära att ett litet barn skall förstå. Visst var det spännande att få packa sin väska, även om man ofta inte hade mycket att lägga i den. Men varför grät mamma, varför torkade mormor tårarna i smyg när hon trodde att man inte såg? Långsamt fick skräcken vingar som fladdrade allt häftigare i magen. Var det ändå något farligt som väntade?

Paniken bröt fram när man plötsligt fann sig alldeles ensam och övergiven, omgiven av otaliga andra lika rädda barn djupt nere i det svagt upplysta lastrummet i den väldiga båten eller på de hårda träbänkarna i det överlastade tåget. Den förväntan som alla löften om sagolandet framkallat förvandlades till något ohyggligt och skrämmande. Mamma hade försvunnit någonstans ute i de oändliga köerna, och tanterna som ibland ganska bryskt gav sina förhållningsorder medan de stressat sprang fram och tillbaka hade inte tid att trösta en förtvivlat gråtande liten unge.

Den här första, upprivande upplevelsen förenklade visserligen transporterna ganska betydligt för den ofta fåtali-

ga och slutkörda vårdpersonalen eftersom många barn i sin rädsla blev tysta och till synes lugna. De gömde sej i sin skräck bakom en onaturlig orörlighet, nästan som förstenade, något som många barnförare omvittnat.

Det här gällde främst barnen i åldrarna två till fem år. De som var tillräckligt stora för att förstå att något ofattbart höll på att hända och för små för att kunna omvandla förberedelserna och förklaringarna inför resan till konkreta fakta. För dem betydde inte förespeglingarna om fred, god mat och fina kläder någonting. Deras trygghet fanns hemma hos mamma oavsett fattigdom och krigshot.

Chocken vid skilsmässan från allt som var vant och tryggt dämpades inte vid första mötet med Sverige. Många f d krigsbarn har berättat om hur de behandlades som utställningsföremål, som varor mer än som människor. Under den mest kaotiska tiden fanns inte tillräckligt med tolkar som kunde fungera som mellanhänder mellan barnen och den nya miljön. Barnen föstes runt från tågen till karantänerna, där de utan att förstå varför utsattes för olika behandlings- och undersökningsprocedurer, och vidare ut i familjer där heller ingen kunde tala med dem. Eftersom de ibland kunde få stanna på karantänen eller uppsamlingsplatsen upp till några veckor, fann de där en relativ trygghet efter resans påfrestningar. När de så, många gånger utan någon förklaring, hämtades av någon vuxen för att föras till utsedd familj, innebar omflyttningen nya prövningar. Hur barnet kunde tolka en sådan omplacering framgår av följande verklighetsskildring, berättad av en av vårdarna på ett barnhem.

Det gällde Pekka, en sexårig pojke från Karelen som tilldelats en jordbrukarfamilj i Mellansverige. Fosterfadern kom med häst och släde för att hämta hem pojken. Till en början gick färden bra, men fosterhemmet låg ganska isolerat och ju djupare in i skogen man kom desto oroligare blev Pekka.

Plötsligt kastade han sig ur släden och rusade rätt in i den mörknande skogen. Först sedan den förtvivlade bonden hämtat hjälp lyckades man hitta pojken som frysande gömde sig i snön.

Han återfördes till barnhemmet, och där hörde den finsktalande personalen honom ivrigt berätta för kamraterna att han varit nära att forslas till Sibirien men att han lyckats rymma. Han hade helt enkelt trott att han blivit deporterad och att han var på väg till ett fångläger.

Andra barnförare har berättat om barn som blivit panikslagna inför inhägnade gårdar som de uppfattat som fångelser, om skräckreaktioner inför fredliga brandsirener och mycket annat som visar att barnen trots alla försök att förklara inte förstått vad som väntade dem.

Det var en mycket smärtsam procedur för barnen att anpassa sig till de nya förhållandena. Hur plågsam den egentligen var, insåg man inte den gången till fullo, eftersom otryggheten och osäkerheten ofta visade sig i en onormalt accentuerad tendens att vara till lags.

Den första tidens direkta kommunikationssvårigheter försvann efter en tid när barnet började lära sig det främmande språket, när det förstod vad som sades och självt kunde göra sig förstått. Eftersom det sällan var möjligt för barnet att använda sitt modersmål i vardagsprat med andra finsktalande, så föll finskan snabbt i glömska. För det lilla barnet, det som inte lärt sej sitt eget språks alla nyanser riktigt, betydde detta mer eller mindre en katastrof när det sedan återvände till Finland.

Jag skall här inte utförligare behandla språkets betydelse för identitetsbegreppet utan återkommer till det i nästa kapitel. Det räcker att konstatera att alltför många förblev halvspråkiga utan djupgående kunskaper vare sig i finska eller svenska språket. De hamnade i ett språkligt ingenmansland.

Betecknande för en mycket stor del av de intervjuade

krigsbarnens berättelser är skuldkänsla och känsla av att stå i tacksamhetsskuld till svenskarna. Många fick också mer eller mindre direkta påminnelser om att de hade gått en säker undergång till mötes om inte Sverige så generöst tagit hand om dem.

Jag vill inte förneka att många svenska fosterföräldrar, kanske till och med fler än den tidigare nämnda kategorin tacksamhetssökare, älskade sitt finska barn och betraktade det som sitt eget. Men även om familjen som sådan slöt upp kring barnet, fanns det ofta många i dess omgivning som reagerade på annat sätt. Främlingsföraktet är ingen senare tiders företeelse.

Ett barn som får höra att det inte är önskvärt, att det inte hör hemma där det är, reagerar lätt med att skämmas över sig självt och sin bakgrund. I sin iver att bli godtagat förkväver det ibland sin egen person genom att försöka vara bättre än alla andra, vara snällare, lydigare, duktigare eller, om det inte lyckas, ger upp och sluter sig inom sig själv.

Känslan av att vara utanför och inte accepterad, som skapades inom en stor del av de finska krigsbarnen dels genom de chockartade händelserna före och under transporter och dels genom det oförstånd och de fördomar de ofta mötte i Sverige, gav upphov till spänningstillstånd som de som vuxna haft mycket svårt att bli av med. Den som inte tillåts ha ett ego, ett normalt reagerande jag, under sina barnår förblir oftast som vuxen osäker och otrygg.

Sinikka, som återvände till Sverige när hon var 17 år och som sedan blivit kvar, kan berätta om hur mobbing och förtryck och ständig otrygghet förgiftade hennes barndom.

— Jag var åtta år och min syster Eeva nio och ett halvt när vi skickades till Sverige. Jag ville inte resa; var så väldigt fäst vid pappa — mamma hade dött strax innan

kriget bröt ut – men blev övertalad och lurad iväg. Pappa berättade hur bra vi skulle få det, att vi skulle komma till herrskapsfolk som hade hembitråde som passade upp och han lovade att komma ofta och hälsa på.

Vi hade haft det så fint, pappa och jag. Om kvällarna brukade vi sitta vid kakelugnen medan han berättade för mej om mamma.

Dagen före avresan kom en lotta och väckte mej och sa att vi skulle resa dagen därpå. Jag var sjuk, hade var i örat och jag hoppades att jag skulle bli sämre så jag kunde få stanna hemma. Men iväg bar det. Vi satt på öppet lastbilsflak en mil fram till stationen.

Av själva resan minns jag inte så mycket, bara att jag längtade så hemskt efter pappa, och att jag höll en pojke i handen på natten för han grät och var ledsen.

I en by uppe i Norrland släpptes vi av tåget, en hel hop med ungar. Jag skämdes så väldigt över lappen jag bar om halsen inför folket som kom och tittade på oss. Det kom fram tanter och läste på våra lappar, och varje gång hoppades jag att den där fina damen skulle vara min nya mamma. Till sist var det bara vi två kvar, vi hade blivit ivägskickade på måfå utan att ha någon mottagare! Det fanns ingen familj för oss!

Äntligen kom en lotta och hämtade oss. Hon hade på något sätt ordnat så att vi kom att bo i samma hus, Eeva och jag, fast i olika familjer. Visst var dom snälla, men inte var det som pappa beskrivit. Eevas fosterföräldrar var svartsjuka också; hon fick inte ens komma upp och hälsa på mej.

Någonting hände inom mej den här tiden. Jag upplevde en obeskrivlig besvikelse, min älskade pappa hade lurat mej. Jag blev tyst och inbunden och gick för mej själv och tittade på stjärnorna medan jag sökte komma i kontakt med min döda mamma däruppe.

Fylld av barnslig förväntan såg jag fram mot första

julen. Men juldagarna gick utan att någonting förändrades. Det blev ingen jultomte, inga julklappar, inte ens ett försök till julstämning.

Eeva flyttades till en komminister i en grannby, och en kväll ringde hon och sa att jag skulle få komma till kyrkoherden i samma församling. Jag grät hysteriskt, men hoppades att jag nu skulle hamna hos någon som brydde sej om mej.

I början gick det ganska bra, men snart fick jag lära mej annat. Allt skulle vara så fint, jag fick inte leka med arrendatorsbarnen, bara med lärarbarnen men dom mobbade mej från första stund. I deras ögon var jag en utböling som skulle sättas på plats.

Skolan blev en mardröm. Till att börja med var jag ivrig att få lära mej, men när jag frågade om något fick jag alltid till svar av läraren att jag inte behövde veta nånting för jag var inte svensk, och förresten skulle jag väl snart skickas tillbaka. Efter några försök gav jag upp och resten av skoltiden tror jag att jag drömde bort.

Mina fosterföräldrar var väldigt snåla, jag fick inte kosta dom något och när dom for till västkusten på semester placerade dom mej på en bondgård. Det var för dyrt att ha mej med. Deras son, som var jämnårig med mej, tog de naturligtvis med.

Jag fick allt oftare höra hur dum jag var, och hur dum mamma jag måste ha haft som inte lärt mej att baka kakor och hur dom ångrade att dom tagit emot en finnunge. Dom skulle ha tagit ett norskt barn i stället, sa dom. Dom var ju mer lika svenskarna.

Pappa skrev och ville ha hem oss och det var ju rätt skönt, men hemkomsten var ändå en besvikelse. Det var fattigt och mörkt och trångt eftersom också min äldsta syster flyttat hem med sina barn. Jag var blyg och osäker och fick alltid höra hur sur och tjurig jag var, och ännu värre blev det när jag kom till skolan. Där var en hård

lärare som tyckte om att plåga fattiga barn, ju fattigare man var desto mer stryk fick man. Vi hade ju aldrig möjlighet att som böndernas barn ge honom någonting.

Han njöt av att låta mej läsa högt och sedan härma min svenska brytning. Jag blev ännu mer inbunden och grubblade ofta över mitt totalt misslyckade liv. Ingen ville ha mej, ingenstans fick jag känna mej hemma.

Min fostermor skrev och ville ha tillbaka "sin lilla flicka", men när jag kom till Sverige hamnade jag i karantän för jag hade fått difteri. Där låg jag ensam på isoleringen och grät och kände mej ännu mer övergiven än någonsin tidigare. När jag blev frisk fortsatte jag till fosterfamiljen, men ingenting blev som jag hoppats. Man kallade mej finnunge för jämnan och jag fick alltid höra att jag skulle ha vett att tacka Gud för att jag fick vara där.

Min fostermor var värst, men om jag försökte tala med min fosterfar om problemet sa han bara att jag skulle vara tyst.

Mamma pikade mej för att jag var plattfotad, för att jag hade för stor mage, för ljust hår, för kort hals, för grov benstomme och sa att jag snart kunde visas på cirkus som jättedamen. Och i skolan utsattes jag för grov mobbing av ett par bröder, jag var inte värd nånting.

Jag kom hem igen, och det väl på så sätt och vis tur för i den här kyrkoherdefamiljen hade jag snart blivit fullständigt knäckt. Hemma var det fortfarande eländigt, pappa söp och det fanns ingen mat och en dag hämtades jag av polisen till barnhem. Då var jag så undernörd och svag att jag knappt kunde gå.

Än en gång lockades jag till Sverige av ett brev från min fostermor. Hennes mamma var sjuk och behövde hjälp och jag, som då var 15 år, kunde väl visa lite tacksamhet för allt dom gjort för mej och resa dit och hjälpa henne. Jag fick göra allt arbete, var hembiträde och sjukvårdare på samma gång, och efter en tid var jag så slut av tungt jobb

och av att ständigt möta den forna motviljan och föraktet, som jag i min barnsliga förhoppning trodde hade försvunnit, att jag blev överlycklig när jag fick återvända till Finland. Förhållandena hade inte förändrats, pappa var nergången psykiskt och jag fick göra vad jag kunde för att försörja honom.

Ett år senare, när jag fyllt 17, for jag tillbaka till Sverige och tog plats som hembiträde. Trots allt kände jag mej mer hemma där än i Finland. Jag blev kvar i Sverige och har nu barn och barnbarn, men kan aldrig glömma alla hemskeer jag utsattes för som liten. Min självkänsla är knäckt och har inte blivit bättre trots att jag trivs ganska bra med livet. Ibland undrar jag över hur mitt liv hade utvecklats om jag hamnat hos människor som hjälpt mej i stället för att göra allt för att jag skulle känna mej oönskad och mindervärdig. Men jag känner ingen bitterhet mot prästparet längre. Kanske ville dom inte ha något barn men föll till föga för trycket från församlingen. Dom skulle ju ändå vara representanter för den kristna medmänskligheten . . .

Fanns det då ingen, som under barntransporternas mest akuta skede insåg att något var på gång som inte enbart var av godo? Någon som vågade varna för ett oöverlagt handlande?

Jo, men sådana antydningar klubbades kvickt ner av indignerade förespråkare för barnöverföringen. I Hufvudstadsbladets klipparkiv hittade jag ett ledarstick med rubriken *Den farliga "barnexporten"*. Den är daterad början av 1940, några veckor in på vinterkrigets överföring av finska barn till Sverige och Danmark.

I ledarartikeln berättas om en insändare i Uusi Suomi som i mitten av januari varnat för barntrafiken till de nordiska grannländerna. Insändaren hade väckt uppmärksamhet och även återgivits i Svenska Pressens tidningsöversikt. Många tidningar hade skyndat sig att ta avstånd

från insändarskribentens uppfattning och även uppmanat den svenska pressen att inte ge spridning åt synpunkter som "inte hade någon opinion" bakom sej.

Men varningarna återupprepades bland annat i en tidskrift, som ansåg att propagandan för barnaöverflyttningen till Sverige blivit så stark att många föräldrar stått maktlösa inför verkningarna. "Någonting", skrev tidskriften, "höll tydligen på att ske som krävde vaksamhet, kontroll och motåtgärder."

Ledarskribenten påpekade att varningarna och antydningarna tillbakavisats och reducerats till uttryck för "den misstänksamhetens mentalitet som fortfarande utmärker vissa begränsade kretsar utan inflytande när det gäller vårt förhållande till Sverige".

Han fortsätter:

"Nu har dessa kretsar dock fått ett värdefullt handtag av dr Paavo Virkkunen, som nyligen varit i Danmark och bl. a. upplyst allmänheten där om barnförflyttningens vådor. Dr Virkkunen har ju intagit en sådan ställning i vårt offentliga liv – riksdagstalman under många år och undervisningsminister för omkring ett decennium sedan – att hans ord icke kunna bagatelliseras. Då han säger, att vårt försörjningsläge icke är värre än att vi väl kunna hålla barnen hemma om det bara ställs pengar till förfogande, måste givetvis de frikostiga barnmottagarna i Sverige och Danmark tro det ..."

Dr Virkkunens försök att stoppa exporten av de unga finska medborgarna ledde till att socialminister Karl-August Fagerholm höll ett tal till landet där han på det bestämdaste vände sig mot den förre undervisningsministerns uppfattning. Någon öppen strid hann frågan inte bli – den här gången – för några få veckor senare inleddes vapenvilan och barnen började återföras hem.

Men ledarskribenten hann ge dr Virkkunen ännu en klackspark i sin artikel som han avslutade så här:

”Som något livsbehov lär man i Sverige icke betrakta placeringen av de finländska barnen där. Rörelsen är ett utslag av den svenska frikostighet, värme och hjärtlighet som vi känner från de senaste åren. Men undanber sig Finland hjälpen i de former som Sverige och Danmark med högeligen auktorativt stöd härifrån funnit bäst, lär det nog finnas andra som gärna utnyttjar samma former. Och så får Finlands fattiga hem och barn låta sin kärlek omstråla män av typen Paavo Virkkunen som rätt förstått vad barnens och hemmens sanna kräver, för att icke tala om smakens, taktens och tacksamhetens bud.”

Jag har inget språk

Språkets betydelse för identitetsbegreppet berörde jag helt ytligt i föregående kapitel. Det är ett område som kräver större sakkunskaper än mina, men det har visat sig, inte minst genom svenska statens allt mer omfattande engagemang i undervisning i det egna modersmålet bland dagens invandrarbarn, att man på senare tid fått klart för sig hur väsentlig den delen är för barnets utveckling. Idag satsas stora pengar på att först ge invandrarbarnen stödundervisning på deras eget språk innan de på allvar börjar med svenskan. Man har insett att utan grundläggande kunskaper i det egna modersmålet är risken stor för att barnen aldrig kommer att kunna tillgodogöra sig något språk fullständigt. De förblir halvspråkiga och därmed också rotlösa.

När man i slutet av 60-talet närmare började forska i det här problemet, gjorde man en skrämmande upptäckt. Bland de finska barnen, och enbart bland de finska, fann man många som helt slutat tala. De hade gått igenom den ena årskursen efter den andra i grundskolan utan att så mycket som säga ett ord. Varken på finska eller svenska.

Den här formen av läsning, selektiv mutism, är en mycket grav psykisk störning som tar lång tid att bota. Den drabbar i allmänhet begåvade, viljestarka och ambitiösa barn som med hjälp av den speciella finska egenskap som kallas *sisu* stängt in sig i sig själva efter att ha misslyckats i sina försök att använda det nya språket. De vägrade att göra sig till åtlöje mer. Efter en tid var läsningen total.

Leena, som tillbringade en tid i Sverige under kriget men som numera är gift och bor i Finland, känner genom egen smärtsam erfarenhet till hur djupt språksvårigheterna kan såra ett känsligt barn.

— Under ett och ett halvt år i Sverige hade jag lärt mej tala svenska, men inte glömt finskan ändå. Jag började i skola när jag återvände hem, jag var stundtals oförmögen att tala. Så störd var jag efter all förnedring jag upplevt i Sverige. Om jag till exempel i skolan skulle svara på en fråga blev jag som förlamad även om jag läst mina läxor och kunde svaret. Jag kunde inte säga ett ord.

Detsamma hände ibland när jag var tillsammans med andra människor utanför skolan. Jag kunde inte tala!

Så småningom försvann den här låsningen och jag kunde slutföra skolgången. Men jag har förblivit osäker och rotlös och även till en del rädd för människor.

Hur många fall av selektiv mutism som funnits bland de finska krigsbarnen kommer aldrig att bli klarlagt, men gemensamt för båda grupperna, krigsbarnen och dagens invandrarbarn, är språksvårigheter och bristande självkänsla. Liksom invandrarbarnen idag mötte den gången krigsbarnen ett språk de inte förstod någonting av och fick också ofta känna att de inte var lika mycket värda för att de inte var svenskar.

Även om de riktigt svåra låsningarna inte var så vanliga, har en mycket stor del glidit ut i en förvirrande språklöshet. Den här halvspråkigheten har blivit bestående och också medfört en osäkerhet om var man hör hemma.

Anja var ett och ett halvt år när hon sändes till Sverige. Hon hade just lärt sig säga några enkla ord men efter två år i den svenska familjen talade hon svenska nästan obehindrat. Hon var en glad och kelen unge, alltid i farten och mycket älskad i sitt fosterhem där hon hade jämnåriga

fostersyskon att leka med.

Hon krävdes tillbaka och for med ett av barntågen från Sverige till Finland 1946. Det var då hennes problem började.

— När jag steg av tåget minns jag lappen kring halsen och spänningen jag kände inför allt det nya. Just då var jag inte rädd, mest nyfiken. En svensk tant sa till mej att nu kommer din mamma. Först blev jag jätteglad och ville krama henne, men när den här främmande tanten bara grep mej i armen och släpade i väg med mej började jag gallskrika. På svenska snyftade jag fram att jag glömt nallen på tåget, men tanten, min mamma, svarade något ilsket på finska som jag inte förstod och drog mej med sej.

Ingen i min finska familj talade svenska så ingen kunde prata med mej. Den första tiden grät jag nästan jämt. När jag började lekskolan satt jag för det mesta ensam under hatthyllan och försökte gömma mej eftersom de andra barnen ständigt förföljde mej och hånade mej för mitt konstiga språk.

Inte ens när jag började skolan hade jag lärt mej finska ordentligt. Någon hjälp fick jag inte heller hemma, uttalade jag något ord fel fick jag bara stryk. Så jag blev allt tystare. Vågade knappt öppna mun.

Efter några misslyckade skolår, när hon fyllt tolv år, skickades Anja hemifrån igen. Till en skola för vanartiga flickor mycket långt från hembyn. Modern sa uttryckligen ifrån att hon inte ville ha henne hemma, att hon skämdes inför släkt och vänner över en så omöjlig unge som inte ens kunde prata ordentligt.

Anja är i grunden intelligent och begåvad, men utan trygghet och ständigt hånad och nertrampad lyckades hon aldrig hävda sig. Hennes självförtroende krossades brutalt.

— När jag var 18 år och fri från skolan, stack jag genast

till Sverige. Det var ju där jag upplevt mina allra lyckligaste år, de enda lyckliga förresten. Men jag blev lika mycket främling där. Nu kunde jag inte längre svenska så bra och kände mej lika utanför som i Finland.

Fortfarande känner jag mej inte hemma någonstans, är varken finsk eller svensk trots att jag skaffat mej svenskt medborgarskap. Till Finland vill jag aldrig mer. Jag vågar inte bryta upp igen. Kan ju ingenting, knappt läsa eller skriva.

Detta att varken kunna svenska eller finska är något, som återkommer ofta under intervjuerna med krigsbarnen. De söker efter ord på båda språken och eftersom de heller aldrig kunde tillgodogöra sig en ordentlig grammatikundervisning, har de också haft problem med att lära sig andra främmande språk.

Många finska barn fick fortsätta skolgången i svenskspråkiga skolor när de återvände efter några sverigeår. För dem blev den språkliga omställningen lättare, och de har också haft bättre möjlighet att återvinna sin inre säkerhet.

Men det stora flertalet erbjöds inte den möjligheten. De hade ofta gått något år i skola i Sverige och sattes direkt i finskspråkiga skolor. De blev på något sätt invandrare i sitt eget land, stod lika främmande inför seder och spelregler och språk som dagens invandrabarn gör inför det som möter dem i Sverige.

De mötte dessutom främmande människor, som de visste var deras föräldrar och nära släktingar, men som de inte kunde känna gemenskap med.

Följden blev svåra konflikter orsakade av barnets längtan tillbaka till det som länge varit det enda hem de känt till och av föräldrarnas besvikelse över att barnet som de saknat inte motsvarade deras förväntningar. För barnet blev det också en kaotisk upplevelse att försöka lära sig de

normer som den finska familjen höll sig till, ofta mycket avvikande från de svenska.

Osäkerheten tog sig i huvudsak två uttryck. Antingen växte de upp till ytterst tillbakadragna, tystlåtna människor som till synes lever ett normalt liv men som under ytan bär på grava hämningar och djup otrygghet. Eller blev de hårda och självständiga genom sin fullständiga brist på tillit till andra människor. De skapade en mur omkring sig som omedvetet skydd för sin egen sårbarhet.

Det är viktigt att poängtera att det inte gick så här för alla de många tusen krigsbarnen. Många lever idag tryggt och harmoniskt och kan tänka tillbaka på tiden i Sverige med glädje och tacksamhet. Men blotta vetskapen om att en ganska stor del skadades, är tillräcklig för att man måste reflektera över den naiva hjälpsamhet som sände barnen till "räddningen".

Tack vare sisu

Denna undersökning av och redogörelse för hur de finska krigsbarnen reagerat på påfrestningarna drar inte fram några svårare psykiska skador utan berör de ytligt sett lättare nervösa störningarna hos socialt anpassade och till och med välanpassade vuxna individer, vilka under sina barnår drabbades av förlusten av tryggheten i en normal eller åtminstone förtrogen miljö. Med adresslapp om halsen skickades de, i det närmaste oförberedda av ofta gråtande och oroliga föräldrar, mot det okända. Det är inte svårt att föreställa sig den fullständiga vilsenhet och övergivenhet de måste ha upplevt i detta myller av etiketterade barn. Den brutala skilsmässan från föräldrar, hem, lek-kamrater och i många fall syskon upplevdes ofta som ett straff för något okänt brott. Hur skulle de små barnen kunna förstå att denna plötsliga kärleksförlust hade sitt ursprung i välmening och omsorg om deras bästa och en de vuxnas önskan att skydda dem från krigets fasor och rädda dem undan svält och umbäranden?

Så kom den långa, trånga transporten, inte sällan med ledare som inte förstod deras språk och – efter läkarundersökning och en avlusning, som åtminstone för de äldre barnen kändes förnedrande – till sist utplaceringen.

Visst hade ibland upprättats listor där barn-fosterföräldrar avprickats i förväg. Men det förekom också ofta förödmjukande urvalsprocedurer där barnen närmast var att likna vid utställningsföremål eller utbudna varor. Där plockades barnen ut, ett efter ett, av främmande människor med ett för dem obegripligt språk, förmodligen i regel

med ett försök till kontaktskapande leende och valhänt värme.

De sötaste flickorna i de näpnaste åldrarna "tog slut" först medan en glesnande skara måste uppleva sig som icke önskvärda, eftertraktade och omtyckta av ingen. Till råga på den övriga press barnen utsattes för, skildes syskon åt utan att någon förstod de äldre barnens försök att förklara att de lovat föräldrarna att ta hand om de yngre. Sin oförmåga att hålla sitt löfte upplevde de då som ett svek mot föräldrarna med svåra skuld känslor som följd.

Och när de så lyckats göra sig förstådda på det nya språket började de förlora sitt eget modersmål, det för en normal utveckling oumbärliga emotionella språket.

Några barn hamnade på barnhem för längre eller kortare tid och blev där ofta utsatta för en oförstående, kärlekslös och ibland klart brutal behandling med stryk som normal uppfostringsmetod.

Men många, de allra flesta, kom till en god miljö där de behandlades med kärlek och omtanke, blev kanske ibland alltför bortskämda i en omgivning som markant skilde sig från deras hemförhållanden.

Under krigets växlande skeden med vapenstillestånd, till en början framgångsrikt fortsättningskrig fram till rysarnas slutgiltiga genombrott och nytt vapenstillestånd med de forna vapenbröderna kvar i landet, kom många barn att kastas fram och tillbaka upprepade gånger. Om och om igen upplevde de att de sveks av de vuxna. Ibland bokstavligen då de biologiska föräldrarna lovade följa med på färden men sedan försvann under någon förevändning, och sedan av sina fosterföräldrar som inte kunde göra något för att hålla sina skyddslingar kvar som de i många fall skulle önskat.

När barnen vid hemkomsten inte kände igen sina biologiska föräldrar eller i varje fall kände sig främmande för dem och inte längre kunde tala sitt modersmål, tog sig

föräldrarnas besvikelse ofta grymma uttryck. Språkfrågan var ännu inflammerad, vilket i någon mån kan förklara omgivningens hårda reaktion på barnens oförmåga att tala och förstå finska språket efter år bland svensktalande.

Kanske känner även andra, som inte gått igenom krigsbarnens upplevelser, igen en hel del av symptomen osäkerhet, bristande självkänsla och initiativförmåga, känslan av främlingskap, oförmågan att knyta varaktiga och djupa kontakter, svårigheten att riktigt lita på någon eller att våga anförtro någon sina innersta känslor och den bottenlösa ensamheten och övergivenheten. Barn utsätts för så mycket som en aldrig så god hemmiljö inte kan skydda dem mot, utom möjligen genom att ge dem grundtryggheten i en aldrig sviktande emotionell kontakt med en moders- eller fadersgestalt. Vilka reaktioner kan man inte då rimligen vänta av barn som rådbåkats så som dessa finska krigsbarn? Ett öde, som är långt ifrån otroligt men som inte behandlas här, är kronisk mentalsjukdom. Särskilt då hos svaga, modersbundna barn som under de första baronaåren rycktes ur modersfamnen. Alkoholism och kriminalitet är andra nära till hands liggande sociala beteenden liksom självmord, här framskymtande i något fall.

Här granskas alltså uteslutande till synes socialt anpassade produkter av den skildrade psykiska och fysiska misshandeln under avgörande baronaår. Att det trots allt gick så bra som det gjorde tyder på livskraft, anpassningsförmåga och sisu hos barnen.

Ja, anpassningsförmåga. Mångas beteende kom att präglas av en önskan, för att inte säga en direkt drift, att till varje pris vara till lags. Andra svarade med en oberörd och tuff fasad inför alla provokationer, alla försök att nedvärdera dem och mangla dem till en motståndslös släthet. Bland dessa senare finner man de jagstarka, de motståndskraftiga och de mest begåvade intellektuellt och emotionellt. Deras vuxna liv har ofta gestaltat sig fram-

gångsrikt och vällyckat. Men längst inne gnager ändå hos många en oförklarlig skuldkänsla, en dov, konturlös ångest och de hetsar sig nästan till döds i ett behov att visa vad de duger till.

Skilsmässor är ofta förekommande hos dessa f d krigsbarn. Desperata försök att knyta varaktiga kontakter, att bilda familj i hopp om att få gemenskap, ömhet och trygghet ledde till förbindelser som visade sig vara ohållbara.

Gentemot de egna barnen har många av de nu vuxna krigsbarnen, som sveks om och om igen under sina mest betydelsefulla år, visat en tendens att överbeskydda, att knyta de små alltför hårt till sig. Detta är de då också i de flesta fall medvetna om utan att kunna ändra sitt beteende.

En intressant iakttagelse är hur de krigsbarn, som adopterades eller blev kvar som fosterbarn i Sverige, upplevt förlusten av sina svenska föräldrar. De har försvenskats, blivit svenskar till språk och kultur. De rötter som rycktes upp ur Finland fann ny jordmån i den lugna och stabila uppväxtmiljön, en ny rot grävde sig ner i den nya fosterjorden.

Adoptiv- eller fosterföräldrarnas död tycks på något sätt knäcka den rottråden. Den vilshenhet och övergivenhet de därvid upplevt stegrade ytterligare den sorg de liksom barn, som inom sig har styrkan i en fullständig släktgemenskap, känner vid en förälders död.

Den destruktiva kraften i en identitetskrisis av det här slaget har av de flesta upplevts mycket stark. Hur snabbt de återfått själsjämvikten har varit beroende av hur god kontakt de haft med sin svenska släkt, om de haft egna trygga familjerelationer och liknande men gemensamt är att de, vid de svenska föräldrarnas dödsfall, återupplevt det som hände när de som barn skildes från sitt ursprung. Detta har givetvis samband med det extra stora trygghetsbehov, det outtalade krav på oföränderlighet, en individ har, som i tidiga år upplever förvirrad otrygghet och kan

kanske också vara ett fenomen att beakta inför de många
adoptioner av barn från andra länder som numera blivit
allt vanligare.

Vem är jag?

De före detta krigsbarnen har inte alltid varit så lätta att hitta. Genom vänner och bekanta, som i sin tur frågat andra i sin umgängeskrets och genom min egen finska släkt lyckades jag spåra upp några. Genom dessa kom jag sedan i kontakt med ännu fler och på så sätt har ringarna vidgats så att jag hade talat med omkring fyrahundra innan jag började skriva på boken. De kommer både från Finland och Sverige, har vitt skilda bakgrundsmiljöer och representerar de mest skiftande yrken.

De flesta har jag inspelade på band, men samtliga har blivit lovade anonymitet. Endast sådana som uttryckligen gett sitt löfte till att deras namn får användas namnges i boken. Däremot har jag inte uppgett deras nuvarande bostadsadresser.

I de flesta fall har ämnet som sådant upplevts av de intervjuade som mycket känsligt. Det som hände den gången, när de mot sin egen vilja eller utan att de direkt förstod vad som skedde, sändes hemifrån till ett för dem främmande land, gav många gånger skador av sådan art att de först som medvetna vuxna förmått – eller av inre tvång förmåtts – mer ingående fundera över sin situation.

Alltför många av dem jag talat med sade sig ha drabbats av svåra depressioner som de inte förstått orsaken till innan de började ventilera sina djupaste själsskrymslen. Först när de genom att återvända till det som hänt och det de känt, fick sammanhanget klart för sig, kunde de förstå vad som förorsakat ångesten och oron och insåg anledningen till sin bristande självkänsla och sitt självförakt.

Men att förstå är inte alltid detsamma som att göra sig av med. Den prägling de fått som barn har en tendens att stanna kvar. Bilden de fick av sig själva när de som små upplevde sig som önskad och välkommen objekt, har visserligen ofta bleknat men inte helt försvunnit. Många har berättat för mig om hur de tvingats söka psykiatrisk hjälp för att finna sig själva i det kaos av motstridiga känslor som rasat inom dem. Andra har efterlyst någon form av sammanslutning av f d krigsbarn för gemensamma terapibehandlingar, eller där de åtminstone skulle kunna finna en viss styrka i upplevelsen av att ”detta hände inte bara mig”.

Övervägande delen av de 70 000 finska krigsbarnen var i förskoleåldern när de kom till Sverige. Även om den yttre tryggheten genom bombanfall och omgivningens skräckskildringar inte var tillfredsställande, så hade de flesta en inre trygghet i en familjegemenskap. Det blev för det mesta modern som stod som symbol för den tryggheten eftersom fäderna var ute i kriget.

Att sändas bort från sin trygghet, den enda barnet kände till, skapade panikkänslor och ångest som ofta resulterade i ett oförlöst kontaktbehov hos barnet som vuxet.

Idag känner psykiatrin till ganska mycket om vad en sådan här skilsmäsoångest kan ställa till med, och man vet att skadorna är svårare att bota ju längre tid barnet måste vara borta från de sina och ju mindre känslomässig kontakt det får dit det kommer.

Många av krigsbarnen upplevde sig själva som annorlunda när de kom till Sverige. De mötte naturligtvis ofta värme och kärlek. Jag vill på intet sätt förringa den generositet och den omedelbara vilja att göra sitt bästa för det främmande barnet som flertalet svenska fosterfamiljer visade. Men de mötte också nyfikenhet. – ”Jag kände mej som ett djur i bur när alla stod runt mej och tittade på mej” – uttalade eller outtalade krav på att vara en värdig och

tacksam mottagare av den svenska offerviljan och – inte sällan – ett öppet eller illa dolt främlingsförakt.

Det här satte givetvis sina spår. Ett barn som inte upplever sig som godtaget för vad det är, anammar lätt omvärldens bild av sig själv som mindervärdig och oönskad i gemenskapen. I sådana fall fick inte den inre styrka och det stabila självförtroende, som en normal barndom lägger grunden till, någon möjlighet att utvecklas.

För ett litet barn är det inte alltid så lätt att upptäcka den inre konflikt det upplever, eftersom jaget omedvetet och med all kraft försöker hålla ångesten under kontroll. Det reagerar kanske med att vara extra stillsamt och lydigt, och sådan är också den ofta förekommande bilden av sig själva som barn som de intervjuade gett. Det är först när de möter krissituationer som det inre självförsvaret inte längre orkar hålla stånd. Ångesten, som hittills hållits i schack, bryter igenom, ofta med förödande kraft.

Inte sällan riktas anfallet inåt, mot det egna jaget. Följden blir depression och självförakt, "jag är värdelös".

Naturligtvis drabbades inte alla krigsbarn lika hårt. Många gick fullständigt opåverkade genom barnaårens händelser, andra kan ibland uppleva en obestämd rotlöshet som till och med kryddar tillvaron, medan åter andra ser tiden i Sverige som sitt livs vackraste minne och bästa tänkbara start i sin utveckling.

Men därmed kan vi inte blunda för vad som hänt med den stora grupp som fick bestående skador.

Nå, vad är det nu med det, säger kanske någon. Det som har hänt har hänt. Varför skall man röra i det förflutna. Glöm det, se framåt i stället.

Och visst skall vi se framåt. Glädja oss åt att vi idag så mycket bättre känner till vad som kan hända med små människobarn, och vad omgivningens påverkan betyder för deras framtida utveckling till trygga, harmoniska medborgare.

Ändå har vi fortfarande långt till ett totalt, praktiskt genomförande av vår relativt teoretiska förståelse. Liknande följdverkningar som de krigsbarnen uppvisar, kan uppstå i vår hantering av "normala" fosterbarn, kanske också till en del hos några bland de många som numera adopteras från u-länderna.

Jag vill här inte ta upp debatten vare sig om fosterbarnsvård eller om adoption av utländska barn. Det enda jag med säkerhet kan uttala mig om är att många tusen av de 70 000 finska barn, som under andra världskriget skickades till Sverige för att räddas undan krigets grymheter, fick problem. Identitetsproblem, varaktiga kontaktproblem och problem med sig själva som vuxna.

En kvinna, vars namn jag här inte kommer att nämna av hänsyn till hennes närmaste, hade drabbats av en svår depression när hon i 30-årsåldern plötsligt fångades av den fråga som så många av de med rötterna uppryckta barnen ställt sig när de kommit i vuxen ålder: Vem är jag?

Hon var dotter till en ensamstående finsk mamma och hade ett syskon, en yngre bror. När kriget bröt ut 1939 var hon tre år. Om fadern var död eller om han aldrig funnits med i familjebilden, var hon inte riktigt säker på.

Hon sändes över i vinterkrigets slutskede och återvände ganska snart till Finland, men när de nya transporterna till Sverige kom igång var hon med igen, den här gången bland de första.

Första resan hade hon inget minne av, mindes inte heller var hon tillbringade sina sverigeveckor. Däremot kom hon mycket väl ihåg hur hon andra gången skickades hemifrån.

Det svåraste för henne var inte att skiljas från modern utan att den lille brodern fick stanna kvar. Han hade ju fått vara hemma också förra gången hon sändes bort. Vad var det för fel på henne? Varför ville inte mamma ha henne?

Skuldkänslor blandade med svartsjuka gjorde den långa tågresan till en mardröm. I sin förtvivlan rasade hon mot barnförarna, som tog till allt hårdare tag för att hålla henne lugn.

Hon kom till ett äldre, barnlöst par i södra delarna av Sverige. De förstod sig inte på hennes våldsamma känsloutbrott utan försökte tukta henne med björkriset, deras egen barndomstids uppfostringsmetod. Samtidigt talade de om för henne hur tacksam hon borde vara över att någon ville ta emot henne, så stygg och elak som hon var.

Någonstans, hon visste inte riktigt när eller hur, förvandlades hon från den trotsiga "finningen" till ett barn, som fosterföräldrarna kunde acceptera. Hon blev tyst, "snäll" och lydiga, ett riktigt mönsterexemplar som hon själv bittert beskrev det.

Kanske var det ett brev från modern i Finland som orsakade övergången. Brevet kom när hon varit hos sina svenska fosterföräldrar knappt två år. I det förklarade modern ganska kort att hon skulle gifta sig och att hon helst såg att flickan fick stanna kvar i Sverige.

Hon blev också kvar hos det äldre paret, men utan att adopteras. Förhållandet mellan henne och fosterföräldrarna förbättrades utan att bli särskilt varmt, men när fosterfadern efter några år dog kom fostermodern och hon varann närmare.

Skolgången gick mycket bra. Hon fortsatte att studera och vidareutbildade sig till ett högavlönat yrke. Hela tiden var hon lika tyst och tillbakadragen men med en ångest inom sig som hon aldrig riktigt förstod och inte heller ville acceptera eller visa. Några direkta vänner fick hon inte, hon ville inte släppa någon helt in på livet.

Hon gifte sig ganska sent och när barnet kom stannade hon hemma trots att hon trivts mycket bra med sitt arbete. Enligt sina egna uppgifter vågade hon nästan inte släppa barnet ur sikte en sekund. Driven av en nästan abnorm

moderskärlek, lade hon all tid och all uppdämd kärlekslängtan på sitt barn.

En tid trodde hon att ångesten äntligen försvunnit. Men när barnet kom upp i samma ålder som hon själv var när hon sändes till Sverige, var det som om allt det förflutna plötsligt rasade över henne. Depressionen blev mycket kraftig och förstärktes av att den åldrade fostermodern just i det här skedet dog.

Jag hade genom en tillfällighet fått hennes telefonnummer och ringde till henne för att höra hennes historia. Vid det laget visste jag ingenting om hennes upplevelser annat än att hon var en av dem som blev kvar i Sverige, men vi fick snabbt god kontakt på telefon och hon började berätta. Om den bottenlösa skuld känsla som förföljt henne ända sedan andra resan till Sverige, om sina ansträngningar att alltid hålla en lugn och behaglig mask för att vara fosterföräldrarna till lags, och om sina förtvivlade men hårt disciplinerade försök att bli accepterad.

Hämmingslöst beskrev hon sig själv och sina förträngningar, det var som om hon längtade efter att få tömma ur sig alla sina upplevelser, att bli befriad. Hon berättade också att hon länge tänkt skriva ner sin historia men att hon aldrig kommit igång.

Efter det här första samtalet ringde hon mig flera gånger. För varje samtal lät hon gladare och starkare.

Jag hade inte hört av henne på en tid när jag under en reportageresa kom till hennes stad. När jag sökte henne fick jag en chock. Hon fanns inte längre, hade tagit sitt liv sedan hennes man begärt skilsmässa för att gifta sig med en annan.

Inför utsikterna att än en gång bli övergiven hade hon inte orkat genomleva ännu ett uppbrott. Utan inre självförtroende och trygghet hos sig själv, hade hon inte styrka att klara ännu en kris.

Den här boken är inte ämnad att vara en anklagelse vare sig mot dem, som i bästa välmening organiserade den enorma massförflyttningen av barn från krigets Finland eller mot mödrarna som släppte dem ifrån sig. Inte heller anklagar jag de svenska fosterfamiljerna, som säkert de flesta gjorde sitt yttersta för att räcka en hjälpende hand till sitt hårt drabbade grannland. Det var hela situationen som var så fel, så omänskligt grym.

Men kanske kan den hjälpa någon att förstå en del av de tragiska efterverkningar av barndomsupplevelserna som många tusen före detta krigsbarn fortfarande dras med. Och kanske skulle vi, om samma situation uppstod ännu en gång – och det förbjude Gud för att tala med Elina Rautanens ord – tänka lite längre än till det vi har direkt för ögonen.

I sin bok *Människoriket* säger den norska läkaren Vibeke Engelstad:

”Varje nytt människobarn är utlämnat åt de andra människor: för att bli ett ansvarigt subjekt måste det ha personlig kontakt med andra personer som erkänner och bekräftar att det existerar och har värde. En människa som bara är objekt för andra, inte en deltagare som själv har något att meddela, kan inte realisera sin egen identitet. Hon blir hämmad, undertryckt och oansvarig . . .”

Statistik

Socialministeriets tidskrift 1950 lämnade statistiska uppgifter över barnförflyttningen 1941–1946, uppgifter som sammanställts sedan Socialministeriets barnförflyttningsskommitté avslutat sitt arbete 1948. Den visar att största antalet barn för till Sverige under åren 1942 och 1944 då bombfaran var som störst. Från städerna kom nära hälften av alla barn, 49 %, överbägende delen från Helsingfors.

Fördelat på län ser uppställningen ut så här:

<i>Län (barnens hemort)</i>	<i>städer</i>	<i>landskommuner</i>
Nylands (m Helsingfors)	10 410	3 544
Åbo och Björneborgs	2 124	1 668
Åland	6	9
Tavastehus	1 581	2 357
Viborgs	4 005	10 202
S:t Michels	319	497
Kuopio	543	1 573
Vasa	1 326	1 359
Uleåborgs	2 226	2 046
Lapplands	1 295	1 538
	<hr/>	<hr/>
Hela landet	23 835	24 793

Tillsammans gör det här 48 628 barn fram till 1946. Slutsumman barnförflyttningsskommittén redovisade 1948 låg

på 55 144 barn. Man fortsatte alltså även flera år efter kriget att sända barn till Sverige.

Nära hälften av barnen som för var i åldrarna 5–8 år och endast ett fåtal var över tolv år. Åldersfördelningen var som följer av nedanstående tabell:

<i>Barnens ålder</i>	<i>Året för avresan</i>						
	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1941–46
–1	7	12	9	38	9	3	78
1–2	381	1 176	191	1 380	221	117	3 458
3–4	860	3 629	221	4 542	261	141	9 451
5–6	1 175	4 637	210	5 378	269	146	10 989
7–8	825	4 383	178	6 242	235	125	10 486
9–10 ...	583	2 177	150	6 765	203	111	8 144
11–12 ...	140	845	113	3 676	146	110	4 204
13–14 ...	25	266	85	1 042	105	75	1 435
15–	3	55	25	113	44	22	256
Okänd ålder	3	30	4	92	6	–	127
Totalt	4 002	17 210	1 186	29 268	1 499	850	48 628

Uppgifterna om ur vilka samhällsklasser barnen kom är inte fullständiga, eftersom man i ett ganska stort antal fall inte antecknat föräldrarnas yrke. I den följande tabellen, som visar vilka yrkeskategorier som sände sina barn, stämmer alltså inte slutsiffran med den totala. Ändå visar den tydligt att de flesta barnen kom ur arbetarklassen. Det var också där man hade de flesta förvärvsarbetande mödrarna. Lantarbetarna kunde däremot i större utsträckning behålla sina barn hos sig och i de högre samhällsklasserna sände man ofta barnen på privat väg till vänner och släktingar i Sverige.

<i>Föräldrarnas yrke</i>	<i>Antal barn som sändes</i>	<i>Procent</i>
Tjänstemän o fria yrkesutövare .	1 832	4,5
Gårdsägare o likn	10	
Hemmansägare, arrendatorer ...	4 044	9,9
Lantarbetare	493	1,2
Självständiga affärsidkare	2 014	5,0
Affärsbitr o arbetsledare	2 337	5,7
Fabriks- o yrkesarbetare	12 249	30,1
Övriga arbetare	14 465	35,5
Sjömän o fiskare	573	1,4
Tjänstepersonal	2 339	5,8
Tjänare hos enskilda	273	0,7
Idkare av annan näring	79	0,2
Totalt	40 708	100,0

35 814 barn, eller 76,2 %, hade båda föräldrarna i livet. 7 175 eller 15,3 % var faderlösa, och för 1 437, eller 3,1 % var modern död. 488 barn eller 1,0 % var föräldralösa.

Föräldrarna till 918 barn eller 1,9 % var skilda, och 1 184 barn eller 2,5 % var födda utom äktenskapet.

Drygt en fjärdedel av de barn som sändes till Sverige hade förlorat sina hem när Finland tvingades lämna ifrån sig landområden till Sovjet. När de lämnade sina barn, fick föräldrarna anteckna orsaken till att de skickade barnen till Sverige och den statistiken, som inte heller täcker det totala antalet barn, ser ut så här:

<i>Orsaken till förflyttningen</i>	<i>Antal barn</i>	<i>Procent</i>
Evakuering	10 109	28,2
Bombskador	1 604	4,5
Fadern krigsinvalid	1 351	3,8
Fadern stupad i kriget	2 732	7,6

Fadern vid fronten, modern i arbete	832	2,3
Fadern vid fronten	3 710	10,3
Fadern el modern el båda döda .	1 770	4,9
Familjen barnrik	4 491	12,5
Svåra hemförhållanden	2 520	7,0
Föräldrarna i arbete, barnet utan vård	1 630	4,6
Barnet sjukt	5 118	14,3
<hr/>		
Totalt	35 867	100,0

Av de 48 628 barn som fram till 1946 genom barnförflyttningsskommitténs försorg sänts till Sverige var 5 118 sjuka barn. Av de sjuka avled 182 under sverigevistelsen och 4 471 återvände. De övriga adopterades eller gjordes fosterbarnsöverenskommelse om.

Av de friska barnen avled 94 och 38 064 hade återvänt hem till i slutet av 1948. Då fanns fortfarande kvar av kommitténs barn 5 490, eller 11,3 %, i Sverige. Fram till 1946 hade 1 424 barn adopterats och 3 956 blivit fasta fosterbarn. Adoptionerna fortsatte även senare även om det i de flesta fall var mycket besvärligt för de svenska fosterföräldrarna att genomföra adoption. För detta fordrades ytterst starka skäl. Enligt uppgifter insamlade av svenska myndigheter genom Suomi-byrån i Stockholm fanns den 1 september 1949 i Sverige totalt 15 174 finska barn, dels sådana som blivit kvar efter barnförflyttningsskommitténs avslutande och sådana barn som förts över till Sverige på privat väg. Hur många av dessa som finns kvar i landet idag finns inga siffror på.

REIJO: "Jag reste tillsammans med två äldre bröder när jag var tre år. En familj på Öland tog hand om mej. Jag blev helt försvenskad och fruktansvärt förtvivlad när det blev tal om att jag skulle tillbaka. Jag tog en pappkartong och sa att i den skulle jag gömma mej så att inte Mannerheim hittade mej."

MIRJAM: "Jag trodde jag skulle dö när jag måste fara hem. Ingen hade tid eller ork med mej. Pappa söp och det var knappt om allting. Ändå hade jag nog stått ut med fattigdomen om jag bara klarat den språkliga omställningen. Fortfarande kan jag varken finska eller svenska riktigt."

HANS: "När jag bråkade och sa att jag ville tillbaka, sa mamma: 'Ja res du bara.' Så jag packade en liten resväska och gick ut på gatan för att resa till Sverige. Men det kom ingen buss och inte visste jag heller hur jag skulle åka, så jag fick vackert gå in igen och packa upp mina få saker."

Tre av de f d krigsbarnen berättar. De tillhörde de över 70 000 barn som var med om världshistoriens största barnförflyttning under krigsåren 1939–1945.

Många av de f d krigsbarnen fick ärr för livet och återfinns i statistiken över alkoholskadade och kriminella. En del begick självmord, många fick andra symptom på störningar i känslolivet.

"Jag är själv ett av de här många tiotals tusen som med adresslapp om halsen sändes ut i det ovissa", skriver Annu Edvardsen i sitt förord. Hon stannade kvar i Sverige, i Dalarna, där hon är bosatt.

Annu Edvardsen är journalist. Detta är hennes debutbok.

A&K